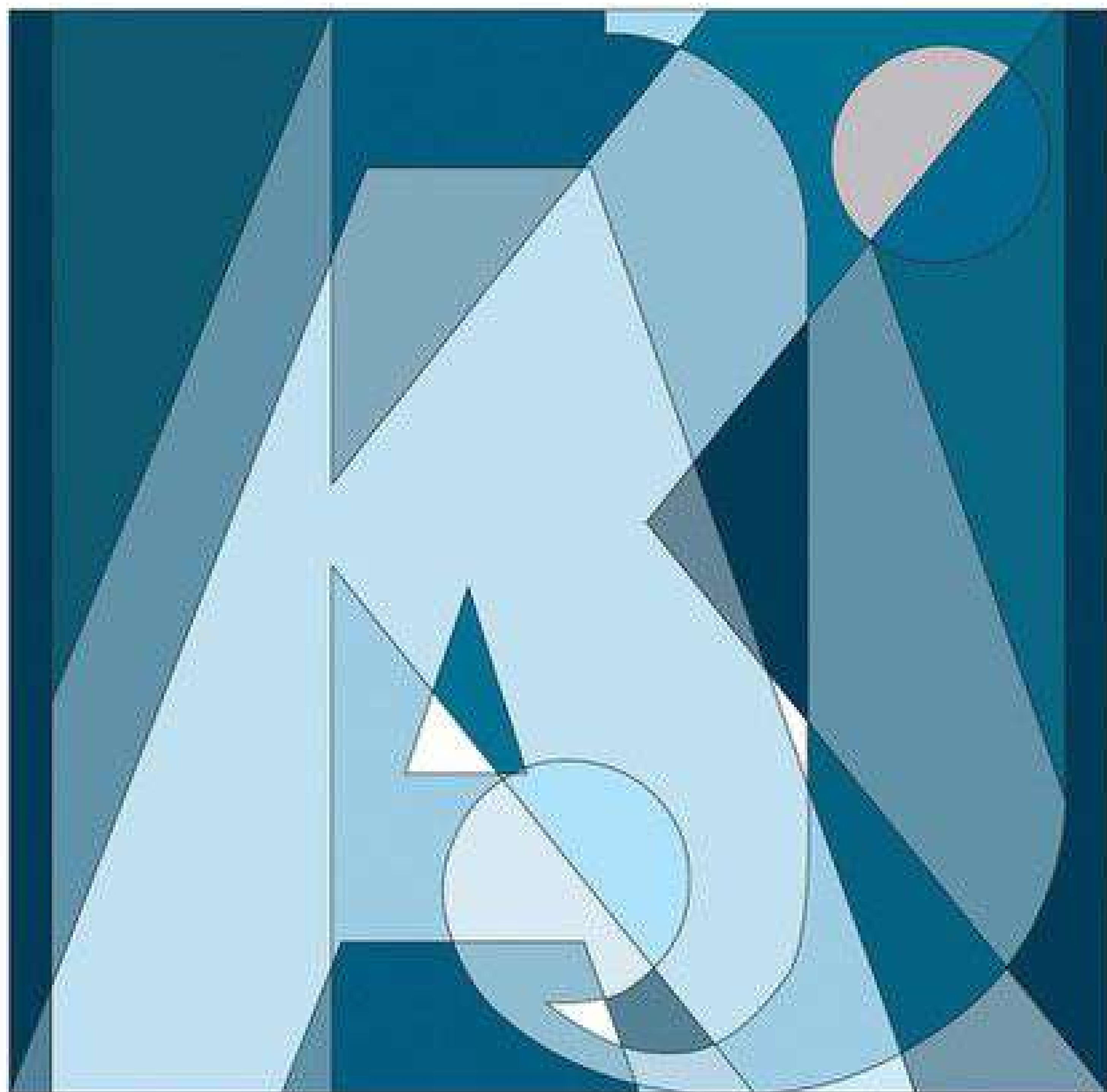
kaj

UDK 821.163.42:008:7

1-2

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST UMJETNOST KULTURU

ZAGREB 2020.
ISSN 0453 - 1116

Kazalo

*

Naslonica:
Frane Paro

Poštovani čitatelji, suradnici i prijatelji!

Novi Kaj, 1-2/2020., nastao u posebnim okolnostima „koronatresa" (iako je svaki njegov svezak – s obzirom na konstantu novčanih uskrata – plod „posebnih okolnosti" i domišljatosti preživljavanja toga našega kulturčeka) sadrži višestruke poveznice suvremenosti i povijesnosti: od, npr., suvremene kajkavske dopune pjesnika Siniše Cmrka nenapisanih pjesama Frana Galovića iz kultne zbirke Z mojih bregov; do moguće usporednice nedavnog zagrebačkog potresa s onim razornim otprije 140 godina iz, u ovom dvobroju ponovljenog, članka uglednog znanstvenika dr. sc. Franje Buntaka, objavljenog u Kaju 1980.; do dijela recentnog dnevničkog osvrta na doba „koronatresa" (tvorenica i tekst Tomislava Šovagovića). Korelacijski aspekt osobito je naglašen u znanstveno kategoriziranim radovima – jezičnopovijesnoj, etimološkoj, ali i sociološkoj studiji o podrijetlu i nositeljima međimurskog prezimena Srša od 1638. do danas (izvorni znanstveni rad Ivana Srše); u opisu rezultata istraživačko-obrazovnog projekta o kajkavštini/dijelu podravskih dijalekata u dječjim vrtićima (Mirna Mehkek). Kaj donosi i rezultate iz programa svoga nakladnika Kajkavskoga spravišča (obilje natječajem dobivene kratke kajkavske proze i suvremenih hrvatskih književnih putopisa). Prvi dvobroj za 2020. i 53. godište redovitog izlaženja Kaja, u raznolikosti šest rubrika, ostvaruje 21 autor u 25 bibliografskih jedinica. Čitajte Kaj, dobopis ob navuku i meštrije rieči materinske, hištorije i vezdašnjice!

(Uredništvo)

FRANOVE NENAPISANE

Galoviću Galovićevo*

Siniša Cmrk
/Podravec, čovek v kojemu Drava teče/

Zbogom …

Idem Japa. Se sem vam ostavil na paperu,
Kostanja, grozdje, tice, stričke na bregu,
Ostavlam vam svoje senje, nade i veru,
Nek vam bodo po Soncu, vetru, dežđu i snegu.

Ja bom zdoma, tam kam idem, stiha tišel,
Nosil v srcu se lepo kaj tu ostavlam,
A vam bodo ftice povedale kak bom zišel,
Makar soze cure, z mirom se vre spravlam.

* Kajkavski ciklus *Franove nenapisane* svestranog umjetnika *Siniše Cmrka* suvremena je kajkavska pjesnička nadopuna (pod radnim naslovom *Galoviću Galovićevo / Z Tvojih bregov*) *nenapisanih* kajkavskih pjesama kanonskog hrvatskog pjesnika *Frana Galovića* (Peteranec, 20.07.1887. – Radenkovići, 26.10.1924.), naslovno predviđenih u rukopisu nedovršene glasovite zbirke *Z mojih bregov*, objavljene posthumno 1925. u *Književnoj republici*. Galovićevom i osobnom autorskom kajkavštinom, pjesničkom nadogradnjom zavičajnog đelekovečkog i đurđevečkog idioma, inventivno i dosljedno slijedeći Galovićevu poetiku, Siniša Cmrk poštuje i numeraciju nenapisanih pjesama iz Franovih zabilješki – simbolično tako, i jezičnostilski, vraćajujući „Galoviću Galovićevo". Podsjećamo, u književnopovijesnoj dijakroniji, posvetne pjesme Grgura Karlovčana (1913. – 1942.) - *Pesniku prestrelenoga srca* (Franu Galoviću) : Prolog, 1. Pramalet, 2. Leto, 3. Jesen, 4. Zima – smatrane su svojevrsnom nadopunom međašne Galovićeve zbirke. *(B. P.)*

Ak se ne vrnem, najte vi sozne joči meti,
Kam nas sudba pošle treba nam z mirom iti.
Ak je tak zapisano, morti je i mene morala zeti,
Pak nesem mogel, tu z vami, na našemu bregu biti.

Idem, moram iti, makar mi se iti neče.
Sem se zbudil, a soze same curè,
Me nekak v požiraku ščipa i peče,
A gledim tice, popevlo, nikam ne žurè.

Idem vre, idem… Z bregi se moji pozdravlam,
Soze sem zbrisal, v dušo sem samo lepo sê zel.
A, vas Japa, se druge, z Bregi moji ostavlam,
Vu srce svoje, sem vas za naveke del.

…JESEN:

(2. po redu – KLOPOTEC)

Klopotec …

Čuj, klopanče kak da bi šeptal,
Pak se zatera kak da bi špotal,
On je na vetru spram neba treptal,
Krenol, stal, pak poklopotal.

Pod večer se ž njim razgovaram,
Poveda priče zgublene, pak malko stane,
On i ja, kak pajdaši, i ja se za njega staram,
Kaj gran koja, od vetra, na njega ne opane.

Pred noč, zanji pot, kak da breše, zaklopanče,
Morti i on ide spat, kaj bo nekaj lepo senjal.
Vetra nebo čuti, kaj tam, od Drave zalomanče,
Od zorje bo ranje trl, škragutal i stenjal.

A, zaprav, so ga deli kaj bo škvorce tiral,
Kaj bo ftičeke plašil, ž njimi se na ranje svadil,

A on meni saki den je nečujnu pesmu sviral,
Kak da bi na vetru starinske reči i zvone sadil.

Klopotec, klopotec, moj dragi pajdaš,
Samo klopanči, lomanči, nikam se meni nejde,
Em, se dobro povedaš, ti kak i ja znaš,
Jesenski veter znagla doje, par pot obrne i prejde.

(4. po redu – MIHOLJE)

Miholje …

Za Miholje kostanja smo pekli.
Po topli noči rekline slekli,
Popili belinu i zapopevali po jenu i dve.
Međaš do međaša,
Fletno se sprazni do dna čaša
i želemo jeni drugima dobro baš se.

Prek našega brega denes vetra nega
I tice se još čujeju tam, v daljine.
Stareši veliju – do Božiča ne snega,
Toplina kak ponjava se spušča z visine.

Kostanj poca i slanina se reže,
Dok prvi međaš z demižona nateže,
A posmehava se samo međašica.
Pijar za pijarom
I popevkom starom
Mesec se sveti, skrila se kmica.

Škrlak je Japin završil na grani
Dok je tumačil kak domovina nam je se,
A si smo veseli i nesmo pospani,
Kak da zutra ne došlo, tak nam je vre.

Zvezde još cveto,

Kak da ni zišlo se leto
Nebo se prignulo ovu noč k nam,
A zorja kak zorja, postiha se primikava.
Čujem kak je v selu zatulila krava
Tu ze semi, a nekak sem i sam.

Pod kostanjom pred ranje sedim,
Zemlja je topla i odspod me greje,
Vu nebo vekovečito gledim i čkomim,
Od sreče mi se vre i plače i smeje.

…ZIMA:

(1. V KLANCU)

V klancu

Mesečina je polegla prek voskoga klanca,
A ja se čez njega truden vlečem,
Noge so žmefke, se celi poplečem
Gledi – debeli oblak z Mesecom tanca.

Po klancu kak da se smičem čez življenje celo,
Postiha, polefko, čez voske steze, čez tenje,
Negda ne znam kaj je za stvarno, a kaj so senje,
Kak da me nekaj z onu stran zemlje prevzelo.

Na breg sem zišel, ne moram vre iti nazaj pak,
Čez te sivi zemleni od koli zgaženi pot,
Kostanj kak hambrela me dočekal i od leske plot,
Mahovina pod nogom, čuk se javil, srebrnì se zrak.

Tak mi je lepo, tu pri kleti, na bregu dišečemu biti,
I kaj se bo trefilo zutra tu me neje nigdar stra,
Tu mi milina plava po duši i tu kak da celi sem ja,
A da bi na breg došel moraš čez voski klanec iti.

Pred kleti stojim, srečen kaj pripadam sim,
Kračje blizu vrati, skvrčeno, zutra čeka,
Japi donesel sem sira, kruva i friškoga mleka,
On već spi. Z dimnjaka je pobegel zdavna več dim.

(3. KRAJ JOGNJA …)

Kraj jognja

V peči se z staroga panja sceđa i kaple.
Veter pleše čez kostanjove grane,
I kak da i z mene znotra čvaple,
Vuni kvarčejo i skreščiju vrane.

Senjal sem i zbudil se v jeni vodi,
Kak da me v snu tiskal nešče,
Sivi oblak prek slemena kleti hodi,
Kak siromak koj se vleče po selu natešče.

Vre je toplo i jogenj stiha poca po celi kleti,
A ja se grejem kraj peči z gunjem pokriti,
Gda ti je najlepše, negda te sen na grdo potseti,
Da z toploga doma v svet zdeni moraš otiti.

Tu, kraj jognja, škrmlam od predefčera kruha,
Premišlavamm kaj mi je povedal Japa o življenju.
Čim otpreš vrata z vuna doje smržnena duha
- "Lepota je v ludckomu delu. I v trplenju". -

Zvuna puše, sonce se polefko, čez oblake kaže,
Vrane so zašle kvarkat na drugi, mejašev breg,
Na jogenj zanje drevo namečem, po duši se seta slaže,
Otprl sem vrata, diši kak da bo fletno opal sneg.

(4. ZAJCI)

Zajci

Se je od snega, polefko idemo po podolju
Skorila se voda po naherenom kolju,
V zanjemu redu, pod črešnjom gde je menje snega
I gle! Malo dalše, mam tu pod hrptom brega
Naglo je pred me zajec skočil.
Tak fletno kak da je letel, neje nit nogu si smočil,
eto! Sem se poškliznul, posmeknul na koleno,
od leda šklisko je tu, kak da je se stekleno.
Priznam da sem se lecnul i vre za njim gledim.
Još jeden, još bliže je skočil i kak da se smeje kaj ja sedim,
I moj Japa se smeje i daje mi roko,
A i mene je prijelo. Od smeha si brišem joko.
Vušli su spram šume nekam, vidim traga dva,
Zimo pod bregom grejemo smehom moj Japa, i ja.

(6. VELIKI BARIL)

Veliki baril

On pamti japinog japu i kuma Miškinu,
Vu njem je duha na muškat i šipelinu,
I kak se pijari trču dok se življenju nazdravlja.
Pri njem so došle i prešle noči i noči,
Se zmisli i dok se zanja kaplja potoči,
gda se po kmici z duplerom zorja pozdravlja.

Pamti on, pamti i ono kaj treba i kaj bi bilo bole da ne,
Vu njem je ožmeknjeno zlato, on prigril to z voljom je se,
I njega ni briga kak je što prešel i koj dojde pred njega,
On zna da tu bo dogo vu vlažnem voglu počival,
Navek se bo prsil i bo se vinca navžival,
V podrumu kleti našega brega. /da oče seti se on kaj je prešlo, sega./

Japa se znal, po leti dok se ž njega točiju zanji pijari,

Spominjati ž njim kak da su pajdaši stari,
Gda je bil sam i gda je podruma pomel.
Od sreče mu povedal, i spovedal se gda je više popil,
Se tajne bi on vu se, i vu vino vu sebi ftopil.
A baril je se poslušal, al samo je mudrijaš čkomel.

I meni negda doje želja kaj bi mu rekel koju,
Al se bojim da me još dost ne pozna, da reč moju
Nej čuti štel. On samo sedi tu v našem podrumu,
Te velki baril drži se kak da je kakov čkomeči kral.
Kak da pamet ima, tak mi se vidi, a koj bi ga znal!?
Tak si premišlavam, gda z Japom idem rušit rasta v šumu.

Smo išli domo, sem ga pital, gda se pod noč zanja tenja skrila –
''Kaj bo z rasta?" – on v hodu pove – ''Bom dal delati novoga barila".

(7. ZVEZDE)

Zvezde

Otkod so došle i čija ji je roka po nebu pometala?
Žmerkave zvezdičke koje ni pobrojiti moči.
Morti mu je kmična ponjava bez svetla smetala
Pak je z mesecom i ž njimi posvetil noči.

Gledim kak žmerčo i trepečo zvezdice nebrojene.
Kam god pogledaš, kam ti god joko pobegne,
Te male i žarke krpičke zasvetlene,
Dale, još dalše, kam god ti pogled ftegne.

Svetiju ober nas, menše i vekše, beliju i žotiju,
Glediju stiha i našega maloga brega.
Morti se radi nas smejo, a negda i žalostiju,
Morti so nam baš one poslale ovoga gostoga snega.

Koj koga pazi? One meseca pajdaša il on nje čuvle?
So skupa od veka il so one nekaj mlajše?
Još dremljem dok noč polefko zorju kušuvle,
Još malko v posteli bom. Pred ranje je spati slajše …

SUVREMENA KRATKA KAJKAVSKA PROZA*

ANGELA BEK, MATI AJNGELOV

Emilija Kovač, Čakovec

Samo sem ga doteknula z vrhimi prsti. Z lasmi sem ga i z miguljami požegetala po plavemu čelcu i ništ, nit najmenje je ne zadrftal obraščec, ništ. Ni bil mefki, a moral je biti. Znam ja kak zgledi i mora zgledati novorođenčec.

Bum ga narisala... jemput, z temi velkimi jočmi, z okroglim ličcem i... tak plavoga... kak len – tak sem čula sebe vu sebi. Nebeški je bil, previden i plavkastoprfki. Kak ledvene sveče, samo prfki. Kak ajngelček – lepi okrugli i malo narudani.

Moj tretji... i moj prvi. Nafčil me risati. Ftrglo bi me da sem ne narisala te strele kaj su me sprepikale... morala sem, akoprem sem i ne znala kak.

Žena se mora nafčiti roditi i pokapljati. I jedno i drugo je boleče, i jedno i drugo trga kosti i žge drob. Vre sem saprek osmujena od toga jognja i spretrgana... a itak hodam gorzdignjena i malo srečna.

Bil je moj prvi ajgel. Potlamtoga su došli išče dva. I se druge sem rodila kak ajngele, ar su oni zišli z svoje ajngelskosti i zrasli v decu pak unda i v ljude. On je ne štel zrasti.

Rodil se z otprtemi jočmi. Gorbrnjena sivoplava kroglina... skoro siva, steklena, previdna je bila išče drfteča, skoro malo živa da sam ga svojima rokama vun

---

* Objavljujemo kratku kajkavsku prozu s 14. natječaja časopisa Kaj i Kajkavskoga spravišča. Ocjenjivačko povjerenstvo (dr. sc. Ivo Kalinski, predsjednik, i dr. sc. Božica Pažur) izabralo je radove sljedećih autora u dvije skupine: prva – Emilija Kovač, Božica Brkan, Božica Jelušić, Denis Peričić, Nada Jačmenica, Željko Bajza; druga - Marija Drobnjak Posavec, Aleksandar Horvat, Franjo Cimerman, Božena Filipan, Željka Cvetković, Natalija Bajer, Vladimir Halovanić. Podsjećamo na rok ovogodišnjega natječaja: 6. srpnja 2020.

z sebe spuknula. I on je rodil mene, donesel me v temi svojemi otprtemi jočmi.

Nišče ni videl te jokece... nit one kaj sem jih narisala. Nit na. Za sebe sem narisala, kajti tak nekaj zmirjenomučečega nigdar nisem vidla. Sem komaj tretjič trefila narisati tak kaj se čutilo to zmirjenomučeče znutri. Dok mi je zadrftala drob i zajafkalo srce, sem papereka posložila med svoje ropce – tu ga nišče ne poišče. Ak imam kaj svojega, to je moja kištra z ropci. Je žena i mati kak voda: nema svoju stanovitu formu ampak je kak treba, de treba, komu i zakaj treba. I ništ menje je ne to kaj je je. Jaka v svoji pavučinatosti, svilna v svoji žuljavosti i glasnomučljiva... Potlamtoga sem samo svece risala. Je, so sličneci, v jočmi največ. Sam' ja znam šteri od nji' su sveci, a šteri deca. Nevesta Bara veli – *ne za* ženu *i mater zrisavati nekšne kipce*, a ja ne znam kak bi mogla brez nji živeti.

Žena ima sega za tri življenja v jednomu i se je to, od porođenja do porođenja, jen isti truden i noseči den, jena ista noč – kratka i luknjasta od detečega plača, bolečine v križi, v laktu, kolenu i v prsima. Si negda senjam prazninu – jedno velko ništ. Samo se gledimo. Velim ji – k*ušni me, ti lepa, gluboka, ftopi me*! Bu jemput: ja sem pripravna.

Zaspim i senjam čučke i jelene, cela čreda... i ftice.

Žena se mora nafčiti držati svoju dušu vu sebi. Tak sem ja Reziki i Jelici navuka dala. Marti ne moram: ona to nekak sama od sebe zna. Nju sem rodila z duše, ne s tela. Kak i Jožeka... je, tak se zove... za me. Samo za me ima ime. Za druge je mrtvorođenčec, a takvi se zabljaju. Imenuvati – to je vpisati v življenje. Čovek ima tuliko posla i muke sakdan da mora pozabljati. Ja nisem mogla, nit vezda išče nemrem. Nečem... i nebum. Imam dva srca: jedno za žive, drugo za mrtve. Obadva su puna... i živa jednako.

Dok sedim pred kravjim vimenom gledeč kak se oblačec mleka peni i ruga i kak s te kravje muke, kala i tlake zide tak nekaj dišečega, mefkoga, toploga, drftečega i vutešljivoga, sê razmem: tak i z moji žilavi i žuljavi rok i z mojega zažmikanoga tela zidu ajngeli.

Bi ju rada pitati, tu svoju nevestu, Barušek Baricu – jel' gda vu njej zakriči se to s petni žil i v saki kotrigi. Je ona malo srečnejša: njoj je nišče ne hmrl, sam ona nesretna žuga, tu i tam šteri piščanec, ak se to računa kajti - živina ne *hmira* nego *krepavlje*. Sejeno, kak je da je, ona je narekala kaj je bači Štef rekel – *dej naj ti hurma*.

Praf osebujna je bila ta žuga: gospodska, z rudastim belim perjem, kak šlajer. Ju je Bara dobila od naše ladanjske gospe Julije za pogače štere je spekla. Kaj je, treba priznati: je naša Barka za meštriju kolačarenja navudrena kak nišče koga znam. A birkice, ružice i drugoga kinča kaj je se okoli znapikala, to sem ja svojimi

rokami zdelala. To je moja meštrija.

Sedmero sem rodila (tri mrtvorođenčeke navek brojim) i imam sega več neg Bara z svojeh treh. Kaj su tri deteta? Zaradi dece je se to kaj je malo bolje to kaj i kak je. Žena je kruh življenja, a muški je njegov kamen... Moj Blaž je kamen nad kameni, al čujem ja da se plače gda-gda, ne sozami neg z rečmi: kune i zašpotava se okoli sebe, a da ne kune, unda muči… kamenito i vu se brnjeno. Ne znam kaj je gorše. Nišče ne zna, nit sama nej rekla kak topli, mefki i želeči more biti te kamen. Blaž je moj križ i ljubav moja.

Ja se ne plačem. V jočmi mi je pesek i slike... goreče. Zažmirim i presejavam jedno sliku v drugo, posipavam z malo peska: gda blešče, žge me v možđani kaj bi zakričala na ves glas... Znam da ne smem – se ženi ne šika biti glasna, kam pak kričati! Ja si popevam, stiha i natenko, i rišem. Odidem na polje popleti lena ali hajdinu. Zima mi je. Zebe me za prste. Megla se kadi i se je belo kak pavučina... ali *pamučina.* Rosa je debela kak đunđi. Bum se razišla v pamučinu, v hajdino cvetje i v to previdno megleno gliblino, bez kraja...

To praf i ne znam narisati.

Barica Gombarova, Nevoljna

Gugice na lesi. Na vrbi i v turnu cirkvenomu. Imam rada. I ja sem gugica. Grlica. Rečem ja *grlica*, al nišče ne čuje tak neg *gugica*. Vele da ja nemrem reči *r*, *f* i išče neštero slovo, a morem, velim, čujem da velim, znam. Oni ne čujeju. Ja sem čist kak i drugi, samo stiheša, mefkeša, drobneša, nebeskeša…

Noč spi na listju kak na perju, k mej stišnjena, diše mi vu vuho. Topla je i sapoprek dišeča na jogenj i dežđ. Ni me strah. Rada ju imam kajti sem v noči, i samo v noči, cela i lepogovoreča - se isto kak drugi. Šepečem z piknjicaj kaj se iskre v kmici i popevlemo kak čučki.

Mamika veli – *dej muči i spi vre jemput.* A ja nečem spati, lepo mi je. To kaj sem bez nog do kolena i bez jezika, samo je čez den srameče. Da se ne vidi, je to se ne ništ, čist ništ... sem kak veha… i zrak.

Pasem guskice. Imam sivku, belku, pisanku, čuču… Vele da je čuča kokoš, da ni dobro ime za gusku. I kaj? Moja je za mene čuča. Što jih razme kak ja? Se ž jimi nišče ne spomina, samo *iš* i *puj-puj*!, kak nit z menom… Ja se razmem! Mi se negda vidi da sem i sama guskica, da sem se zvalila z jajčeka. Zela sem si jedno, praf lepo… se nadjam da se i meni jedna takva pucka zvali, jen den…Bi rada birkicu, lepu, belu, kak ajngelček. Bu dobra i guskica, dok se jen den zvali… Gagala bu, ne kak ja… ili – tak kak ja. Ja ne govorim, ja gugam. Mamika me razme, i Rezika.

Drugi nišče. Da bi me razmeli, nej mislili da sem nemača i nevoljna. Tak lepe-lepe slike z rečmi zrisavam… i povem ja, al – ne zidu vun. Navek ostaneju kak ftičke v gnezdu, z velkim previdnim trbuhekom i slabemi peri, samo čifkaju. Kak god jih pazim, zamatam v perje, stiščem v rukicama, one se sejednak prezdeniju: dok vre ne čifkaju, znam da su mrtve… male, nevoljne ftičke, barice. Zato ja gugam i čifkam, kak god mi vele *naj Barica muči*! Dok gugam i klampam z rukami i s to pol nog kak veternica, živa sem.

Nečem vmreti. Stare mamice vmiraju i leže kak male črne babike v zipki. Nek sam kričiju na me *dej naj dej naj*… ja bum i bum! Tak sem živa i topla. Ak sem i nevoljna, živa sem!

JAGA I GJUKA

Božica Brkan, Zagreb

Niko nam ne donaša, a ni cveteka. Jela bi z svojega vrčaka donesla. Kak dene mene, tak dene i Gjuke. Tam malo dale. Gda mu negva dojde sveču zapaliti – ne dohadža baš gusto, da je pojne, malo bi bome imel svetla – nemre to ne videti i onda se srdi. A kej bum je ja? Pak mu ga nes ja dela. Grobi nam jesu fest blizu, al nes je ja zebirala. Nit se videti nemremo. I da moremo, kak bi se gledeli, prek mojega?

Gda je Jela još znala dojti, vuzput iduč na grob svojemu jel komu na sprevod, navek bi se naplakala do mile vole: Kej vam je toga trebalo, kej? Morti ste si još, bedaki, mogli poživeti, morti se i zajeno doživeti? A ne je baš bilo za plakati, kej bi si ludi mogli misliti? I mi tu de jesmo. Nesem si ni sama mislila da bi nas tak blizu pospravili. Mene z mojem, mam vuž negve, da bu negve sestre ležeše rediti obedva grobe, a nega v grob od negve. Negva je još živa, al se je na spomenik mam primetnula.

I Gjuka se je plakal gda je čul kak je Škodu z nami sedmak zemlel. Na mestu. Kej sem imela, ni trist let, moj koje leto više. Svedokov ne bilo. A i da je, kej bi mogli povedati, da ne ni pogledel jel sme prek pruge, da smo se svadili? Došel je odnekud de mu je neko rekel kak me je videl na biciklini z Gjuku i mam je štel zeznati kej je to. Priznala sem mu mam, kej bum, da ne to bilo ni prvi put i ne jemput. A on je štel znati zakej baš z Gjuku. Kej me ne baš on baš Gjuke preotel i kej mu nes govorila kak mi je ž nem lepo kak mi nigda tak ne bilo? Jedino to kej nesmo dece imeli. To mi ne ni zamerjal. Tak je, kak je.

Pobral me je v Škodu i naj ga pelam da mu zajeno povemo, baš oče čuti kak mi to mislimo i zamišlamo gda se vlečemo dogda on ide okolo z Naftu. Štel je znati kej na to ima za povedati Gjukina žena. A gda sem mu rekla da je noseča, poprav je poludel. Ak mi več fali, kej mu nesem povedala, bi posel mam premenil i bil bi mi doma. Još bi i razmel da sem si zebrala pravo-

ga. Al da mi je Gjuka bil prede dost, ne bi se ž nem skurvala, ne bi se skurvala ni z… I onda mi je krenul govoriti jenoga po jenoga. De bi si ja mislila da zna za sakojega mojega šoca. I za one z kojemi nes bila neg morti jemput kej ni jemput, tulko da je. Nesem se mogla setiti ni ko mu je to mogel povedati. Ne štel ni poslunuti da, kak smo se on i ja zeli, nesem imela neg Gjuku. A kej ti ne sejeno, pak sem nega imela i pred tobu, za prvoga muža? I ja sem tebe druga žena, a ženski si, sam si mi povedal, zmej nas dve žene, isto imel kuliko očeš. Kej si nesi tak i mene našel? I zgodneši si neg Gjuka i imel si bogme više ženski neg on i kej bi sad *štel*?

Mi je rekel: - Pa kej bi ti mene povedala da se i ja tak, vuzput, gda idem v dučan, navrnem malo k svoje prve žene?

Nikak se nesmo mogli dospomenuti. Porečkali smo se. I trajalo je to. I negda nanegda mi je rekel naj se zriktam, da nekam pemo. I pobral me je v avuto.

Gda su Gjuku pokapali, su govorili kak se samo složil, plakala bi se da sem mogla. Moj bi mi rekel da naj si prejdem mam prek k nemu leči, kak sem si i za života. Ne on loš, nigda ne dal ni da bi mi ko grbavi prst pokazal. Neg to kej nas je pod vlak zavezel. Zajeno. Tak je zišlo. V desnu je zel kluče, v levu mene za ruku i teraj šta te nema. A ko bi si i mislil da smo se baš vputili sim. Nekoji su potle pripovedali kak nas je štel pod cug, a kej bi? Baš sem mu govorila kak se nema kej zjedati kej ja nega jednak imam rada kak sem ga imela i prede neg sem se Gjuke pak prismeknula. Po istine sem mu povedala da mi je Gjuku bilo nekak žal.

A gda sem to rekla, tekar je poludel. A kej bi rekla, smilel mi se gda se tužil kak mu je doma, kak ne ta negva žena loša, samo kej ima falingu da ju on nema rada. Pa kej si ju zimal? Bole da ga nes to pitala. Ostala je noseča i mislil je kak je baš dobro da si je dete napravil i kak život dale pe po svojem.

Moj to ne štel ni poslušati : Ja žnem nemam niš! A ti!? Kej si to naredila? I još me i v joči glediš? Sem se se nadal da buš rekla kak su ti to primislili, žene sirote same doma.

A kej sad morem? Gda sem povedala Jele, nikomu neg ne, a dugo sem si mislila jel bi i ne reči, zagledela se je vume:

- Jago, pak nesi valda? *Žena boža! Ste pobedasteli!?*

Sem si mislila da neg kej neg smo bili bedasti, kulko smo se imeli rada. Me je dale gledela: - Kej bi ti reči? Kej ja znam? Kak si se vufala? Ja se bome ne bi…

A kej bi je tek na to povedati? Kak sem se i sekej prede toga vufala? Znala je ona, smo bile prve susede. Kulko me je put pokrila. I ona i nejni**.** Gjukina i moja svadba taman je prešla, ja sem kej mlada sneja došla k negvem, a Jela ze svojem i z malu doselili su se prek plota. Oni su se pri nas kartali šnapsa, a gda je Gjuka na

nekakve tombole dobil radijo, dohadžali su poslušat v subotu Subotom uvečer, a v nedelu Veselu večer, televizora još ne ni bilo. A mi smo k nem išli navijat gramofon, tancat *Aj Ćavela,* Ćavela, ja samo tebe volim, *znaj*. Jela je šivala i navek je pri ne nekoga bilo. Curička niš nes znala, ko bi me i navčil? Jela me je navčila skuvati čušpajz, a ak je imela, davala mi je švelo za parati i konce pukati. I onda bi mi z reslov zešila fertunček, bluzicu, šosek.

Čistom sem bila zadovolna kej sem se jedva nekak z škole zlekla, a i od svoje, više sem čuvala krave i mlajšu sestru neg kej sem se vučila. Vujci su me zeli k sebe da me buju dali na zanat jel delat i tak sem se z Gjuku skerepila i mam smo se zeli. Deca kej deca. Živeli smo kej bikiči na gmajnu, ne nam bilo ni tak grdo, da on ne moral mam v vojsku iti, nekam k vragu tak dalko da nigdar nes ni bila pri nem. Ko bi me pelal? A bome i ko bi mi platil? Od to malo plačice kej sem imela, sem i nemu pošilala, a morala sem nekej davati i negvem. Dobro da nes i svojem. Za cele vojske ne bil doma neg jeno dvaput. Jesmo si pisali, al okoli mene muški, celi čopor obehadža kej cucki oko kuse kej se tira. Taman sem se privčila na muškoga v postele i kej buš? A nes imela š čem drugem kratiti vremene neg po danu na posel iti, dobro da su mi ga i našli, a po noči na Gjuku kak mi fali misliti.

Sem mislila kak tam negde dalko de je ni nemre zeznati. A de ne bi? Morali su mu, če niko, negvi povedati. Gjuka je lepo došel domom, pokazal mi pismo kej mu je neko napisal, ne se ni potpisal, i lepo me nabubal kej vraga. Nes ni bila za drugo. I jeno je vreme se bilo dobro, čak sem i zanesla. I ne znam kej je bilo, doktor je rekel da je to zato kej sem sekak premlada, ostala sem brez deteta. I nekakva me je kej žalost prijela da mi je bilo se sejeno.

A Gjuka je mam posumlal kak valda vuž nega imam još nekoga i da sem dete dala v mornare.-Ne bilo dana da me ne če čusnul, sad ovak sad onak, sad za ovo sad za ono. To je najmejne kej je mogel. A ja sem se onda na to pak vlekla i z ovem i z onem i ko je več štel. I z tem svojem drugem. Jenu je večer došel i donesel mi je lepe rinčice, nekakov matrijal za suknu, leakril i pergarina za našvavati. Nigdar nes niš od nikoga dobila i valda mi se to svidlo. I rekel je da bi nabolje bilo, ak se slažem, da se mi lepo poberemo. Mene, videti mu je, ne lepo tu de jes, a nemu je žena još pred par let očla k drugomu. Ne fali mu, al bi mu bilo lepše da ga, gda se vrne z terena, doma dočeka i oprano i speglano i skuvano. Morti i do dece dojde, nema on niš protiv. Plača mu je dobra tak da, če ne bi štela, ne bi morala više ni na posel iti, ne ženske lako deske navlačiti i po vručine i po zime. Sekak mi bu bole. Naj si premislim i naj si zeberem.

Gda sem jim povedala, Jela i nejni, bili su mi više neg mater i jotec, rekli su mi kak najbole naj si sama dobro spremislim, da je to moj život i da mi oni niš nemreju povedati, al i da mi čovek lepo veli. Da jesem mlada, da sem se z Gjuku

v te par let sega naživela, da se morti tak nekak i doživemo, al i da imam još puno i za živeti.

Dugo sem se spremišlavala, od jenoga do drugoga negvoga terena, kej mi bi bilo bole i tak sem si zebrala toga mojega. Gjuka se je poprav plakal gda sem mu povedala da pem iti proč. Povedal je kak on mene, nikoju neg mene, ima rada, priznal mi je da je i on, kej da to nes znala, samo tak, za probu, spal z drugemi, al više nebu, kej sem i ja nemu kak je i one mene, zanavek prva. I onda smo se zajeno plakali kej dva bedaki, al sejeno sem ja prešla kak sem i nakanila. Povenčali smo se i ne mi, kej bum rekla, bilo grdo. Sprva. Da sem zanesla, još bi bilo bole. Al nekak nes.

Onda sem nekam išla, ne znam više ni kam, kad veto ti Gjuke. Isto na biciklinu. Kam buš prešla, a kam buš ti prešel i reč po reč i eto ti ga na. Odnesla sem Jele šivat, mračilo se, i mam je znala kej je posredi. Ne bogme bilo švelo.

Ne da tebe vrag mira, samo mi je rekla.

Sem mislila da bumo jemput odspali i gotovo. Al kej, moj je hodil z terena na teren, a Gjuka bi sako malo v noči pokucal na jobluk naš znak.

I sad tak v grobi ležimo i se si mislim da mi pokojni moremo kam, kej bi ja v ovem, a on v onem grobu ležali? I jen i drugi čusiju se na me kej da sem si se sama kriva i na jenem i drugem svetu.

MARTIN ĐIPLJE PO TRGU

(akoprem su drugi prehajali za zbilja)

Božica Jelušić, Đurđevec

Ne znam, ljudi vmiraju kak mušice, meni je to žal i teško mi je, al nemrem to ne primetiti. Vidim po cajtungima, vidim po partama, po crnini, po žalosnemi jočimi i po pustomu dvorišču, gdi je do fčera majka nateravala pure i sekla koprive, kaj bi jim z kukuruznom meljom pomešala za naraniti. Ampak, ni samo majka, ni dedek koj je rival biciklina v Bilogoru, z masnom kožnom torbom na guvernalu. Takvi su, pravzaprav, več zdavna otišli, i za sebom su odvlekli pluge i ornice, šaraglje i žrti, dojače i putre, sita, rešeta, pralke, rifljače, česala, kudeljašne žitnjare, vilane i ponjave, čižme gumijenke i kožuhe z obrnjenom kožom od birke, kakvijov se više niko ne seča. To se je nestalo, zatrlo se, sfundalo, rasteplo i pogubilo. Bumo rekli, jeden stari svet, kojemu je vreme prešlo i nišče za njem ne cmizdri, kajti tak biti mora i bilo je odnavek.

Nešče zgubi joca i mater, nešče babu i deda, strica i vujca i krsne kume, ali najhujše je gda se brača zgube i gda roditelji decu nadžive. To je ne kadra reč iskazati, kakve su to boli i kaj se se v duši rastrga i ščereplje, gda svoje dete v zemlju moraš spustiti, zanavek. Vele mi da svet posivi, da nijednu boju više ne moči primetiti, a mužiku da ne čuješ ni gda ju najglasneše navinu i po cele noči puščaju. Nekoji ni v cirkvu potlam toga ne hodiju, ogluše na reč Božju, srce jim je od kamena a v prsih ledveni vetri fijuču i drevje obrušavaju. Propast, kmica, rasulo, glibljina s koje je ni moči na svetlo spuzati. Ja to razmem, nekak na isto dojde gda ufanje zgubiš v ljudsku potporu kak i v božansku pravicu. Z takve praznine i dalšine teško je ruku pružiti i joči spram neba obrnuti.

Se to govorim zato kaj mi je vmrla pajdašica Ružica. Lepa je bila, frčna, nasmejana, joči kak dva mala lokvanja na belomu licu, lasi našušurene, doterana, gizdava. V puno stvari se razmela, auta vozila, skrbela, gradila, decu podigala, vrta zalevala, o mami i familiji briguvala. Tri hiže je obdržavala, v Zagreb po

poslu letela, i se to, kak več ideju naše navade i običaji, v krajih gdi ljudi hrmbaju, od mladosti do starosti. Samo, Ružica ni baš nekakvu starost doživela, kajti se razbetežala i beteguvala. Junački se z tem nosila, nigdar da bi drugomu svoje brige prehitavala. I vnučiče je dočekala i to ji je bila jedina nagrada i v njezinoj muki nekakvo zlahkotenje. Se bi jim dala i zrivala, kak i saka baka, a največma ona, koja se sakim denom spravla z ovoga sveta oditi.

Neče mi se več o tomu govoriti. Negda smo si znale na kavu sesti, pak se spominjati. O deci puno, o bolestima i tegobama malo, kajti smo i ja i ona nekakve lavice bile, koje se za svoje bore, ne otimajuči drugomu od zubi, ampak ne popuščajuči ni tuđemu drzovitomu otimanju ni lakomosti. Ona je meni furt govorila *Ti si najpametneša, ti buš meni na sprevodu govorila,* a ja sem onda klela i rekla joj *Kaj bulazniš, ti si mlajša, ti buš mene z cvetjem otpravljala.* I još sem navek dodala, kaj je ona dobro stoječa i nafutrana gospa, pak nek mi lepo cvetje kupi, kaj ne bi na meni škrtarila. Tak smo se obedve prenavljale da za bolest ne znamo, da ona ne postoji, a teško dihanje i teške noge, koje po štengama nemru telo nositi, da je to tak nekak, od vremena i koječega, kajti se je klima jako spremenila v našem stoletju, pak i mladi i stari nemru do zraka dojti ni od zaduhe živeti.

No, dobro. Jako mi je draga bila i te su kave kakti nekakva navada postale, makar su se jako preredile, gda su počele lipanjske vručine. Nju je žuljala perika, mene bolela vena, vručina nas je trla i v očaj hitala, pak smo živele zatabalne i kojekak, broječi dane do prve kišne sezone. Najemput mi je v atelier banul Naci i rekel da na osmrtnici piše za Ružicu i da je sprevod v četri vure popoldan, zutraden. Niš se nesem pripravljala, samo sem zdihavala i po tekama kopala, kak i navek, dok se jako znemirim i nemrem si mira najti. V pol četrti vuri sela sem na biciklin i gas na groblje, v tri vrste crnine, kajti nigdar nemrem v rumplu od oprave ni jenoga kompleta najti dok treba. Klela sem putom, da je to zadnji sprevod na koji idem, kak i saki put dok moram med ljude ziti, na svate, proščenja i grobljanska skoznuvanja i pračenja. V znoju, zapuhana, stala sem pod cipres i mislila si da sem sigurno znagla ponorela.

Tišina, muk i mir. Nigdi nikoga. Ni traga sprevodu, plebanušu, puhačima i plakačima. Več sem si zmislila kak bum Naciju nosa potrla, kad se podenula nekakva suseda, i rekla da mi pajdašicu vezda zakapaju v njezinomu rodnomu selu, kajti je v Jurjevcu samo stana imala, da bi bila bliže k doktorima. Jebemti kola i konje. Sem se ni toga setila. Blesavo sem stala, z vrjom sandale po prašini kopala i rekla da bi ja morala toga govora održati, kak je red. Je Ružica po svojoj dobroti to zaslužila i mene obavezala. Mudra se žena složila, i mam mi je naputka dala, da odidem na groblje sama, jemput pod večer i te reči nek nanižem, da bu me pajdašica čula lepo i razgovjetno, kajti se ona vezda seposud nalazi i vidi kaj mi tu dole delamo i premotavamo.

Dobro. Neču dalje. Još sem ni bila na groblju. Medtemtoga, bilo je jeno pučko veselje, nekakva Kokotijada v Jurjevcu i sila sveta zlejala se po mestu i po trgu. Mužika je brenčala, plastičari tržili, kobase v olju prščale, piva tekla kak po žnjori, deca dreljila, moj vnuk se v drevo z obrazom zaletel dok je vatrometa gledel, pesi su kosti glodali, cigani se kreveljili i razmetali po parku, pijani kak telci, kajti je se bilo napol zabadav. Tri dneva je se to trajalo, z možara pevca hitanje i kukurikanje, broždalo se kak v kaci i halaburilo, a tretji su den na trg došle lepe dekle v crnih opravaj, z šlingama i kralušima, i preveč su lepo i skladno popevale, da se orilo znad krovov i oko cirkvenoga turnja. Bile su to naše drage, dravske i panonske popevke, od kojih suza sama na joko krene, a čoveka zamota turobnost z mrvom blagosti, pak se jedva odhrva, dok popevka dokonča, kaj ne bi na binu skočil i redom ih skušuval, onakve rumene, kak jabuke parmenke.

Okre bine skupilo se publikuma sakojačkoga, i mladoga i staroga, kak na pravoj paradi. Ja sem sedela v prvem redu, v čast su me deli, a polek mene bil je naš dični mužikaš, vrli muž, gospon Benko. Nekak smo v isti tren pogledali kam se to glave od bine okrečeju, pak smo spazili Martina. Zaprav, jenoga čoveka, žilavoga starčeka, koj je đipal i poplesaval, sam na svoju bandu i svoju melodiju. Bil je suhi, kljukasti, malko puklavi, kak da bi ga v pojasu nafertalj pretrgel. Skupljene vusnice bez zubov, joči okrugle, blaženo vesele. Na glavi beli škrilak Borsalino, bela majica z jopcima naslikanima, kaubojski remen dva pednja znad pupka, bele lače z našitom crlenom horvatskom kockicom, pedenj iznad kolena, crne cipele. V ruki bota, zrezbarena, z vrpcama okićena, kak od indijanskoga šamana. Na drugi ruki bela rukavica, torbica obešena na remen, omotan oko ručnoga zgloba, koja se malko po betonu vleče. I preko sega toga, jeden jako zeleni, v joči pikeči kaput, kojega je preko ramena prehitil, onak, kak selski kicoš z prošloga stoletja. Điplje on, pofučkava si pomalo i z botom mahenče.

Veli gospon Benko:

-Jezuš, ko je to? Kaj Vi poznate toga čoveka?

-Mislim da je to Martin, učitelj z Šemovca. Nikaj se ni premenil ovih deset let!

-Je, kaj bi bil! - veli Benko. – Pak je Martin vmrl, meni su rekli.

Začkomim i idem doma. Zvadim slike, obdelam, denem na OBRAZNICU, Martina počastim z dve, a sako drugi dobi jedva jenu. Ljudi su tak slični i nezanimljivi, kak da su z jenoga jajceta si skupa zišli, Bog nek jim pomogne. A Martin, je, to je čistam druga popevka! Evo ti mam Dijane, jedne negdašnje susede, novinarke. Napiše: *Isuse, jel to Učo z* Šemovaca*?* Odehnem v času. Žena je prisebna i žena zna. Morti su oni vsi drugi prehajali, na drugu stranu postojanja se posmeknuli, ali Martin je tu. Điplje po trgu, i daj mu Bog još leta i leta tak, kajti nam vrača veru vu dugovečnost i vračtvo dobre volje i deteče pameti. Điplji, Martin,

imaj se lepo i dobro, srečen i prostodušen, kak da si se fčera rodil. Ko zna komu buš ti još za života cvetje na groblje nosil!

I to sem, da se razme, hitro javila gosponu Benku, da je Martin ni vmrl ni v primisli, kamoli za zbilja.

STE JOŠ ŽIVA?

Denis Peričić, Varaždin

Sotija[1]

Matek je bil jeden od onih napihnjencev šteri vnogimi idejo na živce, pak je stega išel na živce i svojim sosedima. Vis-vitalni štiridesetletnik, napolmenedžer-napoltrgovec za šterega nihče ni znal z čim se zapraf bavi i kaj zapraf prodaje, materijalno situerani – bilo je to očivestno po zglancanemu švapskemu autu parkjeranome pred zgradom i odelima od finih štofov, štere je znal zposrati z kričavimi kravatlinskimi kombinacijami – Matek se je obnašal kakti najpametnejša i najsposobnejša oseba na celemu svetu, kak da so vsi drugi glupi i nesu dostojni zvezati mu žnirance na cipelami.

A Marica je bila… je, starica. Zkoristili bumo to več pomalem proškrebjerano reč baš ftruc ovemu hipokritičnemu društvu štere starejše ljude navzgled korektno nazivle "osobami treče životne dobi", a v isto vreme o njima ne vodi nikakovo skerb niti jim izkazivle ikakovo razumevanje.

---

[1] Sotija je, prama http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=57242, „vrsta francuskoga kazališnoga komada (lakrdije) iz XV. i XVI. stoljeća političke i društvene tematike". V novejše vreme reaktualizjeral jo je veliki srbski pisec Borislav Pekić, šteri je svojega romana *Kako upokojiti vampira* (1977.) podnaslovil „sotija" (morti i na tragu nekoje mogoče – „sotonije"…).

Na https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%98%D0%B0 još velijo: „Представа се најављивала шетњом кроз град и извођењем пајацлука и акробатике. Касније се све то повукло у саму салу,

где су извођене представе које су почињале са акробацијама и пајацлуцима. У току представе, касније су ишли моралитети, веселе проповеди и фарсе. У принципу, то су биле алузије на тадашње прилике које су се претварале у бритке сатире."

Vdova, od zdavnaj penzijonerka – sama v stanu verjetno vnogo desetletij jer so deca odišla terbuhom za kruhom v strane zemle i tam si familije posložili ter dolazijo redko, morti sam za svetke, a čak ne i za petke – Marica je bila popolna, dijametralna nasoprotnost Mateku.

Dovolj je bilo videti jo – vu vsako jutro dišeče – di šeče (dobro, neje se baš šetala, neg je šepesala) sama noseč kanto drv za peč z prizemla natrag gori na zajdni kat zgrade brez lifta, pa da se zpozna kuliko je v temu bitju bilo zkromnosti i zmernosti.

A Matek kak Matek: gda bi, navek v žurbi, prolazil polek Marice, ne bi mu na pamet opadlo ponuditi se da joj pomore z tom kantom, neg bi čak još, onak kak je sam on sebe smatral duhovitim, vsaki pot zagraktal:

„Kak ste, soseda?! Kaj ste još živa?!“

Marica bi sam grenko vunzdehnula i, zkromna kakova je bila, odgovorila:

„Živa sem, živa… Fala na pitanju, sosed…“

Zbilam neje na ovemu mestu potrebno komentjerati Matekovo elementarno nepristojnost, štera vunzhaja primarno čak z gramatike (gda se ženski osebi obračamo z „vi“, ne veli se „živa“, neg „živi“), jer se naše penzijonere ionak ne pita o ničemu, a najmenje o gramatiki. A ak ih se itak nekaj pita, onda ih se, prefrigano i brezskrupulozno, tu i tam pita jeso li živi, kak da so ništ drugega neg balast šterega se društvo čim prej hoče rešiti.

I tak so prolazili dani, tedni i leta. Marica se je vse težejše i sporejše pentrala po štengami, a Matek se je vse vitalnejše i bržejše po njimi spuščal, entuzijastično vritfpiknut z novimi poslovnemi prilikami za dodátno openežljivanje. Nut, čak i gda je polek Marice tancal kričajoč v isto vreme v dva mobitela, navek bi našel oneh nekuliko sekund da je vpita:

„Kak ste, soseda?! Kaj ste još živa?!“

A Marica bi navek vse grenkejše vunzdehnula i, zkromna kakova je bila, odgovorila:

„Živa sem, živa… Fala na pitanju, sosed…“

A gda bi, vsaki put sporejše, z sebe ztiskala zajdno reč, „sosed“… sosed Matek bi se več posedal v svojega zglancanega švapskega auta parkjeranega pred zgradom.

Kak je Matek razvijal svoje posle, po cele dneve se po restoranima z

partnerjimi nalazeči i prek mobitela zaposlenikima i zpodizvoditelima befele komandirajoči, tak neje ni primetil da je več prošlo nekuliko tednov brez jutarnjega susrečanja z Maricom. A kak je i z drugimi sosedi komunicjeral slično, sam v prolazu, neje mogel znati da je Marica v bolnici, a da je to i znal, zasegurno se ne bi priključil onimi sosedi šteri so Maricu v bolnici posečivali i kod doktorov se razpituvali o nejzinomu zdravstvenom stajnu.

I bila so tak prešla morti več i dva meseca gda se je jednu večer, običajno kesno, Matek vračal v svoj stan osobíto zadovolni. Zklopil je još jednega penezdonosečega posla, a ženo i deco je otpravil na morje, pa bo ve malce vžival: mam za drugi den je dogovoril susreta z novom, mladom ljubavnicom (rekli bi sosedi: flundrom).

Ali – uf! Gda je Matek otklenul vrata od stana, vužgal luč i vušel v dnevno sobo, imal je kaj za videti: na kavču je sedela Marica.

Zgledala je zdravejše neg igdar i lukala ga je dostojanstveno, z nekom osobítom mirnočom na licu.

Matek se je splašil kak nigdar v živlenju. Od straha je na poda zpustil kluče i torbo, popiknul se na tepiha i jedvaj se na nogami oderžal. Ali Matek kak Matek: ne bi on nigdar dozvolil da ga najdejo zmotanega, a kamoli zplašenega, pak se je probal zbrati i svojega standardnega napihnjenega stava zavzeti.

Nut, kuliko god da se je pri temu tersil, vuspel je sam zmrckati i ovo z vust vunzbečiti:

„K-k-kak ste, soseda?! K-k-kaj ste još živa?!“

A Marica mu je odgovorila:

„Nesem, sosed, nesem…“

I peklenski se je nasmejala.

MOJE DVORIŠČE

Nada Jačmenica, Sveti Križ Začretje

1.

Gda vas Buog blagoslovi z rojenjem h malom zagorskom mestu imate sreču svoje detinstve prežiti h osebitem, bezgraničnem dvorišču. Bez uogradi, zabrani, lucke zluoče i prietnji. H takvom vas dvorišču susedi z očmi pratiju več h materinom terbuhu, a sigurne su i prije vaše matere znalji da ste na putu. Ne same da vas pratiju h vašem tuoplom i mehkom klokanskom žakljecu več su i pravi meštri genetike i točne znaju e ste dečec ili pucka, a te znaju potom kak vaša mati hodi ili kak je terbuh ze strani zgledi.

Oni vas več od perve dane občutka vašega postojanja dobre i fine hraniju. Dielaju te jer su još od svoje neandertalske rođake nasliedili mehke serce i čutiju da vaša mati, kak i saka noseča baba, željne hdihava dišuobu tera dohaja z luckoga rolja i širi se po dvorišču, elji i znaju kak se ne velja zameriti noseče babe, pak…

A onda gda zbuočki materin zgled i gieganje pokažeju da ste na hitrom tuj, počneju se h zraku i dvorišču miešati čakanje i briga i si bi štelji pridonesti važnomu dogajanju. Priedlogi i pametuvanje prščiju na se strani. Hiža postaje kej rashitrena burza ponujanja i iskanja, mienjaju se družine, furt se neke prerihtava i neprestane kruži nehmujani „odred za čistuoču". Na kraju jenoga dana, on još zmete i dvorišče, a onda zavlada mir stihuga, srečnoga i blagoslovljenoga skupnoga sčekievanja.

I poklje sie tie puosle, jenoga pretuljetnoga dana daljieke 1953., evo ti na mene. Znam da mi je na čas bile nelaguodne i zima, da mi je smietale svekle i veljika larma, elji me je senek sevladal senj. Došel je kej vračtve na moje male jade teri su, da sam se zbudila, bilji još mijenji, a onda sam i čiste posumjala hu nje. Postale je, praf-za-praf, čiste dobre. Bile je tople, pune mehkoga dotikavanja

i glase, a i „catering“ je funkcionieral jake dobre.

Im niesu baš naviek znalji razmeti kej sam naručila, elji sme se, uglavnomu, čiste dobre sporazumijevalji. Bile je, kejveč, i zanimljive.

Uokne naše niste hižice fur su bile nakinđane z malemi i veljikemi radoznalemi obrazi teri su lukali nutru i čakalji da se oko mene male razrijediju ljudi, kej bi i oni došlji. Zmisljim se da je kre mene teri put prebiežala sa zlecana kokoš teru sme dobilji moje matere za juhu, a mene su pod glavicu znalji zažugljati papiernati penazi za sreču.

Čez par dane ta je „promenada“ htihla pak sam teda-negda mogla biti h miru s svoju familjiju: materju, ocem, sestru i dvanajstljietnu susedicu Milku. Milku? Pak gda je od mojega rojenja skere furt z menu, onda je znam i ona familjija. Znači, i z Milku!

Muoram priznati da su mi več pomalu išlji na živce isti zidi, sljike, jednaki glasi. S suncem su dohajali sveklost, veselje, pretuljetje i hufanje, hufanje da bum zišla s toga mesta i kazališča ljudi i obraze. I, jenoga dana, mati je z menu prešla čez zrcale…

Zgruntala sam, Alisa praf-za-praf i ne zna kej je te čude. Ove je najčudovatnejše! Vesmir, moje dvorišče i ja. Na svoja me pleča nosi nahbrane, zelene beskrajne morje. Dvorišče bez plota z vietrekem čez vrijeme i zrak teri me stihoga kuplje kej da me ma rad. Rashitane hižice s poznati obrazi, s poznatu duhu i - sreča. Glasna i rashincama vriska tera je vuhuugodna i diela mi gnjiezde za gruntanje i siguru za veselje. A ja, kej gospa na truonu toga zelenoga, kristalnoga svieta radmienja, brigatve, mehkeserčnosti i zajedništva i jedva čakam prebiežati spod duge.

2.

I zbiljam, nahitrom sme šibalji po puolja i hustica (nu, oni su šibalji, a mene su, kej sporadi mene nej bilji sporejši, največ nosilji), preskakalji plote, gacalji s nogmi po mlaka poklje dieža, lovilji žabavujce… Zelene, mam te rada, zelene! A te je sigurne radi tie dane sočne i još ne spokošene h tera sme se koturalji po trave s oberšja, a h večerku, hmujani i zamazani, podrapani i krivi vračalji dima s pušljekem ivančic i majčine suzic, za iskupljejnje. Drugi bi se dan išlji kupat h bistre pljičake Krapinice teru sme hlapave pilji za ljietne sparin i gazilji njejnju prozirnatu bistrinu i hlad.

Negda sme, pokljem zamazanoga i žmehkoga posla na zemlje bilji nagrajeni s kupanjem po nuoči i niesme niti primietili „nudističke maniere“ naše starce.

Tempus fugit! Zbiljam šteta! I niesam štiela huti pervi razred i jake sam bila

protif toga da me tie dan sljikaju. Neču imeti zapamčenu nepravdu tera me je snašla h vlastitomu dvorišču, sporemetila mi plane i „bioritem".

Moje se društve zdej spinja na Goricu, klati na muostu prek Šemnice i rashitava susedove siene tere je on glji del skup.

A mene čaka nepoznati rešt s duosadnemi ljudmi i Buog zna kakvemi pitanji, saki dan, cielu večnost.

Kak te dokazati Grete, Rege i Monike, malem gataljinkam tere me buju zalud čakale h reške na kučnomu pragu? Komačeki te nepoznate večnosti stihoga su se počelji taljiti kej sladoljed h vručem ljietnom danu na praznike teri su sramežljive, elji redovite dohajalji. Bilji su oni vrieme rojenja novuoga zelenoga življejnja, vrieme mojega dvorišča i občutka beskrajne slobode tic.

K tomu, ja sam naviek i bila kej tič: goluždrava i suha s tienkami nogicami i glasna kak najmarljivejša tica pevica. Na vusnica sam nosila občutek jagod z materinoga verta ili onie naviek slajše susedove tere su glji dopuzle čez pluot i postale moje. A tek duha male žute hruškic tere su s susedovoga drieva scurele h naše dvorišče i fras na copernjački susedin glas da je kričala da je te hruške muorame vernuti.

A onda, za utehu, z vetrem h lasie, na stare becikljine teri su cviljili h brijeg i jurilji h nadol po zemljane i makadamske pute, bez alti. A h posebna priljika ilji za veljike zasluge, becikljin je smel potegnuti do Šemničke tuopljic tere su človeka mamile s plavu farbu svojega maloga, elji veljikoga bazena opkruženoga z malemi hižicami za počivanje gradske ljudi.

Odraščanje i stihoga pridošlji gimnaziski dani h Krapine h tere nas je nosila zadihana černa, parnata, stonuožna gusenica tera se ljiene vljiekla čez zeleni mir mehkoga polja. Na putu bi nas pozdravljale ponosite grive s glasnem herzanjem i razigrana deca – čuvari šare krav z nabreklemi vimeni. Spračala nas je i Krapinica dok je žlaburila o svojem i našem življejnju tere je gdagod obvijala h mehke meglene mreže.

A onda me je cug jenoga dana otpeljal na drugi kraj i ostavil me h Zagrebu studierati medecinu. Ostavil me samu, h veljikom gradu, h hiže z malem dvoriščem opasanem z visokemi zidi, kej reštem. H premale komuorice, s uoknem bez neba…

Se nuove i ljiepe doživljene, prijatelji z sie kontinente svieta i dečke s terem sam se miela rada, niesu mogli odegnati žaluvanje za zelenemi skuti matere i duoma. I zate je moje prave, veljike dvorišče postale meste gdje su se furt zestajalji študenti z sie kučeke svieta.

3.

Tuj su uživalji h ljepuota našega kraja, pervi put vidlji snieg, jelji bučnicu, pervi put hlavljali bežečega purana, pogladilji tek zlegloga gujceka, očutilji dišuobu friške pokošene trave i zastajalji pred raspeli na oberšja naše sel.

H mojem je dvorišču naviek bile najsigurnejše pristanišče, zelene, mehke, tuople i naviek sposunčane s brigu i štimem mojega oca i matere teri su tiem mladem ljudem sikak štelji nadomestiti njihove daljeke živuče starce.

Tu su njihovu mehkeserčnu želju zamotanu h zelene, tuople i dišeče zagorske pinkljece mladi študenti medecine i druge fakultiete h svoja serca i gruntanju zanaviek odnesli s suobu h Dalmaciju, Slavoniju, Kuvajt, Nigeriju, Libanon…

Kak je se moguče h tielu mlade ljiet! One s pervine zastrašujuče i nemoguče nahitrom ostane za nami same kakti spominek na neprespane noči. Kej radi vučenja, kej radi zabave! Nu jene i druge preša življejnja scedi h največe veselje i štim. Najzadnji ispit i telefuonske zvanje matere: „Buok, ovde je doktorica Jačmenica.“ Njejnje je zatečene i suzne mučanje dišale na lončeke z najdrajšu hranu teru je čez ljiete nosila h moju študentsku komuoricu i tihe šumele kej papiernati penezi tere bi mi, če su je glji bilji zajdnji, ostavila na stoljeku.

Hu tom je čkomenju bila i njejnja zanaviečna žalost kej nije postala vučiteljica kej si je naviek željiela, elji i veljiki štim na doktoricu svoje žuljevite ruk.

Kak čudovate! Ljiete i ljiete živiš za čas teri te onda zateče nepripravljenoga za sreču i nuove življejnje. Elji same na kratke jer me je nahitrom zapljusnula puoplava dugčas pritajene senji i moja se duša prepustila sigurne lađe materinoga veselja, sreče i planieranja.

Kakti rashitane senje h uberzanomu filmu, hpljetal se lanček dragociene bisere ljiet, posla, siečanja, uspehe i zabludi… Moja bolnica h Krapinska Toplica i posel siem sercem i dušu, elji ipak sreča pri sakdanjem hmujanom vračanju dima. Z bezglasnu brigu oca i matere, moje me dvorišče saki put oživele s farbami vočnjaka i ljekovatem ozuonem pitomnoga zavičaja. Naviek znovič i bez toga se, zapraf, nije mogle.

A onda sam jenoga dana, teri su moji starci tak željne čakalji, siem objavila čudovati znak Buože milosti za našu familjiju. Hu tom se času znad mojega dvorišča raspresterla duga spod tere je veter zavitlal latice kej snieg h staklene kugle veseloga deteta. I onda sme si srečni počelji čakati. Niesam mogala zbeči susede teri su me furt gledelji i viečalji: pucica bu, dečec, pucica… Ilji je niti niesam štiela zbeči.

Bile je, praf-za-praf, čiste ljiepe hu tom *déja vu* dana svojega pretpočetka… Zapraf, te je pretpočetek čudovatnosti tera te s prvine zmota jer za nju još niesi čul, čistam je osebita i same tvoja. I kuljike god očeš predrijeti h čudovatnost

nastajanja i dara i gruntaš o filozofska i teološka špelancija, verneš se na čudovatnost perve zakone i zazvieš da se ves juniverzum h terom si bil preseljil hu te male stvorenjiče s terem ti serce jednak kuca i tere beskrajne, elji saki dan ipak još male več, maš rad.

Moje dvorišče! Nigdar mi nie bile važnejše, dragecenejše i ljiepše neg toga pretuljetja 1992. Kej da je sake drieve znale zake su mu cvieti tak ljiepi, ponosne i radoznale je je prislanjale na uokne moje, zdej veljike hiže kej bi se poskrivečki naluknuli h tajnovatu i čudovatu komouoru. Krapinica je mrmoljila pesmicu za senj, a zeleni su bregi dihali po taktu maloga življejnja. H bijele ophiekljane zipke mudril se cieli muoj sviet.

4.

On je počinjal i prestajal na tom svetom i dišečem vanjkušeku teri mi je jedina sljika i večita misel.

Htohnule h siguru svojege dvorišča, radmijenja i duoma, mi sme dvije počele rasti s dani teri su po nebu raznašalji perve opravilce na štriku i pozdravljali z njim tiče med oblaki. Nahitrom je moje detece mele tratinčice h kitica i kušljece maslačke na obrazeke.

Takaj je nahitrom precenjuvala Buožji dar pred zrcalem. Onda je i naše dvorišče otperle svoje vrate i dušu vesele larme male vršnjake, a h večerku z jorgovanem prizavale h tihi, zdravi, zeleni senj. Mi sme dvije pratile sunce od jutre do večerki, biežale pred senami i lovile zadnje zrake dana po breščece, dihale gljiboke i čiste, srečne hmujane.

Onda je nahitrom veter počel preljistavati bilježnice, slove i čitanke, namaščuvalji sme žukalku i becikljin kej ne bi zbudilji ciele sele, spominalji se o dečece radi tere su je obrazeki postajalji kej breskvice…

Neke ljiet kesneše, zdigla sam oči s zipke i ljičeka svojega deteca. Štiela sam pribrati sljike našega, njejnjoga dvorišča i z njih splesti vanjkušek za, jenuga dana, svoje male hnuče, nu one su me zlecale i ražalostile. Meste duge, nad nami su bile nekakve druge krile. Naše su beskrajne otperte dvorišče opasalji niemi zidi i širilji samuoču. Na gruoblju driev, lucki dimnjaki i uograde. Šepetanje i rieči zginuli su med decibeli biežanja, žurejnja i nesreč na cesta i pute gde sme se duozdej bez brige, h miru i zadovoljni sprešetavalji. Odnikut cieli nuovi gradi, a s trave naokoli same znikavaju reklame za prec pomodarske stvari i na zemlje certaju outlet našega samepoštuvanja.

Okoli našega dvorišča danajski obrejene zelene gredice tere bi trebale skriti zakopane otruovne stvari i ognjene prietnje. Na drugom kraju ljudi pod večnem umetnem svetlem, zgubljenih noči, kej pretirani kerti. A ober sega, h svetom dvo-

rišču naše najdrajše, male rojene ljudi, duhovni gljib s tablami i natpisi teri kej kletva vrieđaju mater, življejnje i duom…

Zetrta s krivnju kej niesam znala spasiti svoje dvorišče, bežim nahtač zbujena i zlecana. Hmujana i bez sape, senak stižem na kučni prag. Prelazim čez svoje sigurne vrate od zrcala i hvujdem h spašene svekle topljine i dišuobe. Najdrajše ljičeke nasmejane obrazeke rastira mi strah. Sigura h zraku otperte oken i spokuojni mir. H mehka rukica svojega deteta čutim siguru i odlučim: Zaklenula bum naše stare, najvrednejše dvorišče h svoje srce u misel, splela mu uogradu od naše ruk i okrunila ga s mriežu radmijenja i samepoštuvanja neprobojnu za se zlo ovoga svieta i čuvala ga, čuvala, za nektere male, tek rojene, na našite vanjkušeke huspane glavice.

SLIKA MOJEGA KONJA

Željko Bajza, Zagreb

Z naslovne stranice albuma staruga gledi me slika konja mojega. On je tu od gda znam za se. Stoji nepomičen, niti z okem trepne, niti z vuhem migne. Dlaka mu je glatka, svetlosmeđa, boje viskija. Griva mu upada izmed vuh na razdeljek. On, naoke nezainteresiran, ipak me z punem samopouzdanjem budne čuva i ima beskrajnuga razumevanja za me. Zov je te biološke solidarizacije. Još dok sem bil mali, več početni nastup mojega konja bil je zrel i siguren. Nigdar se ni zanosil bezveznemi dečjemi igrami. Male komu on poveruje "na prvu loptu." On nikomu ne bi napravil zlo. Vu vsake situacije mam zna kak se trijeb je pustaviti. Ima vugrajenu skromnu odlučnost i iskrenu samozatajnost. Zlate stare sreče blešči z njegveh oči.

A ove kaj ja Vam pripovedam je pripovest ob premišlavanju žívlenja, popevka slave i muke, kronika osebujna, navlastita, znamenita, kaj se škole glubokega navuka dostoji. Pu milošče Božje vu navuk stareh mojeh jesem bogat dosta. Ja se z njimi razmem, z njimi se spominjam. Ja sem njihov vremenik. Iak je ov svet tenja i nestalnost, a *verba volans multus*, senek jenput zgovorena za navek ostaje reč i se bu ostale zabilježene vu Vesmiru. Gledim sliku svojega konja i premišlavam kak bu vu knjige, na trake, al na slike, ostal del prirode, simbol zastanavljen na plohe teru vreme troši. Na granice zmed oka i papera, zkoncentrerane je vse zbivanje. Na teh su stareh papere zapisani gliboki glasi našega ishodišča. Mene se dostoji biti več star, navuk pretkov prijeti. A baščinu prijeti, kak Belostenec tolnači, znači baščinu vuzdržavati, v srce ju zeti, a bogatstve je imeti i imeti vu pameti.

Vuz sliku mojega konja vu mojemu sečanju jesu i slike mojega žívlenja, mojega detinjstva, moje mladosti i mojeh hotenja, z njimi ja potvrjujem svrhu svojega postojanja. Od kud tulike beline, čistoče i mira vu jedne sobe. Je li te moja baka ili moja mati, oblečena vu čistoču beline? Bela je oprava, bela je bluza, bela je pusteljina. Bela svetlost opada črez okne vu sobu. Bele je povesme i bele

su niti tere izhajaju spud spretneh prstev. Te bele končaste tvorevine poticaj su ovumu stvaranju. Zlaten je same topli opahnuti kruh na belemu stolnjaku na stolu. Brestovec je del mojega življenja pretvoril vu folklor, pustavivši mene za kneza mira, dajuči mi rang počasti.Tu sem zaledil na odrejene vreme svoj svet minijaturi, teri predpostavlja drugačeši senzibilitet. Scenarij raneh letah oblikuje teoriju življenja. Pitaš se jesu li zbiljske oči mojega konja tere teślediju vu vuloge zaštitnika? Vsakoga jutra posle bujenja pozdravljala me rosna zelena trava i žutozelene listje mojuga jorgovana pod oknem. Vreme nas ni mogle prevariti. Vsi scenariji zdavna su več poznati. Borba dveh svetov, roblja i oneh teri vladaju privìdne se primirila. Žmirkave svetle ljeskale se na mirne površine jezerah. Zvezde su se zavlekle spod vodene koprene. Bila mi je bliska njihova zaigrana lehkoča. Radi teh slikah još sam navek na pesničke strani. Ja znam elegantne formule učtivosti, žrtvujem se i verujem. Debele se služim poetskemi frazami i z leti svojemi putujem.

Vuz konja mojega ja čutim duh reči starinske. Preživljene patnje vu mene su se vublažile, ove sečanje je ipak same žrtva Bogu Merkuru Lutalice. Bela je boja i radost, i tuga, i čuđenje. Pomoč neba iščem. Mi sme deca oveh livad i trnacev, mi oke stare peči skutreni, vu večer gda na povratek oca čakame teri nam dare bu donesel. Ljubav vse rešava. Radujeme se jutrešnje rose vu trave, vu polju, gde veru nahajame tera greje dušu. Otkrivam novu peršpektivu hoteči vse ili nič na reskrižju nade i očajanja. Putrena očekivanja morti zazoveju srce i plahovite strasti. Na dnu škrinje sedi trubadur i popevle prelepe markize. Drenek cvete i jabuke se črleniju stiha, spod oblakov črnih. Popevke te, kak kraluš sviti brez veselja setnega nisu mogle biti. Bile je te sečanje na porojenje i harc. Sudar idealeh i grube zazbiljnosti, teru se meri z jasnoču i veličajnošču i z tišinu nebes nad nami, doklam se dele merile z cilji.

Maske buju opale i bile bu te za nekuga otkrivenje, za nekuga gorke razočarenje. Muke buju brže završile, te bu bil novi početek. Zate veli Petris: te kaj slišiš, kaj se mučiš i zač trepečeš. Još teče kaj vu mojeh žilah. Sene su opale na stranice Kristijanovićeve. Ni dobre, ni zlo, ni dalke od življenja. Empirijsku znanost započel je "Doctor mirabilis" Roger Bacon, govoreč da nam iskustve more više pumoči neg prazne dogme. Ja im velim nek se ne skrbiju za nas i za sudbu našu oni terem naše regule ne pašu. Abelard pati vu vlažne senke rešta. Du Heloise on se zdiči mora. Težek je put vrline, ali je vugoden plod. Vu naporu je radost, reče Tagore. Akvinski, Goethe, Rousseau, Descartes, rezmišljaju vu svojeh naslonjačeh, zagledani vu zvezde, zahvalnicu božanstvu popevleju. Vi ste nosili svetle. Vaše svetle bile je istina - reče Luka vu svojeh listinah.

Gda je moj konj bil još mlad mi sme još živeli vu jezgre. Igrali sme igre nekakve škatuljaste, ublikuvali svoj svet. Bili sme minimalisti, siromašni, a ple-

meniti, slobodni i plodonosni. Bile je te naše male, ali ponosne carstve, zmučene ali vuljuđene. Humanuš on ne bil ki vsakojačke spačke je delal zmutnje, karke, ništarije i norije. Ki se mnoge z rečmi bori, srce njegve male plodi, male koga on pomore ki obeča zlatne gore. A on iz kojega vust slajše ud meda govorenje zhaja, dok prosi, zlata vusta nosi, kad vrača herbet obrača. A od rečenja do činjenja kak od lista do korenja. Glad i žeja gde vladaju prazne reči oči ne site. Zlo su oni terima su vekši čini nek dela. A vi im rečete naj k poslu idu ki med vami nemira išču. Oni šteli bi krič med pukem zvoljuvati kaj mogli bi nad varušem kraljuvati, kajti njim je hasen vleči z duguvanja ne svojuga. I mi bi znali na visoki tronuš sesti, dohotke bogate imeti, gospodske jestvine jesti. Od davna je tak poznate da dok jedni v polju boja biju, drugi doma v miru piju. Lepe je v polju boja biti, ar je lepše doma v miru piti. Filištejce protivniki Ižraela hvaliju, a ljute čemerna kača kaže da male vredni ljudi, male dobra včiniti moreju. Ar norc se norcu dopada i svinja svinje gda se v blatu vkalja. Panonija bogata, z mlekem i medem tekuča, z vsakim dobrim žitkom i z plodi cvetuča, vsakomu se ona kakti takva mili, istina, lakše bi ju branili, gda bi složni bili. Ne smeme dati svoje plode onem ki nit grade, nit varaše, niti hiže nemaju.

Mojega konja veseli gda su drugi veseli. Moju bol on deli z sobu. Svoju radost on preživlava vu sebe. Ogenj ni blesikanje ga vuznemirile ne bi. Njegva tobožnja, da oprostite, blentavost, je vu stvari simbol njegve superiornosti. Moj konj dobre zna da z vremenem se dojde na njegve. On pozna povremenost i trošnost slave. On vidi više neg je vidljive i čuje više neg je moči čujti. Njega neju pomeknuli lehki vudarci, a teški se buju ud njega udbili. On je stena moja zavarenička. Moj konj ponegda koru kruha senja za teru napreže sa svoja hotenja. Moj konj zbiljam ima konjske živce. On pati i popeva turobni psalem velikoga tjedna. Ja mu ne želim kvariti melodiju. *Adesso son felice* – baš sem srečen kaj te imam, ti si mene moja cela menažerija - zdehnem ja. On mi pošlje pogled z visoka ze svojeh sarmasteh oči, pak odpovrne: oni teri ti laskaju navek ti nekaj i zatajiju.

ZAGREBAČKA VULICA

Marija Drobnjak Posavec, Zagreb

Ma kam si se ti, Bara, zaputila? Kam te zlo nosi po ovom deždu? Em kaj se jemput ne primiriš, nek furt nakam bajzaš i bezjučeš. Neje to više za nas stare nekam iti od doma.

A kaj se ti to pak staraš za me? Povim ti dok se vrnem, sad nemam cajta, bu mi bus pobegel!

To je bil svaj divan med njima taj dan. One se jesu nadivanile fest vu svojemu životu i lepo, a bormeš i, kak več moru susede, koje su cel vek bile jena vuz drugu, bilo je svakojački divanov i špota kaj sve ne bi stalo ni vu roman.

Odbežala je Barena da ju ne bi onaj huncut od šofera ostavil na cesti da ju plajda pere i da još sva zmokne kak močilnica.

Bara je od maloče već pretrpela svega i svačega. Dok je još bila curička ritnulo ju je ždrebe fest po nosu pa su ji doktori jedva nekak zvlekli živu glavu, al ji je zanavek ostal beleg. Onda se vtapljala v bajeru pri melinu, neje se ftopila jerbo ju je Campek zvlekel vun, zgrabil ju je zubima za culanjek v kojem si je nosila kojekakvo prnjkudinje. Odonda je Campek bolšu koštu imel i postal je znameniti cucek v celom selu. A Barka je posle ob tom pripovedala kak da je bila več na drugom svetu, ali ju još tam nesu šteli, dok tu dolje ne obavi sve kaj ju patri.

Patrilo ju je i to kaj je opala z vrha čerešnje i neje, srečom, nikaj ftrgla, samo se zdrapala po stegnima. Onda je još opala i s tavana v čeber pun drožđe, tu se je samo zaliknula, od drožđa su ji ostali lasi lepši i nekak rudasti.

Bili su je njezini poslali i na škole, vidlo se da je bistra curička, ali se je tam tak splašila kostura vu kabinetu i treči den je doma dobežala, skrila se vu plevnjak, tu je kanila ostati dok se ne smire i prestanu se srditi na nju. Morala je ziti vun, jerbo ju je bilo srah tu dočekati kmicu i bila je gladna kak cucek. Došla je pred joca i rekla da ju more mam vmoriti , al ona vu tu školu živa ne sme iti.

Patrilo ju je i to da se vdala za Miškinu z Potfičura, to se ne bi moglo reči ni kakti nekakva nesreča, a bomeš ni velika sreča. Ljubavne priče se tu ne bi mogle nikakve spripovedati ob tom, ali je fakat to da ju Miško neje nigar vudril. Neje baš bil fleten za delo i na tenjko bi se živelo da neje Barek zvučila šivati na singerici i tak jim je bolje išlo vuz njezino švelo zaslužilo se za cukor, germu, za strujara i za cigaretline.

Kam bi vi baba z tom velikom ambrelom, sve se z vas cedi kak da ste plivali po potoku - rekel ji je šofer dok je vlezla vnuter i gledela gde bi si sela.

Čuj, gospon mladi, ja jesem baba, al na tvoju sreču nesem tvoja, jerbo bi te ja več nafčila kak se starešima od sebe divaniš - zvrnula mu je oštro.

Ote si, teca, sednite sim do mene, a kam idete? - rekla ji je nekakva ženska. Bila je to sneja vujca Franceka koja se vdala v grad i Bara je nje spripovedala svoje nakane.

Ideme v Zagreb. Sem si kanila kupiti dobre polcipele, štomfe, štucline, nekakvu dobru pomadu i da oprostiš, gače sebi i Miškini. Još bi si pozebrala kojekaj finešega za kolače delati, a vele da se moru i gotovi kolači kupiti kak pravi, ne moraš mesiti i razvlačiti štruklje, ma ne moraš ni peči, sve je gotovo.

A zvala me navek k sebi i kumička Zorica da moram dojti k njima da vidim kak su se lepo namestili i veli da sve imaju baš, baš onak kako se šika. Ja tam još nigdar nesem bila, a obečala sem ji. Oni ti imaju svoju firmo i dobro jim ide. Kaj misliš, peru štenge i obljuke po neboderima, posel neje težek, a zasluži se dobro.

A štela bi videti, sad pred svetke kak je to tam sve lepo zriktano da svet dolazi kak na maslo od svakud, pa, mislim si i da ja to vidim svojim jočima, em nagledala sem se dosti, štale, kocev i gnoja, pak sem zaslužila i ja da se malo sprejdem. Rekla mi je kumička da je leko najti njezinu vulicu, da se zove Zagrebačka, a tu je blizo i nekakov veliki dučan, tijam tri kata ima i svega kaj god očeš moreš najti. Kaj te dalo, tam dojde roba tijam z one strane Zemlje gde je navek vruče i ima kaj god ti more srce zaželeti.

Teca, sve su vulice vu Zagrebu zagrebačke.

Prav veliš, to je istina. Ako ju ne najdem, kaj bum z jajcima? Sem joj zela onijov domaći.

Teca, neje Vam nikaj domače više preštimano. Ovi moderni najviše imaju radi, kak na priliku, kuvaju se juve od lastavičinoga gnezda i kojekakve druge stranjske oblizeke.

Ma naj mi to reči, a kaj ti kuvaš?

Ja? Kuvam kaj imam, donesem si od doma koječega, a vu dučanu kupujem ono kaj je na rasprodaji, dok več ostari, onda se prodaje za pol menje.

Je viš, tak ti je i z nami ženam, dok si stara, ne vrediš više ni za pol cene, al se

ja baš još ne dam, baš ftruc si bum kupila šlenganu bljuzu, našitu, belu. Nu, gle, vre smo stigle.

Bok, teca, se dobro pripazite, se vidimo.

Stala je Barica na štengam autobusnoga kolodvora i zgleda se kak bu našla tu vulicu gde je njezina kumička. Najprvo je nekakvoga školarca pitala, on se delal da je i ne čuje, onda su išle dve tri curičke, onak fletne, al su bogice imale rasparane lače, vidla su jim se kolena. Joj kak si barem to nemru zašiti, ja bi jim to začas zašila na mašinu. Štela je itak pitati, no one su prešle i smejale su se nekaj kak da su našle švarbu, a onda su počele zdevati jedna drugi kojakave sramotske reči i pak su se na to smejale i sve su se od smeja kvrčile i vriščale. Bog dragi, blagoslovi ovu dečicu, mislila si je Bara, em tu sega ima, bogice boge. Al, pak i ne bi se reklo da su bogice imaju po sebi lance, šare gumbe, torbe zvana sve nađinđurene s kojekavim svetlim kamenjem, to zasigurno košta novac. Zastavila je onda jednoga starešega gospona, onak još feš. Začas mu je spripovedala po kaj je došla, on ju je gledel i slušal, a pol toga kak da neje razmel, onda je zvadil dest kuna i dal ji je. Novci ji nesu baš trebali, imela je pri sebi dost za trošek, ali ne bu zviška, zvadila je škatulju z jajci i ponudila mu, valjda gospon oče kupiti jajca. Nasmejal se samo, pogladil je po ruki, nasmejal se još jemput i očel svojim putem.

- Dobro - si je mislila - em nesem baš tak bedasta, idem, pak dojdem negdi do dučana, makar da si kupim štomfe i pomadu da se ne bum vrnula baš prazni ruk. Čitati znam, potpisati se znam, idem pa nekam valjda dojdem do nekakve vulice koja ima nekakvoga broja i ime, vleznem vu kakov dučan, pa mi budu rekli.

- Baš tu blizu nema nikakvoga dučana. Z jedne strane je park, z druge nekakve velike zgrade, vu njima se ne vidi nikakov dučan. V parku vrišče deca, a gde su deca, valjda je nešče i čuva. O kak je to zbilja lepota, dežč tu kak da i neje denes padal, sve je pod nogama nekak meko, kojekakve drangulije na sve strane, zibaljke, lojtrice, tobogani, stolčeki mali i malo vekši, mali ringišpilji kaj se leko vrte, diši nekakvo cvetje i bor. Dece je puno, a ne vidi se da je nešče čuva, samo pri vratima stoje dve ženskice. Da, viš, one jesu s tom decom, one su njijove odgajateljice, a deca su z vrtiča. Bi se reklo, lep posel, a pak treba to sve opčuvati. Nekoji se i potuču, nekoji plaču i zovu mamu. Bi se reklo da ima više od dvadeset, moglo bi se koje i zgubiti.

Vu tima mislima zapitala je jednu gospu kaj ji se činila prijazna jel morti zna za vulicu kaj se zove Zagrebačka.

Sva je sreča, - rekla ji je ženskica - Da, ima jedna zagrebačka vulica, koja se tak zove, Zagrebačka. No to je fest daleko i vulica je predugačka i dučanov ima puno, da bi se našlo leko baš onaj gde je blizu vaša kumička. Moralo bi se iti z tramvajem donekle. Tramvaj košta deset kuna do tam, a deset natrag. To je dve škatulje jajec!

Išla je Barka, išla, na svu sreču dežđ neje više padal i ona se zgledavala gde bi si kaj našla za kupiti kaj bi nje pasalo. Itak je kanila najprvo najti tu zagrebačku vulicu kaj se Zagrebačka zove i svoju kumičku.

Grad je pun kak da se narod vrača od meše, morala je paziti da se z nekim ne zdrkne, a i ogledavala se je gde bi mogla prečitati da je napisana vulica.

Gledi sim- tam, ali nemre praf videti kaj to piše, a i ono kaj piše, nekak ne razme. Em, išla je v školu i bila je odlikašica da se neje spuntala, koj zna kaj bi bilo, mogla je i ona biti svoja gospa, nositi svilu i šlingeraje. Onda je vlezla vu drugu vulicu, na sve strane jesu nekakvi dučani, teško je zeznati kaj to za jedno je i kaj znači. Em ni slova sva više nesu naša. Na jednom velikom šarom dučanu je pisalo Zoocity, tu je bilo svega i svačega, v krletkam su bili nekakvi beli miši. Joj! To nemre biti dobro, beli miši se oče pokazati pijancu dok pretera vu pijači. Onda je vidla gde su naslagani svakojački kiflinci, fini kolači, prkači drobni, orehnjače i makovnjače, a pisalo je znad toga Tutto bene. Malo dalje velika crlena slova Cafe Snack. Počela se tresti kak šiba na vodi, pa neje mogla tak brzo dojti vu nekakvu stranjsku zemlju, stranjsku vulico.

Kak je dalje išla, sve ju je više lovilo nekakvo čudno stanje, ne daj bože da neje skrenula s pameti, oče to dojti čoveku dok se jako splaši. Kak da sama sebi dela truca išla je sve dalje i dalje i čitala i neje ništ razmela: Eaupure, Yachting, Kerver, Nailogo, Academia, Studio, to je valjda ono gde nešče studira, al nema nikakvi dijakov, nego samo vlasulje svakojačke farbe.

Koj zna na kaj bi to sve zišlo da neje nekakva mlada curička, kaj je pušila pred dučanom, vidla onak splašenu i pitala da kaj ji treba. Ta ji je lepo rekla na našem, da bi bilo najbolše nek zide na nekoj tramvaj i pita najbolje tramvajca za tu vulicu.

Tak je i bilo, fakat je čovek bil pošten i rekel kak i kam treba iti. I imela je i sreču pa je našla baš lepo napisano prezime svoje kumičke med drugima imenima kaj su pisala na jedni tabli. Bila je to jako velika zgradurina da bi te bilo strah pogledati, a kamoli iti gore na 17. kat.

- Jel vi morti poznate te i te? - zapita jenu starešu žensku kaj je stala pred vratima da otključa.

- Ne bi mogla poznati, al imam malo cajta pak vas otpeljam gore, pa ak su doma bute nekoga našli, valjda?

Stala je pred vratima, zvonce je pritiskala, kucala je, pak opet za kvaku se primala i z njom štektala, ali niti se koji javljal niti otpiral vrata. Moglo je prejti i pol vure, al ništ.

Bila je žeđna i gladna, sela bi si nekam, al nema tu nigde ništ za sesti. Dok je negdar, negdar zgledala dva dečka, bilo je kak da vidi nekoga svojega rođenoga.

Oni su iz viđenja poznali tu familiju koji su imeli i jednoga dečeca i jednu baku koja dete čuvala, ali sad oni nesu više tu.

Pa gde bi bili?

Oni su vam se odselili na rad van.

Kam?

U Irsku.

I stara mama? I dedo? I mali Miško?

Svi do noge.

Neje bilo Barki više do ničega. Neje si ni kiflina kupila, ni polcipele, ni štucline, ni gače.

Zagrebačka vulica je zgledala kak stranjska.

Dok je došla doma, samo je čkomela. Neje se štela od žalosti divaniti ni svojom susedom, sve dok ju žalost neje malko pustila. Naviše joj je bilo žal maloga Miška, kak je bilo to dete tak pametno i umiljato, pak da i ono moralo otiti v stranjsku zemlju.

VSEBUNJEK

Aleksandar Horvat, Ludbreg

Gorice, dedekov vsebunjek, stara klet na staromu bregu gde več retko kakva čižma traga ostavi. Trdi ilovasti skruhnjeni zid na južni strani otkriva gostoga sivoga pletera, a vu njem skriva plahoga martinčeka. On jedini, kak i grozdje, z veseljem podnaša vuprto sonce kaj kosi zlato z slame na krohu, a ostavlja ji strnišče kak zmazano srebro. Čez flekavo i prašno steklo maloga obločeca lučeju dve polovice ferunge. Širom otprte šeleporke, zrezana srčeca. med njima se črleni starinski muškatlin koji je ko zna kak preživel zadnju zimu. Hrđave šipke, negda črno pofarbane, prekrižene med štokom zastavljaju goričkoga tata.

Stara, žmefka, nehoblana vrata z grofovski nacifranim pantima skovanim v ognju meštra kovača, i brava bez kvake, z velkim gopcom kaj zevle za debelim goričkim ključom. Gda brava škljocne puh se na nojži prestraši i skrije se pod slamu, v svoj kot z orehima.

Zemljana gorička kapelica ima dva dela. V prvem, v prešnici, na grbavi živi zemlji nagnjena starinska preša se šepiri kak spomenik, z debelim, drvenim, zaglancanim šarafom. Velki ju je kamen celu zasuknul na stran, nema ju ko zravnati. V kopanji je naslonjeni letvani koš, polek njega puta, škaf i lakomica čekaju nekvu novu, mlajšu jesen. Klepač leži na trčku polek zabite babice, nad njim na zavinutomu čavlu visi stara, tenka, strošena kosa. Se četiri jih je hrđa zela pod svoje.

Zlizani pocek se prekorači v hižicu gde pod onim obločecom stoji jaki drveni, kak za navek napravljeni stol i tri rasklecani štokrlini. Z ove strane se na prašnim ferungama vidi sitna cvetna mustra. Na prašini stola stoji počrnela dvadecnata čaša. Kaj god je vu nji bilo je zhlapelo, a prek ruba visi nekaj suhoga kaj je lanjsko proletje bil pušlek visibabi ili zvončekov. Sonce čez oblok riše križa na povapnjenomu zidu, tu visi petrolejka, vura z klatnom zastavljenim jenoga dana v pol šest i malo raspelo nad tri slike. Na jeni je lepa žena, na drugi pucka i dečec, a v sre-

dini Majka Božja. Zdeni gašpar dremle v kotu polek rasklecane kištre z drvima, pod njim v pepelu i pilovini širajzlin z ruclom na mesto držala. Vožešega zida pokriva stari bledozeleni kredenc. Za zaprtim staklom čuva štublake, gemišterice i štamprline. Kaslič se ne da do kraja zapreti, vu njem stare pipe, drveni čepi za lagve, dvoje goričke škare, cele i ftrgnjene, brus z praznim vodirom, klupka pređe, plava škatulica sodera za kiselinu v želocu, komad papira na kojemu je neko nekaj računal z nespretno našiljenim zidarskim klajbasom. Zasun zacvili nekak hrđavo i zasušeno pak pozdravi otpiranje obločeca. Gda se klet tak razotpre širom po dugomu času, z nje se vun vlečeju duhe po sprhlomu drevu, pepelu i mišjemu dreku, a proletje nuter natoči slatku duhu zrele črešnje kaj se zdiže nad kletjom i pesmu seničke i kosa. Veter veselo zaigra svoj ples, čez oblok nuter, čez vrata vun. Još jeden debeli ključ otprl bu vrata pelnice pod kletjom. Do nje vodi zagažena, par metri kratka stezica med travom, trpucima i regačima. Tu je plavi duplični jorgovan skril četiri zemljane štenge kaj jim formu držiju deske vuprte z po dva kolčeke. Vrata zacviliju kak da jih boliju zahrđaveli panti, svetlo se vupre v temnicu, potrgaju se pavučine. Samo jeden lagev spi v kmici, rasušeni, prazne duše, omamljeni z vinskom i nekakvom teškom, grobnom duhom. Pod pipom kaj je negda trdoglavo čvapala po gantaru, napuhavle se još živa, sivo bela plesnivoča. Po zidima, kak žile, v sim smerima gusto spletena staklasta mustra zgublenoga puža slinavca. Vapno na ciglima je zdavnja zgubilo svoju belinu, a tu i tam koji goli cigel se srami svoje betežno črlene farbe. V stari pelnici je kmično i zimica stepa, teški zrak na umoru je jedva čekal da se zvalja vun i rastepe po bregu. Kak je prešel vuskoga pota, smeknul se med guste i splečene gorične rede i zvetril se v šumi, v medveđem luku. Grbavi gacijski količi kak soldati paziju saki na svoj čokot. Nekoji su se naklonili pod težinom neporezanoga lanjskoga lozja načičkanoga z mladim listekima. A loza kak loza, prerasla je z reda v red, jedino maček se tu more prevleči za igru z mišom ili voloharicom. A dok maček spi, kos se prešetava. Med mladim črevcom je našel komad rascufane, na pol sprhnjene drete od lanjske vezatve i odnesel ju pod gredu gde plete svoj dom.

Črešnja je več rodila, težakov još nigdi, a niti jih ne bu. V tožnim zapuščenim redima, če se dobro posluša, sejeno se z daljine čuje cvokotanje hrđavih škari, glasi težakov, baltica kaj oštri količa i zabija ga v mefku zemlu. Se tu na starem bregu diši na starinjavu. Stanem pred klet, pak mi se vidi kak da bi listal nekvoga staroga kolendara.

Vreme se pomeknulo, moja čižma ostavlja traga male bose noge koji se zgubil v travi pod črešnjom, premenil se v dečji smeh med zeleno črlenim granama. Okoli kleti siktanje kose čez travu, brusa po kosi, v kleti cinkaju čaše, gasi se žeđ. Huškanje težakov med dve pesme se razleje prek šume, nigdar ne znaš z kojega brega. Veter šumi proletnu melodiju z kojom je zamenil ono zimsko tulenje i

zavijanje med golim granama gacije. Ftičeki na se strane raznašaju i deliju pesmu. Mi deca z punim trbuhima črešnji, sedimo v travi i bekamo kak race z trubenticama od maslačkove stabljike. Pucke pleteju venčeke od tratinčici, častimo se z kiseljakom, gatamo z listom trpuca, iščemo detelinu z četiri liste. V proletje smo zamusikani od črešnjevoga soka, v jesen od slatkoga mošta i grozdja, to je pravo deteče goričko življenje.

A onda se veter zabušil v pelnicu, zaškripal z vratima i zamrle su mi misli. Ftičeki su ftihnuli i veter kak da je stal da vidi kaj je napravil. Vrnul me nazaj, na dedekov vsebunjek na kojega je nalegla nekakva doga, grobna, teška tišina. Puh se prvi pomeknul, oreh mu je vušel med deske i skoturnul se z kroha na štenge, po štengama v pelnicu i tu je tresnul v stari rasušeni lagev. Odzvonilo je postiha, šuplje, tožno… Zaprem vrata i kmica pokrije z rokom zrezbarenu mustru nad počenom pipom: "AD 1919".

LĘLOJE BÉLE

Franjo Cimerman, Čakovec

Slámnati krovi v muškʼatnim špaléro se kak oko segne, zido f točéro, redno narʼavnani, skrbno zepráni, zlâti, respʼuščeni lâs na sę stráni. Spehjeni trajni râvno, bez steze, lâsjʼe jim od lunci do poceki léze. Negda je jih f kukmaj jih pazil patrón, soldât i pazʼitel jiv, Sveti Forjón. Vę ga né. Vénder se v zâbato hiž, v resʼušenaj deskaj rezebʼira križ, vu vitre zabʼiti, f pozâbičjo blédi. Kaj bi na tó rękli pokójni dedi!?

Zlétani zdólec se spustil po šopaj vu Veričin dvór. Klamoťeri z jopaj. Igra se ze svojaj milaj igrâčkaj, z šęregom košoli, z nevnógaj gâčkaj. Ęm zó tom igrʼačom faléžno sušʼi!

Z turna polněšjo rošjo zvonʼi.

Vera je sáma. Kak dóma shâja!? - Brigaj ga tak-i-tak nigdâr ne krâja! Óna je nigdâr né céndrava bila. Jój ne šeměri nič - nikakša sila. Đure ga od jutra z Čakovca néga. Ęm je né céli svét! Pręjšli so sęga! Bil je i f Srbiji, v vojski dvé leti! Nekak se dâlo i te preživʼeti. Né se je nigdâr samʼice bojâla. Za nikši strâh je nigdâr né znala. A g dvóji deci je méla na košti i mamico. ... I tretje déte na pošti!

Z decom je ravnala véke kak spâda. Néti so jęn dén né trpʼela glâda. Da-da se fujil što, pucka - dečkér - jerbo se tripot na dén jel krompér! No, nâvék drugʼakši! Jęden pot céli, drugóč na šalâto, kak kiséli, v zdeli. Te pa na režje i ka se obéli, napękli ga f kâhli ... i vęčpot pregrʼeli. A najrâjši so kalampâjsani jeli, f črlénim paprišo, na luko i meli.

Mamica so sáma sęj vek i večno saki dén sprâvlali jesti na mlečno.

Bartol, najménši od sędmero dece, krstil se láni v jesén, za Sę Svece. Po Veliki Meši bo mel leto dni. Dober je. Rędno jʼé. Po noči spi. Vę se več more po trâvi pokâtati. I vęč ga né treba tulko premâtati. Vę da je tre, sám dopuže do Vere i óna mo piška f kopʼaji opęre.

Pavlek i Dóra se igrajo v blati. Pęčejo prfkače, kak da so svati! Pavleka z dvé leti i Dóro z tri, Vera na sámom, bez brige pust'i. Vę so róm blatni od peti do zóbi, tak ka jih né mater nę prespodóbi! Naj bódo. Sam ka se ne halavâji. Sę bo jih zribala vuni f kop'aji. A hlâčke, robâčke - za to ne skrb'i. Dosti ga ka tote sę predrž'i. Da šteri zmâže kaj ili pošč'i, to splâvi, žmekne i móm posoš'i.

Nada i Zdénka so ónkraj vrčâka. Iščejo čé ga kaj debelâka. Znâjo nabr'ati i lónček kop'ini kre stâre Trnave i kre vrtov'ini. To Vera Bartolo v lónčeko zméša. Of pogutâvle tak - sam ka ne fpeša! No, to na jęsen. Vę bi se jéla rescv'etena gacija - da bi precv'ela. Pucke so dvojčice i samo Vera med jimi navék znâ štera je štera. Vrédne so. Ido kam gut treba iti. V jesén pejo f škólo. Več znâjo broj'iti.

Mirko več hodi. V dvan'ajsti je leti. Pręjšel je štrtoga. Vę pójde f peti. Sam ne gov'ori dost lépo, hrv'acki. Dobil je več pâr pot po dęset packi! Makar ne razmi zak'aj so ga zbili! Ęm so ga dóma tak nâvek vuč'ili i jęgova mama i mamica z jóm, ka se ne povéda «baš» nego «róm»! Âk je prefr'igani i rad se jâvla. Póseb pa pesmice lépe sastâvla! Ali pa, vrâbečni dečkér, te stvori, da piše sam točno tak - kak i govori! Na prectavaj kę škóla organizéra, to kaj je zmislil, te to recitéra. Si se navž'ivlejo - tę réči naše! Itak, to selskima ludima paše.

F škólaj bi šteli ka'j pucke i dečki réči zgovârjali čist - čakov'ečki. Mirkec pa ftruc, kaj bi gut govor'ili, piše tak - kak so ga dóma nafč'ili. Mogel je šęgoma, f hlâdo seď'eči, napisati pésmico z domâči réči, ka so na prectavaj si ludi f sęli, pokali mo i - drogóč čuti šteli! Da čita, si bi nap'ijali vuha, tak ka se čula na lujstero muha. Vék mo je pésma za najbolšo zbrána. Med školâšaj mo je Servantes cóna.

Letos na prectavi za zâdji snég, si so mo ludi, od srca i ftek, pokali - ka so jih šake bol'ele, za jęgovo pésmico:

Lęloje béle

Slon'im na obľoko nevnóge neď'ele
gled'im pod mlaď'icama leskove prele,
... tu vék pot'irajo lęloje béle.
- Lęloje, da bote znova precv'ele?

Šopi spitâvlejo svetle prosn'ice,
trómi se spijajo prék rožen'ice,
zdâvja smo ze strehi degn'ali snega,
- lęloje béle, zakaj vas ga néga?

Bâtke ophâjajo ftice vesęle,
ober brn'ijo zask'rblene čmele
i matul'ice bi célo nóč bdéle,
- lęloje béle, ęm da bóte cv'ele?

Čakam ka oprete bâršajske zvóne,
te lampaše zlâte ze sunčane stráne,
ka nam se od bóge hutice stvori
poharaj kakši so cesârki dvori!

Otpral bom vrâta, obloke, sę spehe,
strož'oke narâšil do poda do strehe,
ka'j jih z svojim dihâljom navz'ele,
- lęloje béle, da bóte precv'ele.

Lucija hodi f Čakovec f škólo. Po odveč'erkaj pa déla na polo. I vénder, ftegne na pole hod'iti i nâvék ga j'e cajta i za vuč'iti. Pučko je škólo ajn-cvaj završ'ila, makar se kre pogaj'ače vuč'ila. Mogla bi v visoke škóle svrš'iti, sam nę zna - tak kak je tre, govor'iti. To ji f svedođbi pre ocjenaj piše - da pucka dobro rečuna i riše i sę pregr'ošta kak spametna glâva, sam ka se dost lépo - ne izražava. Makar je te, déte vénder ne trdo samo, nesr'ečno, da - gov'ori grdo!

Đura je itak, prék jęni gospóni, šteraj je scépal pelâj drvi láni i letos na vrto z'obavil vęč deli,

shodil to, ka so jo za švéljo zeli. Lucija vę déne na trégar téke i f Čakovec tira po stezi kre štreke. Škóla je né teška, kak ji zgleđ'i. Kre krâv se na paši i malo vuč'i. Leto bo lęfko svrš'ila, kak verje. Išče pâr tjędni i onda bo ferje.

Jó vesel'i vu tó škólo hod'iti! Več se nafč'ila hajd toga zaš'iti. Dočim je f škóli pól leta zvrš'ila, Veri je fortofa s hómaj, zaš'ila i to od reslini ki so ost'ali, ka so pokvârili - ki so né znali. A z šénkani krpi od Bęncove Roze zaš'ila je Pavleko dvóje špilhoze.

Hižo so spólom f herbijo dob'ili s tém ka so Verino sestro splat'ili. Zbita je f Prvomo svéckomo rato, splętena z vrbjâ, zah'arjena v blato. Znova je ruštana, z deskaj obita, prędláni. I znova je z šopaj pokr'ita. Itak, po kótaj so spókani zidi, ka se črez jih do Varaždina vidi. Zgór se s plafóna ofnâvle trst'ika. Kaj je j'e - jęje! - Ęm vęč je neg nika!

Živ'ijo s pola. Krompéra sađ'ijo, na tri zęmle, kę so dob'ili f herb'ijo. A na pól

mękote v Lógo kre Struge, so deli kur'uzo. Bó za tri truge.

Lépoga vrta so, nesréčno mórali, ka so ga za vrtovino pod'orali - graha nak'olili prék dvajsti rędi, a pólek vrčâka, za dvajstipet gredi. Sin'okoše so jim na hrâščinski stráni. Zótim se mârha črez zimo prehráni. Délajo s kravama, z Lisom i Šekom. Tak so opskrbleni saki dén z mlékom. Vę ga - róm tulko ka spijejo deca! Šeka se stęlila, pa icek ceca. Liso so kánili potli proščéja tir'ati g koršmio ka jo zabr'eja. No, radi mléka, ka naj bilo glâdi - naj si ve Lisa jęn čâs zamag'adi.

* * *

Sunce se zâj za Ivójščico skrilo. Stopram je trifrtâl sędem zvon'ilo. Saki je dén svetlo sę duže zvuna, za tulko - za kaj kokot reš'iri kluna.

Veri je vura zapr'af bila mudna. Bila je pretrta. Kak zęmla trudna.

Zbokóv, ze stróne crikvęnoga póta, zas'utog z kaméjičom béloga šróta, tirajo gizd'ave farofske trâve. Dróbne ivójčice zdižejo glâve. Od sih najvišiše sežejo slâki. Plézejo do neb'es po debelâki. Vénder si imajo koga za zbirati - na komo slóneti, f koga se fpirati!

"- A kaj ti bokče - z rezdrti potpl'ati?! Ki némaš zo čim za kaj se drž'ati?! Tęj je trpóc z róba steze vék mera." Tak je svój svét prespod'obila Vera.

Lipe so v bâtkaj. Je, ravna se g majo. Pred vuro so 'tprli od cintora grâjo. Stiske ga né g večeróji meši, né pre večęrnici, takši ran'eši.

Došli so predi kak tre, frtâl vure. Şęstero. S'i so si blékli mandure. Şęgoma. Némajo róm nikšo silo. Z turna je rošjo za - skupa zvon'ilo.

Vera - na zâdjo strán, po običajo. Deca napré. To od malih nóg znâjo. Spod turna ...? Vrâta otprta stoj'ijo ... Čé né, te bo išla nót, nad šegeštr'ijo.

Med vóžaj so stâli, se f hip poravn'ali ... Ka vidi. ... Zaprto? .... Otprto. Pom'ali.

To grm'i? Cug ide? Se kaj spust'ilo? Né! To se čuje vum ka se mol'ilo. Zmed visoki, pisani, cirkvęni sténi, šum'eče je šplah'utal glâs mol'itveni. Kak da'j se fpiralo, z zidi odb'ilo, f hrum'eči sili se f turno gub'ilo. Složna réč, si gled'eč g Božjemo pilo. Z turna je rošjo - na pristop zvon'ilo!

Tprla je. Nutri hajd svéta sed'i. Poklóni se. Oltâr Majke Bóžje gled'i. Ob sębi, sám se ji čas prespódobi, ka bi Jó prosila - ka neka dob'i...

Mirkec, da d'e f cirkvo, vék miništréra. Lucija več sed'i tam dé i Vera. Maloga Bartola je méla f krili. Dečkér je hmóji. Da gut ji zacv'ili!

Klinkač se zglâsil. Mol'itva postâla. Kacunova Ilka je méha pognâla. Krič'eči zvónček od vrât zacrl'inče! Sę vmiri ... sam pantlek mo cebrl'inče. Ludi so z Ilkicom zdušno poč'eli «Lépa si lépa», pa «Liljane béli». Z bogęčkom tercom,

pob'ožno, pom'ali. Vera je čusela f svetli klec'ali. Jój vék večęrnica preflętno mine. Dost moli, sam si prem'alo poč'ine.

Pucke so sede'le blizo oltâra. Pavlek je špotani bil od zvonâra, jerbo je Mirkeca, ki miniştréra črez gatre pehal, né mo dâl mira. Mirkec ga makar te, kak miniştrant zašp'ota, naj miren bó - to je né štant!

F hip da je svet'ešjo rošjo zvon'ilo, k'ad je 'bgrl'ila oltârsko svet'ilo, a Mirkec je ględal vu srce oltâra, v blešč'ečo svet'ijav spod béloga šlâra. V oltârskim vrčâko, lubléno so cveli, pušleki bâršajski - lęloji béli! Sametni cvéti spred sveti znaméji, v diš'ečemo kinčo, vo vrto ze séji! V zlat'ijavi svéči, kręz zviri iskréja, lęloje kinčijo sveta znaméja!? Jęso to jęgove léloje béle, z jęgovi pesmi, na nębi precvele? Ozgór se féronga neb'eska nuše! To hodijo rescv'elaj lęlojaj duše? Mirkec je némo v mol'itvenim žâro, opčijeni oči vupiral k oltâro! Je! To so lęloje, jęgove mile, z jęgovi pésmi se v nębo 'dsel'ile i vę se spust'ile na pârto oltâra, jęmo na vuglede, glet si vrtlâra!

Mirkec je pręd jimi stâl kak zaljáni. Župnik se f cirkvi za zâdjič nakloni. Mirkec je dale stâl, gledal v oltâr. Več ga je štel i zazv'ati zvonâr! Pavlek gledi, kaj je Mirkec na nębi?

Pehne ga črez gatre: «Ka pa je tębi?!» Mirkec se zlęca. Rezdrámi. Poklóni. Zišli so vum. Zdravom'arjo odzvon'i.

Največ se ludi otpr'avilo dimo. Jęni g svet'ilnici, a jęni mimo. Zâdja se fârnica pom'udno vleče, odgega da več puhâvlejo svéče.

Turen se zap'ičil globoko f kmico. Nębo je - neb'esko, kak pred zorn'ico. Lipaj so listeki na oči pali, gol'obi v nâjžovaj kótaj zasp'ali. Ftihnole v gizd'avaj palmanaj čâfke. F cirkvi so svétile samo žrjâfke. Dé-štera svéča, ze sténom na krajo. I večno svetlo, kó svéti pót rajo.

Vera je išče sedéla f klec'ali. Pucke so slónele pre Trima Krâli. Te je pre Svetomo Vido slonéla. I Majki Fatimski zmol'iti štela. Ali je Bartol ne bil za zdrž'ati i te se počâsoma tpravila g vrâti. Deca kak deca. Bartol se plakal. Pavlek je, kak zgled'i, to kóma čakal.

«Šteri se né križal? Kaj se vam nęda?! Ęjda nazâj! Ka se nafč'ite ręda!»

CIMERMANOV FRANC o sębi:

Rodil sam se f Čakofco po Drugi agrarni reformi. Privatnik sam, kancelarijski štakor. Délam nem'iloga posla - ludém rečunam poreze. I tak to več čętrdeset lét. Ze šeregom radniki. Najbole pa me vužge da to móram zreč'unati sámomo sębi. I onda, ka si žifce dénem vu voservago, dóma prebiram po negdašjim réčima i zmišluvlem negdašje istine. Tak sam v zâdji tridęsti lét napislal pet knigi. Vę preprâvlam šesto. To kaj vę prectâvlam je fugâš bod'oče knige. Tak.

MELINI I MELINIŠČA

Božena/Božica Filipan, Varaždinske Toplice

Negdar ni bilo vekšega potoka, akampak rečice, brez melina.

Zdovnja je to bilo da so čez moje Toplice tekli široki potoki Toplice, potlam vuski Topli potok i Topličnjak, k njemu z Koščevca dotecala još dva potoka, od Klenovečkoga brega se punil potok Ribnjak, v njega se zleval drugi zi Zaluke, pak so si skupa napojili našu Benju tak da je koli nje zniklo negdašnje ***Melinišče.*** Vuno vreme je mlinarenje bilo znamenito gazdovanje.

Vezda ga ni, nu ime mu se itak zatrlo ni! Koli Benje nega ničesa spodobnoga - niti potoničnih niti bednjaki h melini. Mesto melinskoga škrgotanja i klopotonanja drndajo motori. A zamlajena Benja čkomi – Ampak nemreš dobiti provu meljevinu, domoču kašu niti kuruznoga, šeničnoga, hrženoga, ječmenoga žakla niti kupiti takšne melje – niti za lek!

A doktori nam po svojemu receptušu nalažu: kuhajte po starinski domoču melju skup z plevom, kaj bi ozdrovili od ovoga sakakšnoga finoga jela od kojega dojde, či ne prije, unda pred starost do *šečerne bolesti*. Kak da smo celi život cukoreke kosali, a ne jih samo oblizovali!

Tak se pripetilo i meni. Takšne melje ni bilo moči nojti niti po zagrebački štacuni, jerbo je austrijska roba rasprodana, pak velijo: *Ite v melin nek vam tam zmeleju hrž na svoji melinski kameniti kotoči. - Je, a de? - Ite tam kam selani vozijo žito na zamenu*!

I tak se pitajoči od Zogreba do Zeline dopelali se mi do starinske zelinske pekare. Što bi, ak ne peki, znal povedati za takšnoga mlinara ?!

Je, je, tak vam je denis to. Niti mi moremo peči kak negda, kakšna melja, takof kruh!

No, je, to bi mortim mogli dobiti pri našemu mlinaru v starinskomu melinu na Lonji, Žerjaviči ga vodijo od starine pak valjda imaju takšno mlinsko kamenje!

Na Lonji! Baš lepo, fala jim, to me veseli, bar bom vidla Lonju zbliza – jerbo je ta velika Lonja zvun naše ceste! I tak smo skrenuli z glavne ceste na put spram Žerjavičevom melinu. Tam smo zatekli okolne ljude z njihovi žakli kak se spominajo z mlinaricom dok čekajo glavnoga gazdu mlinara koji je *odišel sebi kupiti črnoga kruha!*

Spominamo se i mi z mlinaricom zokaj smo došli i kak bi nam mogli pomoči.

Nikaj brez mlinara, niti zose nemre zmleti makar imamo starinske mlinske kotače.

Čudim se, čudim… ali štela bi videti toga melina!

Kajne, se morete rezgledati dok se mlinar ne povrne.

Prvo sem zadivleno gledila nabujalu Lonju zelenkaste boje sličnu našoj Benji. Melinsko kolo se vrti i ruštanji, voda se peni i frca i po meni škropi. A znutra je se po starinski, samo vekše od naših mlinekof koje sem tak rada imela.

Dočekali smo mlinara z *črnim kruhom*. Pozdravili se, prectavili i povedali ko nas je poslal i zokaj smo došli. Nasmejal se od vuha do vuha, a unda preklel prek po prek se koji po nekšnomu čudnovatomu zakonu njemu, storomu mlinaru ne dozvolijo da dela kak i predi po starinski. Glečte, i pokaže nam naslonjene mlinske kotače na mlinski zid pak lamentera: *Tu su, i tu nek bojo dok traju. A meni ne daju zapraf da starinska melja je zdraveša od ove prepisane po nekši tuđinski provdi. Betežen sem kak i vi, i meni velijo da moram jesti črnoga kruha kaj sem zbetežal od toga* ***sega obilja****. Se je dobro dok još dojde melja z Austrije. Kaj so uni spametneši od naših pametnjakof? Strela jih vudrila….*

Naj kleti, nikšna korist! I to bo prešlo, pak se mortim i zokoni bojo spremenili. Kamene lefko prepašemo ! - korala ga mlinarica.

Si smo se složili da je to se skupa velika bedastoča i šteta za naš narod koj mora zapuščati svoje, a tržiti tuđe. Zaželili smo si dobro zdravje i bolše dane, zafalili jim za čuvanje starine i pozvali jih v naše Varaždinske Toplice, či trebaju, na lečenje topličkom lekovitom sumpornom vodom.

Prijatelica z austrijskoga Štajera pošiljala mi hrženu melju, obdelavala sam vrta za domače povrtelje, poslušala svoje drage doktore, pila prepisanu medicinu i našu lekovitu sumpornu vodu, pak sem fala Bogu – ozdravila!

Lonja i Benja odnose i dale naše lepe zogorske vode, primaju sikakšne otrovane ispuste od kojih krepavaju ribe. Stori melini se zapuščaju i ruše, a naši potoki i rečice tak svoju nepotrošenu snogu dovode zabadaf – jedna Drovi, druga Savi za skopu *letriku.*

Ko je tu spameten ili pak brez pameti ?

PAJDAŠICE PO PERU

Željka Cvetković, Zagreb

Na sabajle se zbudim. Vudehnem, zdehnem, vudehnem, zdehnem... Dihati morem z punemi pluči. Živa sem. Eureka! V želucu mi se, još od snočka, respištuoljila bob-revolucija. (Blaženi bob, nemrem ga se krenuti; nema toga egzotičnoga jela tero bi me odvrnulo od boba!). A vuz zrnatu revoluciju, ruku pod ruku ide i svirka: v lievomu kolenu mi gudiju marijači. Ajajajajaaaaj... Malo fiskulture za dobro jutreko i zglobi začas štimaju kak podmazana Luznikica. I tice pevaju da sve žvenči, pak imamu: tičju koloniju, harmoniju i simfoniju... Po višnjami i slivami se zlieva suncoskok svetla. Iskrice koažeju i pauka kaj nad tieglinom ljubičic opet plete mrežu. Če niš, vlovil bu v mrežu moju večnu senju o nuove zbirke pesme ili priče. Uporen je v pletenju isto kuliko i joa v svojemu šćuđoavanju o nuore dobe i ljucke zlobe, o neznoanju, egostičnomu rivanju i nepoštivanju...

More biti da mi negdo ne bu veruval, ali još se naviek čudom čudim kakva je to doba došla - i kaj se tiče klime, i kaj se tiče ljucke noaravi. Čudim se kak pura... Mrglam, brundam, gundram: denes nigdek nema miera, ni med oblaki, ni med ljudmi! A v kozmosu, kak su znali reči stoari Grki, reda treba biti. Jedino red, disciplina, dobra dela, skromnost i poštenje moreju nas spuknuti od propasti. Planeta Zemla kak da je postala nečiji kapric-ringišper na kojem nemreš znati kad buš zasel na čvrstomu zicu, dobro svezan i siguren, a kad buš odfijuknul ž njega i restrupil se kak ruška. Kad god mi pojedini egocentriki i zmeknirepi nekaj grdoga spalamudiju, setim se kozmičke pravice: ak me ona neče pomiluvati na ovomu svietu, valda me bu strefila na onomu! Samo, kuliko bum to tam mogla zvedeti, to je druga pesma!

K tomu, tuliko puti poželim imati krila (če niš, liepo je to želeti, makar ni moči!), speti se na orej, po duo znoa teri put pehnuti v mit o Ikaru i Dedalu, ali ne... Senje se restiepaju v prašinu - nebo se več mrgodi i kmiči. Foalda se i

prevloači z črnem koncom. Nad noami se otpiraju železni oblaki i ze sebe zlievaju silesiju vode. (Da je mesto nje vinčeko, kuliki bi polegli na zemlu od sreče i ne bi pustili da steče!) Frlukaste buje (i gore i dole) podupira zagrižnjeni veter. Tak to traje jen čas. Puca, lesiče se, trese, stroaši i grozi, a onda se otpravi dalje od nas dok pukneš z prsti. Cakum-pakum! Kriš-kraš! Prehuji, pregrmi i zesiple se negde drugde, stvori sve v proah i pepel. Proleče je, a kak da je jesen.

I onda zagledam našu stoaru jabuku (zloatni delišes). Je li se još drži? Med mloademi vočkami dotiče nebo kak prvi svetionik na zelene pučine. Odkukala se. Ne da se zatrieti do kraja. Zubasti vetri več su je prije zgrizli i potrgali rodne, debele kite. Ostalo je je samo drievo, z poar tienkecke kitic na sredine i na vrhu. Na njiemi su se v prolečü pojavili naperemani cvieti, pak je jabuka na plišanomu škrloaku modroga neba rescvetena, podbuoltana z poascem (kak z nebeskum štakicum), odsenjala još jenu senju. Kak da su ju risali velikoani Večenaj, Generalić, Lacković Croata... Šoari detlič naredil je luknje v njezinomu drievu, a onda je črlenrepka nutre imala mladinu. Čuvala i broanila, letela i roanila... Tičice z črveki, a jabuku z živlenjem. Kozmički krug se širil dalje... Opčutela sem tu brigu i radost, tu želju za živlenjem i obiestankom, z pleči naslonjena na jabuku, z šibum v ruke, da stiram moačke kaj su se spinjali do tičic.

Tak smu pitoma mater-črlenrepka i joa sklopile mirni, tihi dokonček. Letela je za mienum i dalje, kad su tičice ojoačale. Sedela je na grede blizu mene dok sem namietala bukove i rastove cepanjičke v koantu, za šporet na drva kaj bu spekel žarbo-pitu. Eh, dok joa miesim svoja prfka tiesta, čujem da neznalice za kajkavski bez pitanja i dozvole miesiju moje pesme!!! Da mi saki takov potepuv opadne v šake, tak bi ga rezvoaljala da bi mu prisel saki stih!

Pernata pajdašica kak da je razmela moje prigudanje o nepravice i pravice. Klimala je z gloavicum i potvrđivala:

-Tak je, tak je, praf jem budi, praf jem budi, kad su hudi!
Duo se z tvojem perjem kinđi, sroam ga budi, sroam ga budi!

Saku svoju rieč, od slova do slova, voažem na voage soavesti, tera se nemre z očimami videti, nek zvedeti samo z očimami duše. I tu moju meru bu tam gore Višnji još jenput premeril, a toga se ne bojim. Kuliko rada imam svoje, tuliko poštivam tuđe... Trebaju se bojati karijeristi teri posižeju i za mojemi i za tuđemi knigami, ne bi li se po saku cienu narivali v moalu ili veliku književnu povest. Jer, denes je tak moderno i hoh pisati kajkavski, a prosim liepo, de jesu ti dotični bili prije? Vnuogi su mucali i ščucali. Ili su mučali koj mumije. I zoato, nek si saki premisli...

Rieč je nebeski zloamen. Od nje sve počima i ž njum se sve zgotovi. Talent, znoanje **i poštenje (***teri saki ne dobi!), treba čuvati i poštivati kak i zdroavlje. I još treba podvlieči: na jene stroane voage su* **šufti***, vagabundi i lefkokruvi, a na druge pošteni, soavesni, marni znoalci pisane rieči, kaj vrednujeju naše delo koj svoje vlastito. Oni nam dajeju krila i zvezdani veter v pleča. Jenoga doana se bumu svi skup našli na guornje voage, Višnjemu v ruka, pak bu kozmos pun* **črlenrepke***, vu ime vekivečnoga reda i pravice.*

SREDA

Natalija Bajer, Lukač

Dan je počel kak bilo teri drugi, braco se plakal kej je Lubica v školu morala iti, pak se on ne bu imal s kem igrati. Ivek, teri je najstarejši bil ne časa za njega imal, stalno je mame pomagal f štale i na polu, a one najmenši, kej je još f zipke sav krmelav spal, tak i tak ne bil za igru bilo kakvu sposoben. Em ne još pravo ni pripovedati znal, kak bi se moglo i nadati nejakve velike pameti od njega takvoga balavoga.

Kak se i inače takva dreka z nijove hiže vu tu dobu mogla čuti, nesu se susedi niti denes nikej posebno sekirali oko Bracinoga plača. Lubica si je pojela zdelicu žute žgancof z mlekom kej je mama i denes skuvala, pak dela svoje knige i pločicu na vrpu, s špagum ih se zajeno zavezala i krenula.

Razmišlala si je, dok je z noge na nogu prema škole išla, kak je ta sobota nekak daleko ovega tjedna, kak da je ovo celo leto brže nekak dolazila, a sad je se ne mogla ščekati. Saku sobotu si su se fiže kupali. Mama je na peči topila vodu ze zdenca u velikem loncu, f kojem je v obične dane ladila mleko tero je najprf nadojila u vedričku, a unda ga z boketom metala vu te lonec, da bi se brže oladilo. Ivek je puno put s šeflum grabil pak pil još toplo, tek ze štale donešeno, ali Lubica je rajši počakala da se mleko oladi, od toploga je nje nekak bilo muka.

Zapraf, najfineše je nje kuvano bilo, ali to mama ne prečesto delala, jer ga baš ne navek puno ni ostajalo za nje, kad je veči del odvajati trebalo za sir, vrnje i puter teri su se na plac saki petek nosili prodati.

Tak premišlajuč o kupanju f sobotu stigla je Lubica i do školskoga dvorišča, a mam kak je nuter zašla vučitelica ju je zazvala da se nek požuri, jer mora je se okupiti i nekaj im važnoga reči. Druga su deca isto pomalo k zgrade prilazila, a unda su korake malkoc dugše delala, kad im je počela vučitelica z rukami kazati da bi se trebali malo brže prema razredu genuti.

Puno se put tak več dogodilo da se nekaj neobičnoga za običnoga dana zgodi

i puno su put deca se nadala i nekak si želela da to kej sad buju čuli, ili videli, bu nekej kej je lepo i zanimlivo, oko čega bi se mogli si veseliti. Nu, kak to več zna biti, više je put na to zišlo, da takve stvari tere su im se kak jako važne najavljivale, nesu niti malo lepe ni ugodne bile. Baš skroz naopak, bile su mrske, kak i ovaj put.

Nesu niti pesmicu otpevali kak inače saki dan popevaju, mam je vučitelica počela z dlani pleskati i govoriti da sednu na svoja mesta i primire se, a unda je zela v ruke kredu pak počela risati po ploče nejakvo čudovište.

Dugoljasto je bilo, naprvo malo vužeše, a otraga malo šireše, se skupa onak nekak je zgledalo kak prsten teri je jemput Luba videla na ruke susede Barice, tera je v Nemačke živela, a za Vuzem i Veliku Mešu, negda i za Božič, je f selo k svojem roditelem f poset dolazila. Jako je lepi te prsten bil, boje dreva, a Barica je spripovedala nejne mame kak je to nejakva smola, ali fina, od tere se i narukvice i broši i priveski delaju, nesu baš ni jeftini bili.

Njim se nekak činilo da to nemre nijakva smola biti, kej je ona ili jako crna i smrdeča, ili sa lepliva, kak na bore, pa kak bi se unda od toga sega kej se oče zakeliti de god peneš, takof prsten mogel napraviti? Pak z druge strane, ima vu te Nemačke sega čuda, brata Iveka je ona više put čula kak se spominal z tatum Baričinem o semu i sačemu čega tam se ima, a pri nami još ne, pak je unda morebit i ta smola nejakva posebna, da se ž njum more kititi, a da se čovek ves ne polepi.

Nu, to mrsko na ploče, imalo je i noge, šest je Lubica komadof nabrojila, a tam gore pri najvužešem delu, još su nejakva dva mala ficleka štrčala, jesu li i to noge bile, ili kej drugo, ne bilo moči odma znati, ali kak god, to je se skupa jako gadno zgledalo.

Kad je načrčkala se do kraja, vučitelica se okrenula k njim i pitala ko je prepoznal parazita na ploče, na kej su vekša deca se počela zgledati jena z drugemi i, kak da su se još prije o semu zdogovarala, z rukami po glave česati. Kak se to čudo zove ne niko štel naglas reči, nu se činilo da dobro znaju o čemu je reč.

Kak su se valda govoriti srameli, vučitelica je sama rekla, jako vičuč, da je to vuš obična, da med lasi se ludske gnezdi i da puno problema sem, a posebno dece, more narediti, da se f škole nijove pojavila i da si denes budu s petrolejom si glave morali namazati, da bi ta gamad se vuništila. Gda to mazanje bu gotovo, rupca bu jenoga na glavu sako dobil, dobro ga bu povezal i domom se pe. Rupce se mora imati čim se more dulše, zato kej ta vuš bu od smrada petroleja bez zraka ostala, a unda nemre više ni živeti ni krvi dece piti.

Mam gda je to čula, Lubica se znenadila, ona je samo do sad čula da deca velika krf oče ocu i matere popiti (negda je baka Jaga kej je živela prek ceste na svoje sine tak vikala, kej se nesu ženiti šteli, a ona bi bila nuke rada imala, da ju v

grob otirali buju kuliko su je se več krvi napili, a još im ne dosta), nu za parazite nekakve ne znala da bi isto tak krf čoveku pili.

Se vu semu, kad je zišla ze škole i veselo poletela prema domom, rubec je šari oko plave uvojkof samo poskakival.

Da se sam zna, ne te petrolej nimalo dišal, ali nijakof to ne Lubice problem, niš je ne smetal, se bu ona to zdurala, ne se mogla dočekati da otpre lesu, a kad se čez jata splašene kokoši i racakof prema vratam zjurila, ne još ni nuter zašla, več je sve spripovedala kak se mora to na glave pomotano dugo imati, a unda se treba okupati i ne smeta kej ne sobota, vučitelica je rekla da opče ne smeta, da se moru oni i denes i pak f sobotu oprati, ali denes sekak moraju, a i Bracu i se druge treba s petrolejom natrliti, pak postelinu oprati i unda još mama mora ih se počesati, z gustem češlom, jer nutre v lasmi, negda te vuši velike ostave nekej, sad ne zna više točno kak se to zove, ali se to s tem češlom van zvleče, a unda je mir, če se dobro se očisti.

Mati i si kej su fiže bili su ju gledeli ko f čudu, činilo je se da njim sem ne to baš radosna vest bila, da se denes mora voda za kupanje prirediti, a sobota ne daleko, ali mora se, lepo im je rekla, da ne bi petrolej zgrizel glavu preveč, pomoči tu nema.

Sad si je još samo mislila kak je nje sad jako najmenšega braceka žal, kej v zipke leži, jer on te bube na glavice nema, zato kej mu lasi još opče nesu zrasli, pak se sad bogec nemre denes ž njimi kupati, neg bu moral čekati sobotu.

MARTINJE

Vladimir Halovanić, Duga Resa

U dvorišču, kraj stare drvene iže Tone Markićev lajte pere i veselo fućkeće. Dok dela i fućkeće, glavu podiže i prama putu zagleda, jer Joža Užarkin je rekal da će dojt i malo mu pomoć.

Iz iže, kroz prozorićkac, njeg'va žena Roza na njega špija ki mačka na miša. Mora na gazdu paz't, jerbo on sad oko lajtov leti i lako bi se mogal ludega mošta nalizat, a onda od dela neće bit niš.

Već joj je sumnjivo kaj on na put smirom zagleda. Sigurno neki treba dojt, samo mu još i kolega u pijači treba, koda niš ne more sam naprav't, njemu uvik neki stranjski treba, ni pit ne more sam.

I ni dugo čekala, kad doli pri mlaki Jožeta spazi i lasi joj se odma u zrak uštrljiju koda je vraga vid'la.

Jože lesu odrine, u dvorišće ulazi i veselo veli:

(JOŽA) - Booog! Tooone, jesi vriiidan, jesi?

(TONE) - A, vridan sam ki crv u kamenu. Baš mi posal od ruke ne ide, baš mi pomoćnik treba, dobro da si došal...

(JOŽA) - E, pa, moramo si pomagat... ni lako lajte pripremat jer težak je to posal... a ako smo mogli za Vincekovo skupa lozu rizuckat...

(TONE) - Ni baš obrizavavnje teško, ali skupa je lipše, ono kaj je, je! Ali, nakon Jurjeva te ni bilo...

(JOŽA) - E, pa, moral sam oko svoji brajda nekaj poriktat...

(TONE) - Da, kako ne, jako vel'ke brajde imaš, čuda je to posla... a i kaj bi u mom tršću rtval ako ne moraš?

(JOŽA) - Moj Tone, nemoj ti mene sad trucat, koda je i tebi sila danas tršće kopat, koj to još dela? Danas svi špricaju pa trava nema volje ni rast, a to je zdraaavo...

(TONE) - Kaj bi bilo zdravo? Kadi je trovilo zdravo? Ako trava krepuje, onda sve krepuje i ćućki i metulji, a bome ni nam ni baš dobro, kaj ne? Svaki zna da to ne more bit zdravo, kaj ne?

(JOŽA) - Nis ja tako misl'l, to je zdravo za rbat, bar te od špricanja rbat manje boli nego od kopanja, a da vino ni baš zdravo, e pa ni...

(ROZA) - Da, vam vino more naškod't, kako ne? Vi se zato lajtov jako ogibljete...

(TONE) - A, Roze, kaj ti nisi u kujni, juva će ti iskip't?!

(ROZA) - Ne brigaj se ti moj Tone, nemoj se za juvu sekirat, juva se i sama kuvat more! A nemojte se vas dva sad na cic't ki dva prašćića...

(JOŽA) - Ali, kuma Roza, ne cicimo mi samo lajte, bome mi i švic prolivamo...

(ROZA) - Da jako ste za posal nagli, moj Jože, brigate se o poslu ki tajkuni o radničkim plaćami!

(JOŽA) - Pa, delamo, samo onul'ko kuliko moramo!

(ROZA) - Da, jer kaj bi vi previše posla način'li, mord bi nam jutri, bolje bilo neg' čera? Leni ste ki crna zemlja!!!

(TONE) - Daj, ženo, kaj si tako navršena i uvik na svađu nastrojena ki saborski zastupnik?! Daj se jemput i normalno razgovaraj, nisi ti političar da stalno moraš strančit! I nemoj nas štentat sa svojim žlabranjem, ni nam lazno...

(ROZA) - Ma, žurit se morate, jer ste žedni, a čim prije Vinko Lozić u lajt legne prije ćete mu moć krv pušćat...

(JOŽA) - Lipo ste to, kuma, rekli, krv mu se mora smirom pušćat jerobo bi se siromak lako razbol'l, kaj ne? A-ha-ha!

(ROZA) - Aaa, to se ne more mom Tončeku pripet't, fletan je on kad je lajt u pitanju. On na lajt pazi bolje nego snaja na dite!

(TONE) - Da ti, stara, na kujnu paziš ki snaja na dite, ne bi iz kujne tako lipo dišalo koda parma gori...

(ROZA) - Aaaa, joooj, vi ste krivi, vi ste me zabrblali, a joooj...

***

(TONE) - E dobro smo se, moj Jože, te lajače rešili, sad bar moremo slobodno popit i pametno se podivanit, kaj ne?

(JOŽA) - Imaš pravo, daj natoči, baš sam ožeđ'l ki graaaba!

(TONE) - E, vidiš, još je malkac mutno, ali razbistr't će se ono kad ga pokrstimo, već će njega naš lipi Sv. Martin sasma poriktat.

(JOŽA) - A kaj se trebamo cifrat, čaša i je zato da ju se ždrokne, nema se tu kaj filozofiiirat!

(TONE) - Evo, na... *(čuje se lijevanje u čaše)*...E, pa, da se trknemo! Živ'l ti meni!

(JOŽA) - Bog nas poživ'l, kolega!

(čuje se kucanje, a zatim cmakanje usnama i zadovoljno otpuhivanje)

(JOŽA) - Bome ti je mošt čitavo dobar, ali još je malkac koda sladikov, ali već sam bome i ožedn'l. Daj još po jednu da ždroknemo dok se ona tvoja riđovka ni vrn'la?

(opet se čuje lijevanje i kucanje, a zatim će Tone reć:)

(TONE) - Ma, ni ona tako ni loša, samo, baba je baba i sve mora znat...

(JOŽA) - A ni vraga, na naše čaše pazi ki porezni išpektor! Ko da mi ne znamo vino pit, ni nam ovo prva pijača, čuda smo mi tega već skroš'li, a?

(TONE) - Ni, Jože, ni, kad je vino dobro, onda se lako i pije... kaj ne?

(JOŽA) - Pravo ćeš reć, ne more svaki vino delat. A jesi ga kaj i pridelal, nisi valjda čisto ostav'l?

(TONE) - A koj još danas čisto vino dela? Znaš da je ovaj naš tudum prejak bez cukra i vode. Koj bi to pil? Kaj ne?

(JOŽA) - Je, svaka bena zna u Kladušu projt, a vode barem ima dost u šternji...

(TONE) - E, ni to baš tako, moj Jože, to ti je nauka...

(JOŽA) - Kakva te nauka spopala, još ćeš reć da i u školu za to treba pojt?

(TONE) - Nauka, nauka, moj Jože! Vidiš ti da onaj Jandre Mare Drndaševe, više sam vino ne dela, već njemu dolazi iz Zagreba neki inžuner, kaj ne?

(JOŽA) - Inžuner?! Kaj će za vino inžuner, ni to mašina ili knjiga...

(TONE) - E, pa kaj će inžuner? On vino miri...

(JOŽA) - Vino miri? Pa, ni vino cesta da ga treba mir't...

(TONE) - Miriju cukar u vinu...

(JOŽA) - A-ha! Ti su onda jako pametni! Kaj prije nisu misl'li. Cukar se miri prvo nego se u vino sukne, kasno je potlje mir't.

(TONE) - Ne, moj Jože, oni u čistom vinu cukar miriju, kaj ne?

(JOŽA) - Kadi u čistom vinu cukra ima? Da u čistemu vinu cukra ima onda ne bi u Kladušu morli it...

(TONE) - Ima, nema, ja samo znam da oni miriju i nekega vraga računaju, a onda tek cukar mećeju...

(JOŽA) - A, to je unda nekaj špecijalnega, a? Da ne delaju mord šabesu?

(TONE) - Vrag će ga znat! Mora bit špecijalno, jerbo ni lajte sad nemaju kod mi od drveta...

(JOŽA) - A, od česa lajt more bit ako ni od drveta?

(TONE) - Oni su nabav'li nekakove lajte od železa...

(JOŽA) - A-ha! Koj vrag u plenate lajte vino meće - to ti je živa bolest i zaraza, kad se rđa po vinu razajde...

(TONE) - E, nema ti tu rđe, ti lajti ne rđaju...

(JOŽA) - Lako bi bilo, mord je u nutri lojom premazano, koj će ga znat?

(TONE) - Ne, to je neki špecijalni čelik, taj ne rđa, a i poklopac ima koji pliva na vinu i putuje gori-doli...

(JOŽA) - Eto vidiš, ipak nekaj mora bit od drveta... ne more se bez drveta...

(TONE) - E, bome ni, taj ti je poklopac isto od tega čelika...

(JOŽA) - Joj, moj Tonček, kaj si sad rekal, a samo smo dvi litre pop'li do sad... kadi čelik plivat more?

(TONE) - More, more, kako ne bi mogal plivat? Pa i brodi su od čelika, kaj ne?

(JOŽA) - Da, u svakemu lajtu je jedan brod ili, mord čun pliva?

(TONE) - Tako je! To ti je jedna okrugla ploča, a kraji su zavrnjeni prama gori, koda bi ki dno ranjika malkac doli odrizal...

(JOŽA) - Ma, jesi ti vid'l mudracov, koj bi to rekal? A kaj im to će?

(TONE) - E, pa, onda je vino uvik zatvoreno pa ga ne treba prektakat, a i vino potlje u nekakove drobućkane flaš'ce livaju pa ga trdo zatvaraju koda će sto godin stat.

(JOŽA) - Bome ni našega ne treba pretakat, jer nas dura jedva dva miseca, ha!, ha!, ha!

(TONE) - A ako naši fakmani dojdu koji put, ode i prije i kaj će onda nam male flašc'ce?

(JOŽA) - U drobućkane flaš'ce veliš? A to je zato kaj šparaju, a kaj oni mogu i pop't, kad pijeju ki dica? Vidl' sam ja oni nekakove čaš'ce imaju kaj na jednoj nogici stojiju ki tica roda..

(ROZA) - Bolje da pijeju ki dica, nego ki dvi jame bez dna, barem znaju kaj delaju...

(TONE) - Roza, kaj si opet tote? Kaj je sa župom bilo?

(ROZA) - A kaj bi bilo, malo se pripušila pa dobro, a bome ste se i vas dva pripuš'li čitavo, kako vidim perete vi dva lajta u isti mah, i punega i praznega, ali više onog punog nego praznog!

(JOŽA) - Joj, kuma Roze, ne more čovik žedan delat, a i lajti bi se rasuš'li kad se ne bi zalivali, jel tako sused dragi...a?

(TONE) - Tako je, tako, kaj ne... kaj se tu ima reć, običaj je...

(ROZA) - Običaj je da se posal najprvo završi, a onda ako se i popije koja, vrag š njom!

(JOŽA) - Jeee, kuma, a kaj vi niste čuli za onu: "Tica je pjevala, a ni pila, pa je krepala!"

(ROZA) - Bome ste vi dvi tičice koje više pijeju nego pjevaju, ali zato niš ne delaju, a ne treba se bojat da ćete krepat, neće grom u koprive sun’t!

***

(JOŽA) - Ajmo mi pop’t, pa ć’mo laglje lajte okritat!

(TONE) - To vam je, kume, prava reč, kaj ne? Kad popije, čovik više snage ima, kaj ne?

(ROZA) - Lipo to vi študirate! Bome, kad popijete sve se laglje okriće, a naročito pune čaše...

(TONE) - Joj, stara ti samo nasikaš, pa nismo mi dica...

(ROZA) - A, da, dite mi skoro treba dojt. Lipa moja nučʼca, roža moja miljana. Samo, nemojte pred njom brslat, to je još mala cur’ca!

(JOŽA) - A, kuma moja, kaj bi ona mala bila, pa već u školu ide, a i ta dica danas više znaju neg mi!

(TONE) - Je, je, to ti je bogme već mali fiškal, a naročito kad joj novac treba...

(ROZA) - Kaj to vi dva brslate, dite je lipo i pametno... da bome, mor’la je nekaj i od mene pokupt...

(JOŽA) - Bome ste vi kuma, bila najliplja cura u našoj fari, samo...

(TONE) - Jože, ta ti je prava, daj si popi, jer još malo će mošt bit, a onda kad bude mlado vino, onda ćmo ga reje pit jerbo nekaj i sačuvat treba, Božić je dal’ko, kaj ne?

(JOŽA) - E, da, Božić i pečenka, a uz dobru pečenku dobra čašʼca ide, jerbo pečenka bez pijače to ti je ki fiškal bez parnice, jedno bez drugega ne ide, pa kvit.

(ROZA) - A, evo i mog diteta! Kadi je moje dite miljano?!

(TONE) - Joj, lipa naša Mare, kadi si ti nam?

(JOŽA) - Ajde, milo, rec’ ti tim tvojim starim benami kaj se oni tako isčuđevaju ko da te nisu nikad vid’li. Dite je došlo, pa kaj onda, kaj se tu treba isčuđevat? Nego, rec’ ti njimi nek ti jist daju a moguće si i žedna, a?

(ROZA) - Da, ona je žedna, o Jože, Jože, da ne bi još i mošta pila, kako da ne?

(JOŽA) - A kaj moštu fali, kuma, mošt je dobar i zdrav, to sam ja negdi pročital ili čul, koj će ga znat?

(ROZA) - Dica ne pijeju mošt, kaj ne, zlato moje!

(MARICA) - Joj, mošt je sad kisel i gorak, više ni sladak, jel dede?

(TONE) - A, milo, ne bi ni valjal da je još sladak. Da je još sad sladak, to bi značilo da smo preveč cukra u njega nabljuš’li, ali tvoj deda zna kako sa vinom treba, deda je stari vinogradar, kaj ne?

(JOŽA) - E, pravo kolega veliš, mi stari sve znamo, ali i ova danas mlađarija čuda tega zna. Vidiš, letos sam gledal kad su se dva frakana kod Ruškara poćapali. Nisu se oni čijali ki mi prije. Oni su stali ki dva kokotičkaca jedan prama drugom i samo su se malo šćagali šakami i vritkali nogami, a onda je jedan bome onega drugega sa šakom samo jemput sun'l i ovaj se drugi nakla raskren'l ki knjiga.

(TONE) - Pa kaj ga je tako jako udril? Mora da gaje u čelo odrap'l?!

(JOŽA) - Ma ni, kaj bi ga u čelo, on je njega nekud u prsa sun'l, ali ni on njega udril normalno, on je njega nekako umetno kvacn'l, umetno ga je đikn'l, umetno, nekako po novemu...

(MARICA) - Deda, Jože, to je bio karate!

(JOŽA) - Ma, ne, milo, nisu se oni kartali, kaj bi se kartali, vidl' sam ja, oni su se nekaj oko neke cure pokeckali, a kartanja tamo ni ni bilo!

(TONE) - A, pušći ti Jože, i kartanje vraga peri, znam ja kad smo mi na čuvariji bome za novce anjcali, bome je malo fal'lo da se dvi bene ne poćapaju!

(JOŽA) - Ni kartanja bilo, to je bila zabava, a kaj bi se dečkaci na zabavi kartali...

(ROZA) - Čekajte, da vam dite kaže, dite vam nekaj oće reć!

(JOŽA) - Nu, dobro neka kaže, ali kartanja ni bilo...

(MARICA) - To je sigurno bio karate udarac, to se danas trenira i tekvan do!

(JOŽA) - Ne, ne, ne, kartanja ni sigurno bilo,... a, do je van kega i to dobro znam, to ti je onaj mali Jane Štefanove, ona kaj kuću imaju tamo pri...

(ROZA) - Čekajte, sused, dite veli da je to šport, taj se šport tako zove...

(TONE) - Kako se zove, kako? Reci ti meni lipo, dedino moje, reci!

(MARICA) - Da, to je sport iz Japana i Koreje...

(JOŽA) - Bome se meni ni vid'lo da su se oni športali, ni tu športanja bilo, on je njega kefn'l i to je bilo sve, lipo moje dite!

(ROZA) - A kaj mi o temu glavu razgribljemo? Dečki su se oko cur'ce poćapali i to je sve. Nego, reci ti meni, pametna moja cur'ca, kaj mama i ćaća delaju, jesu sprem'li drva u sušu?

(MARICA) - Nisu sve, rekli su da bi i deda mogal dojt pomoć ako vremena ima.

(TONE) - Kako da ne, ja ću svoje lajte sad odma pušćit i za njeva drva tamo doskakat, kaj ne?

(JOŽA) - Tako je, sused, moš ne more čekat...

(ROZA) - Da, vidim ja da sve manje mošta čeka!

(TONE) - Kaj ti to oćeš reć, stara, kaj?

(ROZA) - Niš je ne divanim, jerbo se vas dva, kako vidim, dobro posla držite, samo ne vidim koj će našeg suseda doma šlajsat, to ja ne vidim!

(JOŽA) - A kaj bi mene trebalo šlajsat nis ja baš tako drven još mene noge

čitavo držiju, a to kaj mi se oči malkac mord svitiju, pa to je od umora, čuda smo posla naprav'li, jel' tako, kolega?

(TONE) - Upravo tako, hik! Kaj ne, hik!

(ROZA) - Dobro, Marica, idemo mi, a vas dvi vridnjačine lipo posal dogotovite, pa ćete još i večeru dob't, jerbo ste ju kako se vidi, dooobro zasluž'li!

(JOŽA) - E, tako je Roooze, tako, to je već nekaj, hik, lipšega za

čut... a sused, ti bi mogal još malkac natoč't... jerbo ja sav gorim od žeeeje... hik... sigurno se ovaj delanac zapal'l!

(TONE) - Jože, ne moraš vređat, ako i je delanac, al je dobar delanac, ni to bućkuriš ki onaj tvoj...

(JOŽA) - Kaj? Moj je bućkal samo dok je kuval, a sad je to prava Božja kapljica... barem ja to dobro znam... svaki dan ga kontroliram i to par put na dan!

(TONE) - E, to je dobro, ako tako nastaviš... još malo i neće se imat kaj pokvart, kaj ne?

(JOŽA) - Bome, ja jamčim da se sigurno neće prebac't!

(TONE) - A kako se more pokvart... hik!.. ono kaj nikad ni ni bilo dobro? Kaj ne?

(JOŽA) - Daaa, samo je tvoje vino dobro nadelano, a zato ga tako čuda i ima, jerbo je iza Miholje kiša dobro padala... kaj ne!

(TONE) - A meni je Jura rekal da si ti pumpu na svojoj šternji popravljal... jerbo se aksa od pumpanja razderala, kaj ne?

(JOŽA) - To ti, sused, vređaš, a? Nemoj da ti ja objasnim kako se vino dela, onda ćeš zapamtit...

(TONE) - Kaj ti meni imaš objašnjavat, knjapavac jedan!

(JOŽA) - E, sad ćeš vid't boguša svoga, sad ću te ja...

(istovremeno)

(TONE) - Ako te žlepnem ovom paren'com u glavu, na, na, na! Više da mi nisi dolaz'l, pijanac nalizani...

JOŽA) - Pušći me, bena jedna, kresn't ću te med roge, čekaj, čekaj, naaa, pušći me, pušći... prokleto ti bilo...

(Ovaj je tekst prilagođen izvedbi na radiju pa bi se trebao preraditi za izvođenje na pozornici.)

K A J – časopis za književnost, umjetnost, kulturu, i njegov nakladnik KAJKAVSKO SPRAVIŠČE, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, Zagreb – u sklopu programa JEZIČNICA KAJKAVIANA – raspisuju:

A) 16. NATJEČAJ ZA KAJKAVSKE KNJIŽEVNE RADOVE UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA REPUBLIKE HRVATSKE

B) 9. NATJEČAJ ZA ČAKAVSKE KNJIŽEVNE RADOVE UČENIKA SREDNJIH ŠKOLA REPUBLIKE HRVATSKE

Natjecati se mogu učenici svih srednjih škola Republike Hrvatske svaki s najviše pet (5) poetskih i pet (5) proznih literarnih radova (opseg kajkavske/čakavske proze - do 3 kartice).
Radove - s naznakom imena i prezimena učenika, imena i prezimena voditelja ili profesora, mentora, te naziva škole - valja poslati na adresu: Kajkavsko spravišče / Uredništvo časopisa Kaj (10000 Zagreb, Ilica 34, dvor.), ili na e-mail: bozica.kaj@gmail.com do 6. srpnja 2020.
Naznačiti valja i tip zavičajnog idioma /mjesnoga govora kojim je rad pisan.
Najuspjelija ostvarenja, prema ocjeni prosudbenog povjerenstva, nagrađuju se objavom u časopisu KAJ.

***

Cilj je natječaja i Jezičnice kajkaviane (Kajogleda i radionice za mlade) podržati kontinuitet književne kreativnosti mladih na kajkavštini / čakavštini i nakon osnovnoškolske dobi, kao i razvijanje kulture pisane i govorene riječi.

IZ ČASOPISA *KAJ*

Dr Franjo Buntak

PRIJE STO GODINA (1880) ZADESIO JE ZAGREB SNAŽAN POTRES*

U svojoj prošlosti Zagreb je doživio mnoge nesreće koje su ga kao zla kob pratile u većim ili manjim vremenskim razmacima. Nije prošlo gotovo nijedno stoljeće, a da naš grad nije zadesila barem jedanput ili velika glad, ili požar, kuga ili rat, poplava ili potres. Najčešći su bili potresi iako, srećom, većinom blagi i primjetni samo za osjetljive seizmografske aparate. Žestokih udaraca u usporedbi s

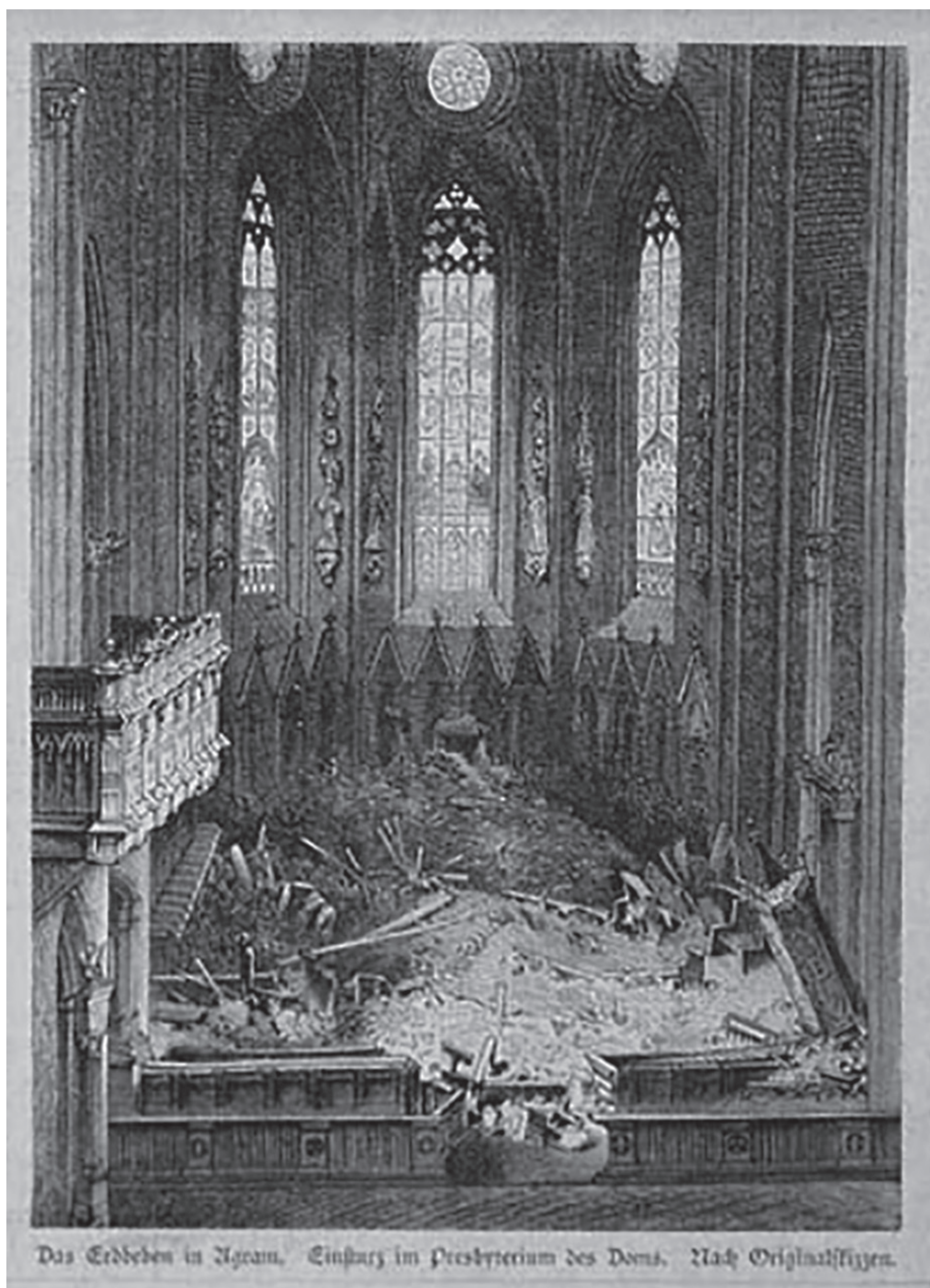
* U povodu nedavnog snažnog potresa u Zagrebu (22. ožujka 2020.), odlučili smo – iz više no polstoljetnog objavljenog repertoara našega časopisa za književnost, umjetnost, kulturu *Ka*j - izdvojiti i ponovno tiskati vrsni tekst otprije 40 godina o katastrofalnom zagrebačkom potresu 1880. godine [Buntak, Franjo. PRIJE STO GODINA (1880) ZADESIO JE ZAGREB SNAŽAN POTRES /O Zagrebu i Zagrepčanima : Kulturne i umjetničke znamenitosti Zagreba, IV/. *Kaj,* XIII (1980) br. 4, str. 24 -35]. Autor toga teksta – višestruko značajnog i danas radi mogućih brojnih povijesnih i suvremenih usporednica zbog iste sudbine Zagreba prije 140 godina – ugledni je znanstvenik ***dr. sc. Franjo Buntak*** (Zagreb, 2.09.1910. – Zagreb, 14.12.1985.), povjesničar umjetnosti, muzealac, proučavatelj umjetničke i kulturne povijesti Zagreba i njegov pisac u mnogim djelima, među ostalim i marni dugogodišnji direktor Muzeja Grada Zagreba. Ponosno ističemo, dr. sc. Franjo Buntak bio je suradnik časopisa *Kaj* od 1972. i član *Kajkavskoga spravišča* od 14.09.1973., objavivši u *Kaju* (tada "časopisu za kulturu i prosvjetu") značajne studije, a najpoznatiju i kao posebno izdanje: *Uz poznate, još neke nove misli i podaci o Marijinoj crkvi na Dolcu* [Kaj : časopis za kulturu i prosvjetu, god. X (1977) br. 3-5. Umjetničke znamenitosti Zagreba, I, 1978.]

Uz pristanak obitelji Buntak, osobito autorove kćeri prof. dr. sc. Dunje Buntak-Kobler, tekst iz 1980., sadržajno i pravopisno dosljedno, ponavljamo u cijelosti – uz izbor iz tada objavljenih fotografija glasovitog Ivana Standla (Prag, 1832. – Zagreb, 1897.), koje su ga ilustrirale. Mjerodavnim dopuštenjem i sa zahvalnošću, fotografije prenosimo s mrežnih stranica Muzeja grada Zagreba (http://www.mgz.hr/hr/novosti/fotografije-potresa-1880-godine,20130.html?t=o; http://www.mgz-hr/hr/izlozbe/potres-u-Zagrebu-1880-i-izgradnja-nakon-potresa,301html), te Ministarstva kulture Republike Hrvatske /Uprava za zaštitu kulturne baštine – fototeka /skraćeno: MK, UZKB – F; https://www.min-kulture.hr/default.asp?id-1999. *(Uredništvo)*

inače vrlo velikim brojem potresa što ih je doživio Zagreb, bilo je relativno malo. U zadnjih gotovo petsto godina poznata su i historijski zajamčena samo četiri, a i ti se pojavljuju u velikim razmacima. Povijest nam je najraniji zabilježila 26. ožujka 1502. kad se srušio toranj Sv. Marka, slijede zatim 15. rujna 1590. kad je bio srušen Medvedgrad, 11. veljače 1699. kad su ponovno srušeni toranj Sv. Marka i Medvedgrad, pa grad Kalnik, pavlinski samostan u Remetama itd. I konačno posljednji veliki potres **9. studenog 1880**. od kojeg se navršava upravo sto godina *[tekst objavljen 1980., Kaj, XIII (1980) 4, 25-34; op. ur.*]. To je bio, bez sumnje, najveći zagrebački potres, čiju strahotu možemo tim bolje procijeniti, jer o njemu imamo neusporedivo više podataka negoli o drugima. O tom je potresu razmjerno dosta pisano, te su uz ostale, zagrebačka Jugoslavenska Akademija, pa bečka i peštanska, izdale iscrpne izvještaje koji nas s njime pobliže upoznavaju. Za Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti napisao je »Izvješće o zagrebačkom potresu 1880« pravi član akademije Josip Torbar, za bečku F. Wähner »Das Erdbeben von Zagreb« i za peštansku Von Pruding »Das Erdbeben von Agram«. Iz tih izvještaja, a napose iz izvješća akademika Torbara, možemo stvoriti živu sliku tog nemilog događaja. Deveti studenoga 1880. bio je sigurno jedan od najtežih dana što su ih Zagrepčani ikada doživjeli.

Tog dana osvanulo je u Zagrebu teško i tmurno jesensko jutro. Tanka magla nadvila se nad gradom, sipila je rijetka kišica, dok je sa sjeveroistoka puhao hladan, vlažan vjetar. Bio je utorak. Nešto poslije pola osam sati (7 sati, 33 minute i 50 sekundi) začula se silna podzemna tutnjava, a odmah zatim potresla se zemlja nečuvenom žestinom. Zanjihale su se, oštetile, a djelomično i srušile brojne kuće. Zidovi velikih, jakih zgrada i crkava su popucali, dimnjaci se rušili, padali na krovove, ulice i dvorišta razbijajući i povlačeći za sobom razbijene crijepove. Srušeni su bili i mnogi balkoni i zabati, vatrobrani zidovi i drugo. Mnoge su ulice bile zatrpane krhotinama opeka i crijepa, kamenja i smrvljene žbuke. Gradu je nanesena velika šteta. Stradalo je više stotina zgrada. Za njihov popravak, ne računajući crkve i velike državne zgrade, predviđalo se blizu dva milijuna forinti, za ono vrijeme ogromna svota. Crkve su, međutim, stradale možda najviše. Napose katedrala.

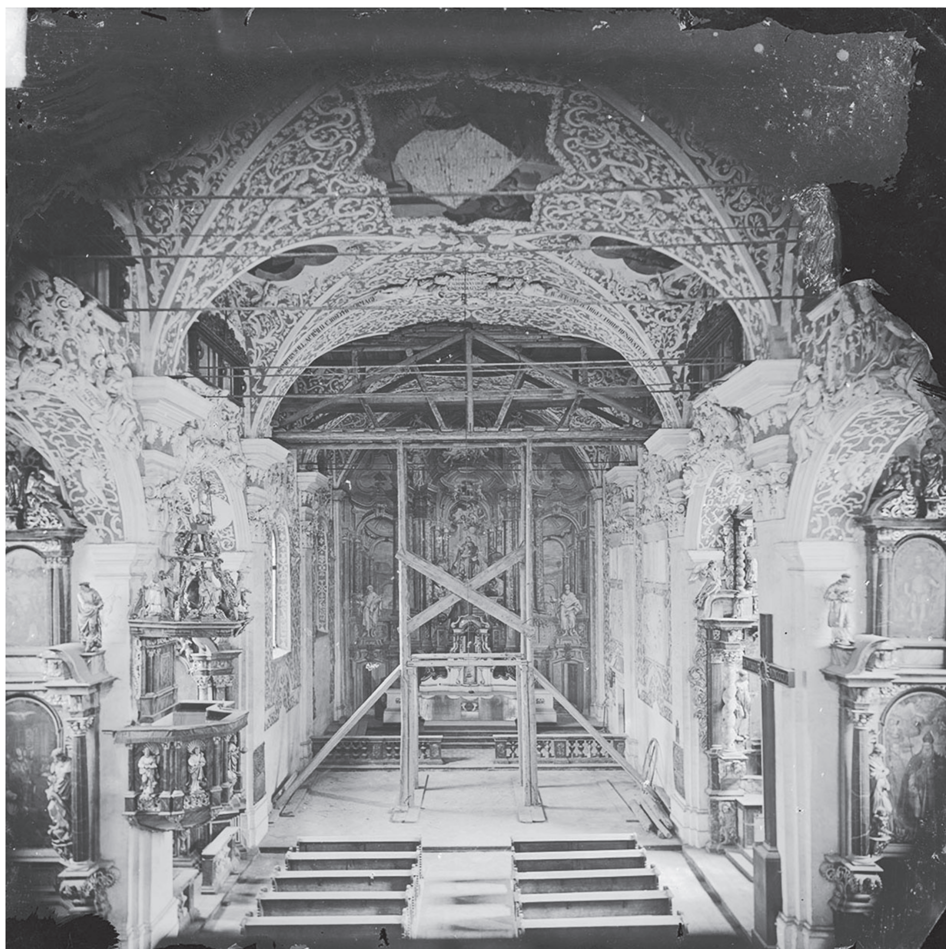
U njoj je potres doživio i opisao ga kanonik dr Franjo Rački, istaknuti povjesničar i tadanji predsjednik Jugoslavenske akademije. On je upravo služio u katedrali jutarnju misu. Među ostalim dr Rački je zapisao: »Bijah u polovici drugoga evanđelja, kada nastane silan šum, a za šumom je u tili čas slijedila užasna trešnja. Visoki zidovi koji su prkosili stoljetnim nepogodama njihali su se poput slabe trstike ... Uz golemu trešnju i uz strašan štropot čulo se praskanje zidova. Pao je svod u presbiteriju. Od prašine koja se uzvitlala od tog pada i od silne žbuke što je padala sa svih svodova i zidina nastala je u crkvi posvemašnja tmina. U mraku prikazalo se njihanje oltara i stupova nalik na kakovu sablazan. Izgledalo je da se

Ivan Standl. Katedrala u Zagrebu - svetište nakon potresa.
(Iz fundusa Muzeja Grada Zagreba)

lome oltari i stupovi, da se ruši čitava ova veličanstvena zgrada uzdrmana u svojim temeljima.« Svod što se srušio nad svetištem satro je krasan glavni oltar, uništio nadbiskupsku stolicu, skupocjena klecala i klupe te srušio i razbio dvanaest kamenih kipova koji su stajali visoko na zidovima sa svake strane svetišta. Crkveni pod bio je mjestimično dva metra visoko pokriven ruševinama, žbukom i prašinom. Srušio se i dio svoda pred velikim orguljama i teško stradao jedini zvonik što ga je stolna crkva tada imala. Potres je oštetio i mnoge druge zgrade na Kaptolu. Stradao je i nadbiskupski dvor. Ovdje nije bilo nijedne sobe s cijelim zidovima. Prostorije su bile pune žbuke, koja je padala sa stropova i zidova. Bilo je mnogo štete i na stilskom pokućstvu i skupocjenom posuđu. Među ostalim stradali su i nadbiskupsko sjemenište (Kaptol br. 29), sve kanoničke kurije, franjevački samostan i crkva, kapelica sv. Dizmuša, gradska pučka škola, zatim tadanja kadetska škola u Novoj vesi (br. 18), nešto podalje crkva sv. Ksavera na Mihaljevcu itd. U prizemlju franjevačkog samostana popucali su svi svodovi, a u prvom i drugom katu i svi zidovi. Dio samostana prema Opatovini morao se štaviše srušiti i nanovo graditi. Barokni toranj raspucao se na svim četirima stranama, pa su njega morali srušiti, a nanovo su ga sagradili u tadašnjem neogotičkom stilu. U središtu Donjega grada teško su, uz ostalo, nastradali bolnica milosrdne braće, te kuće Kristofora Stankovića i Emanuela Pristera na nekadašnjem Jelačićevu trgu (br. 1 i 13), kuća gradskog načelnika Matije Mrazovića u Petrinjskoj 1, sudbena zgrada i zgrada Jugoslavenske akademije na Zrinjevcu, Vranicanijeva palača na Strossmayerovom trgu itd. A nastradao je, dakako, i znatan broj drugih većih i manjih zgrada u ostalim dijelovima Doljnjega grada. U Ilici su naročito stradale kuće dra Schönsteina (br. 29) i nekadašnja Keglevićeva, kasnije kuća Narodnih novina (ugao Ilice 39 i Frankopanske 1). Stradale su i mnoge zgrade na Gornjem gradu. Nad crkvenim korom Sv. Marka srušio se cijeli svod i uništio orgulje, a kor se stropoštao nakon nekoliko dana. Znatnu štetu pretrpjela su i kamenita vrata. Na njima su popucali zidovi, te je prijetila opasnost da će se čitava zgrada srušiti dođe li do ponovnog jačeg potresa. Stradala je teško i crkva sv. Katarine. Među ostalim, potres je naročito oštetio zapadno pročelje s kojega se srušio zabat do visine glavnih zidova, a srušio se i zabat na istočnoj strani. U crkvi su popucale glavne stijene i svodovi, oštećene štukodekoracije, a osobito oltari sv. Ignacija i Majke božje lauretanske. Stradala je i istoimena kapela s južne strane crkve. Potres ju je toliko oštetio da su je morali srušiti.

Teško je stradao i nekadašnji isusovački samostan na Jezuitskom trgu, tada zgrada vojnoga zapovjedništva. Na njoj su se raspucali svi zidovi, a na krov se srušio veći dio dimnjaka i uništio ga, dok je krilo zgrade prema Strossmayerovu šetalištu bilo toliko oštećeno da su ga morali odmah srušiti. Plemićki konvikt u blizini (Habdelićeva ul. 1) također je nastradao, a isto tako i Popov toranj na Vrazovu šetalištu. Tu su se jako raspucali, inače vrlo debeli i jaki zidovi, pa je za njihov

Ivan Standl. Unutrašnjost crkve sv. Katarine nakon potresa 1880. (Iz fundusa Muzeja grada Zagreba)

popravak trebalo mnogo vremena. Oštećeni su i zidovi kule »Dverce« tako da su ih morali učvrstiti željeznim obručima. Stradale su i školske zgrade: nekadašnja realka na Griču (danas Geofizički zavod), stara gimnazijska zgrada na Katarinskom trgu i Viša djevojačka škola koja se tada nalazila u kući Mirka Kukovića u Dugoj ulici br. 30. Sve su te zgrade bile toliko oštećene da je nastava morala biti prekinuta, a đaci pušteni kući.

Stradala je i bliža i daljnja okolica Zagreba. Gotovo potpuno su srušene crkva u Granešini, kapela sv. Vida u Kašini, crkva sv. Antuna u Gornjem Stenjevcu, kuća

Ivan Standl. Granešina nakon potresa. (Iz Fototeke Ministarstva kulture/ Uprava za zaštitu kulturne baštine)

kanonika kustosa u Kustošiji itd.

Pravac potresnog gibanja na zagrebačkoj meteorološkoj stanici bio je označen od sjeveroistoka prema jugozapadu, a epicentar između Kraljeva Vrha, Zeline i Kašine. Potres je trajao deset sekundi. No istoga i slijedećih dana pojavilo se još nekoliko slabijih udara, a 11. studenoga u 11 sati i 26 minuta potresao je Zagreb još jedan jaki potres koji je trajao 3 sekunde. Bio je toliko snažan da su se stare pukotine nastale 9. studenog još više raširile, a osim njih nastale i nove. Poslije pregleda stručne komisije bilo je utvrđeno da je od potresa, osim crkava, kapela i velikih državnih zgrada, nastradalo 485 kuća u tolikoj mjeri da će troškovi popravaka premašiti njihov godišnji dohodak, dok su 462 kuće bile toliko oštećene da se za popravak predviđalo više od četrdeset postotaka brutto dohotka tih kuća. Manje štete pretrpjela je 451 kuća. Ukratko, u Zagrebu je tada bilo oštećeno 1758 kuća ne računajući one čije štete nisu bile prijavljene stručnoj komisiji. Neke jako oštećene zgrade stanari su odmah napustili, dok je oko 250 zgrada ugrožavalo i sam promet. Međutim, najtežu i nenadoknadivu štetu nanio je potres direktno ili indirektno umjetničkim i kulturno-historijskim spomenicima. Neki od njih su odmah propali, a drugi su kasnijim, više ili manje radikalnim obnovama, izgubili mnogo od svoje prvotne umjetničke i kulturnohistorijske vrijednosti.

Prva tri dana grad je ostao bez javne plinske rasvjete, to jest tako dugo dok nije bio popravljen visoki tvornički dimnjak plinare koji je potres također teško oštetio. Za to vrijeme ulice su, iako skromno, bile rasvijetljene petrolejkama. Upotreba plina bila je i inače, a napose u domaćinstvima i privatnim kućama zabranjena. Bila je sreća u nesreći što potres nije oštetio vodovodne cijevi, strojeve i rezervoare, pa je poslije potresa vodovod mogao normalno funkcionirati.

Gradska uprava na čelu s tadanjim gradonačelnikom Matijom Mrazovićem i gradskim vijećnicima, odnosno senatorima Augustom Šenoom, Gjurom Deželi-

ćem i Adolfom Hudofskim, poduzela je odmah sve da bi se teška situacija što više ublažila, sanirala. Najprije su se pobrinuli za opću sigurnost ishodivši kod zapovjedajućeg generala u Hrvatskoj i Slavoniji Franje bar. Filipovića vojničku stražu koja je pojačala gradske sigurnosne straže. Od vlade su ishodili da im je stavila na raspolaganje svoje inženjere, koji su zajedno s inženjerima gradskog građevinskog ureda pregledali štete, izdavali potrebne naloge radi nužnih popravaka, deložiranja, ili eventualno demoliranja pojedinih, naročito oštećenih kuća. U tu je svrhu bilo imenovano dvanaest komisija sastavljenih od inženjera i gradskih zastupnika. Zalaganjem gradske uprave kralj je dozvolio da iz Beča dođe u Zagreb jedna inženjerijska satnija, koja je uz ostalo imala zadatak da u prvom redu uspostavi sigurnost javnog prometa u gradu. Osiguravala je zgrade, čistila ulice od žbuke i uspostavljala promet, a dio je bio određen za popravak vladinih i vojničkih objekata. Satnija je radila danju i noću, nedjeljama i blagdanima. Gradonačelnik se pobrinuo da je već 10. studenog u Zagreb stiglo nekoliko stotina zidara i tesara iz Maribora, Celja, Ljubljane i Graza. Tražeći zaradu došlo je i mnogo Zagoraca i krajišnika težaka. Domaćih graditelja i građevnih poduzeća bilo je 35, a stranih oko 40. Da ne bi bilo izrabljivanja gradska uprava je maksimirala visinu nadnica svih građevnih majstora, kao i cijene građevnog materijala. Štaviše u vlastitoj pilani u Gračanima dala je izraditi velik broj jakih dasaka, nabavila šesnaest vagona vapna, petsto tisuća crijepa, deset tisuća žljebnjaka itd. Odmah poslije potresa započeli su veliki radovi na popravljanju i saniranju kuća. Izvana i iznutra zgrade su poduprli jakim gredama. Mnoštvo kola kretalo se po ulicama dopremajući građevni materijal ili otpremajući s ulica silnu žbuku, razbite opeke i crijepove. Sve se to odvozilo na tadašnje sajmište (danas *[1980.]* Trg Maršala Tita) i tamo nasipavalo niži teren, ili pak na današnji *[objavljeno 1980., op. ur.]* Prilaz JNA i Klaićevu ulicu. Nivo tih ulica bio je, naime, projektiran znatno više od terena kojim su prolazile. Prilaz se u to vrijeme upravo dovršavao, a Klaićeva ulica (tadašnja Ciglana) počela se tek trasirati.

Potres je građane strašno uzbudio, ulio im strah u kosti, to više jer se i slijedećih dana ponovilo nekoliko jačih udara. U gradu je nastala panika. Po čitave dane i noći, iako je bilo vrlo hladno, ljudi su se zadržavali po ulicama, bojeći se da ne nastradaju u oštećenim kućama. Mnogi nisu ni spavali kod kuće, nego u barakama što ih je gradsko poglavarstvo podiglo na Zrinjevcu i nekadašnjoj Ciglani (danas Klaićeva ulica), zatim u fijakerima, omnibusima i šatorima, a neki i po klupama. Neki su opet sa ženama i djecom proveli noći u kavanama i gostionicama, koje su bile stalno otvorene. Hrabriji su spavali kod kuće, ali odjeveni da bi smjesta mogli pobjeći na ulicu ako bi se potres ponovio. Pojedinci, koji su imali drvene klijeti u okolici grada, žurili su tamo predveče natovareni posteljinom i drugim potrepštinama za spavanje. Potres je snažno doživio i opisao ga i August Šenoa. Bio je tada gradski senator, pa je kao takav imao i velike dužnosti u

provođenju potrebnih mjera neposredno nakon potresa. Šenoa piše: »Kroz osam punih dana potrese podzemni, nepobjedivi demon prirode tlo pod temelji naše prijestolnice. Hodasmo omamljeni, blijedi, vrućica nas tresla, živci da će nam popucati... noseći u srcu očajno čuvstvo da će nam pod nogama zinuti grob, da će se domovi, gdje smo se rodili, gdje smo sa svojimi milimi trajali sretne dane, oboriti na nas, da će nas zakopati. Sav grad hvatao je neki delirium. Trebalo je poći na Jelačićev, na Zrinjski trg. Na Jelačićevom trgu gužvala se gomila plahih ljudi, u kočijah spavahu obitelji. Oko toga stoje kuće ko prijeteći crni divovi... Na Zrinjskom trgu u okviru crnih visokih palača nižu se crna rebra golog drveća. Svjetiljke uljanice drhću kao svijećice na groblju. U središtu trga, gdje obično glazba razigrava vesela srca Zagrepčana, stoje daščare. Tu spavaju ljudi. Al mnogi ne nađoše daščara. Po klupah, po travi sjede, leže žene i djeca... Da ti je vidjeti ona blijeda lica, one ukočene oči. Nikad ne vidjeh užasnije slike, ne oćutih dublje žalosti za svoga vijeka.«

Ljudi su navalili u štedionice i banke, dizali svoje novce da što prije otputuju iz Zagreba. Mnogi su, naime, bježali iz grada nekuda na selo, pa čak i iz Hrvatske. Kolodvor i vlakovi bili su onih dana krcati. Oko šest tisuća ljudi pobjeglo je iz Zagreba, a to se i te kako primjećivalo, jer Zagreb nije tada imao zajedno s vojskom niti trideset tisuća stanovnika. Opustjele su ulice, kavane i gostionice, oslabio promet, nestalo trgovine. Zatvorene su bile i škole, kazalište i crkve. Ni Sabor nije radio. Da se spriječe krađe i pljačka, gradom su neprestano kružile patrole sastavljene od vojnika i gradskih stražara. A na magistratu bila je kroz četrnaest dana stalna dežurna noćna služba. Za čudo, ljudskih žrtava je bilo malo. Poginuo je jedan mlađi čovjek, neki Stanić, županijski litograf, kad je, da se spasi, istrčao iz kuće na ulicu i u tom času pao s krova crijep i ubio ga. Dijete što ga je nosio ostalo je živo s tek lakšim ozljedama. Životom je stradao i jedan radnik Talijan koji je pao s krova Sv. Marka. Inače je bio teže ili lakše ozlijeđen veći broj građana.

Posljedice potresa snimili su ugledni tadašnji zagrebački fotografi Ivan Standl, H. Fickert i G. Varga. Izradili su niz snimaka najteže oštećenih objekata, pa su te snimke izdane djelomično i u dva reprezentativna albuma. One nas živo sjećaju na taj nemili događaj i pružaju nam o njemu istinitu sliku. Jedan tipičan prizor u onim teškim danima ovjekovječio je i slikar Milanesi u slici »Medičarnica u Vlaškoj ulici«: u skromnoj građanskoj gostionici sklonila se grupica muškaraca, žena i djece uzbuđenih, i bez sumnje, u mislima na događaj koji ih je zadesio. Ta se slika čuva u Muzeju grada Zagreba. Inače je bilo dosta prikaza o potresu, uglavnom crteža, što su ih dopisnici stranih novina prilagali svojim izvještajima i opisima nesreće što je pogodila Zagreb. No ti prikazi, kao i opisi, bili su osim manjih izuzetaka, posve nerealni i lažni. Štete što su ih prikazali bile su toliko pretjerane da se činilo kao da od Zagreba nije ostalo ni kamena na kamenu.

Ivan Standl. Unutrašnjost crkve u Remetama poslije potresa.
(Iz Fototeke Ministarstva kulture Republike Hrvatske /Uprava za zaštitu kulturne baštine)

Zagreb je poslije potresa obnavljalo oko dvije tisuće radnika i obrtnika, uglavnom zidara i tesara i vojnika. Pomoć je stizala sa sviju strana prvenstveno iz naših krajeva, napose iz Dalmacije, Istre, Bosne, Hercegovine i Slovenije, a također i iz inozemstva, ponajviše iz Češke i Poljske. Osim Praga poslali su najveće prinose poljski gradovi Krakov i Lavov. U Lavovu je izašao i album »Za Zagreb«, a u Krakovu knjiga »Krakov Zagrebu«. A sjetili su se nastradalog Zagreba i neki gradovi Francuske i Engleske. I u Zagrebu je, dakako, odmah osnovan poseban odbor za pomoć postradalima, koji je ubrzo primio nekoliko stotina molbi, iznosi šteta bili su ogromni, a broj oštećenih vrlo velik budući da nisu stradali samo vlasnici zgrada, već i drugi građani, napose trgovci i obrtnici. Šteta koja je iznosila gotovo 2.000.000 forinti, za ono vrijeme golem novac, imala se pokriti djelomično doprinosima privatnika, a djelomično državnim beskamatnim zajmom i potporama.

Zagreb se tako relativno brzo oporavio od najgoreg, i već za mjesec dva, život se prilično normalizirao. Škole su nastavile predavanjima, vraćali se bjegunci, pristizali i stranci, krenuli su trgovina i promet, grad je opet oživio.

Najveći potres u Zagrebu u posljednjih sto godina doživio je i opisao, (kako je spomenuto) i veliki hrvatski književnik i pjesnik August Šenoa, koji je kao gradski senator vrlo aktivno sudjelovao u obnovi grada, štoviše, zalagao se toliko zdušno, da je teško obolio i nedugo poslije toga i umro. No kako je bio savjestan još je dos-

pio opisati taj nemili događaj u svojim »Zagrebuljama« i u službenom izvještaju koji nam pružaju dragocjene podatke i zornu sliku o potresu. »Zagrebulje« su izašle u »Vijencu« još iste godine (1880, br. 47 i dalje), dok je izvještaj bio priopćen u »Izvješću gradskog načelnika o djelovanju zastupstva i poglavarstva sl. i kr. gl. grada Zagreba za g. 1880«. Na kraju tog izvještaja Šenoa zaključuje: »Napokon želim da bog očuva naš Zagreb od tolike nesreće kakova je bila 1880. godine. Bog dao da lijepi naš glavni grad još ljepše procvate, nego što je prije cvao«. Šenoine želje doskora su se ispunile, jer je Zagreb poslije potresa doista procvao, izgradio se, a i brojem stanovništva razvio se više nego ikada prije. Štaviše, taj nesretni događaj mogao bi se uzeti i kao izvjesna korist, jer kao da je potres probudio Zagreb od stoljetne ustajalosti i pokrenuo njegov daljnji normalni razvoj. Dvije godine poslije potresa (1882) izdala je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, (kako je već rečeno) »Izvješće o zagrebačkom potresu 9. studenog 1880«, što ga je sastavio pravi član akademije Josip Torbar. U tom izvještaju sakupljeni su najiscrpniji podaci o potresu sa zadatkom da posluže znanstvenom proučavanju te pojave.

DR FRANJO BUNTAK

Izvori fotografija:

Iz Fundusa Muzeja grada Zagreba:
Ivan Standl. Unutrašnjost crkve sv. Katarine nakon potresa 1880.
http://www.mgz.hr/hr/novosti/fotografije-potresa-1880-godine,20130.html?t=o
Ivan Standl. Katedrala u Zagrebu - svetište nakon potresa.
http://www.mgz-hr/hr/izlozbe/potres-u-Zagrebu-1880-i-izgradnja-nakon-potresa,301html

Iz Fototeke Ministarstva kulture / Uprava za zaštitu kulturne baštine (skraćeno: MK, UZKB – F) - priredila mr.sc. Sanja Grković:
https://www.min-kulture.hr/default.asp?id-1999.
Ivan Standl. Unutrašnjost crkve u Remetama poslije potresa.
https://www.min-kulture.hr/resizegal.aspxfilename=Galerija/POTRES//12.REMETE.JPG&width=800&height=600
Ivan Standl. Granešina nakon potresa.
https://www.min-kulture.hr/resizegal.aspxfilename=Galerija/POTRES//04.GRANESINA.JPG&width=800&height=600

Izvorni znanstveni rad
UDK 801.54 Srša (091) (497.5)
Primljeno 2019-01-30
Prihvaćeno za tisak 2019-06-28

TRAGOVIMA GRAFEMA

Priča o mijenama jednoga prezimena i njegovim nositeljima

Ivan Srša, Zagreb

"*Nōmen atque ōmen quantīvīs iam est pretī*"[1]
Titus Maccius Plautus, *Persa* IV, IV.

Sažetak

*Najstarija grafija prezimena **Srša** u **Knjizi krštenih** štrigovske Župe sv. Marije Magdalene **(Szerssa)** zabilježena je godine 1685. i održala se sve do sredine 19. stoljeća. Tijekom 17. i 18. stoljeća ta je grafija učestala u selima Borke (od 1685.), Stanetinski Breg (od 1688.) i Stanetinec (od 1690.). Sela Borke, Stanetinec Breg, Stanetinec i Prhovec bila su do sredine druge polovice 17. stoljeća u vlasništvu grofa Petra Zrinskog, nakon čega su zbog neuspjele urote protiv bečkoga dvora zaplijenjena i pripala »kraljevskoj komori«. Pored navedenih sela treba dodati i brdo Pernjak, sa zaplijenjenim velikim vinogradom Zrinskih (»Popovčak«), u kojemu je prezime Srša (Stersza) zabilježeno potkraj 17. stoljeća (1696.).*

*Tijekom 17. i 18. stoljeća pored grafije **Szerssa,** među zastupljenijim grafijama bile su **Sersa** i **Szersa,** najviše u selima Borke, Prhovec, te **Serssa** u selu Krče. Od 1794. do 1873. u Globoki, a od 1811. do 1873. u Krču je prevladavala grafija **Szersha**. Grafija Srša počinje se nazirati godine 1850. kad je zabilježena kao **Serša** (Globoka, Lohovec Breg, Vukanovec Breg), a godine 1854. kao **Szerša** u Veščici.*

*Pojava grafema **š** (umjesto **s, sh, ss, ß)** pedesetih godina 19. stoljeća nedvojbeno je posljedica ujedinjenja Međimurja s Hrvatskom (1849.-1861.). Godine 1846. u Hrvatskoj su već upotrebljavani grafemi: **č (**umjesto **cs, ç** i **cj**), ć (umjesto **ch), š** (umjesto **sh, ss, sc**) i ž (umjesto **x, ſc, ſcj**), te **c** (umjesto **cz, z**), **s** (umjesto **ſ**) i z (umjesto **s**). Grafemom **s** (umjesto **sz)** u Međimurju se ponegdje pisalo još godine 1900. (Prhovec, Globoka).*

[1] "Ime i znak svaku cijenu vrijede".

S druge strane, grafem ***ß (scharfes S****), zabilježen početkom 19. stoljeća, posljedica je pisanja prezimena austrijskog državljanina.*

Zbog jednokratnog bilježenja nije isključeno da su neke grafije rezultat pogrešnog razumijevanja ili izgovaranja prezimena, što je ostavilo traga i u njihovu pisanju (lapsus calami). Primjeri jednog ili dva bilježenja: ***Sirsa*** *u Stanetincu (1660.),* ***Szerche*** *također u Stanetincu (1686.),* ***Sserssa*** *u Prhovcu (1686.),* ***Sterssa*** *u selu Borke (1696.) i* ***Szarassa*** *u istom selu (1768.). Iz 17. stoljeća potječu i grafijski oblici* ***Serssa*** *(1693****.), Szersa*** *(1695.),* ***Stersza*** *i* ***Sterssa*** *(1696.), te* ***Sersa*** *(1698.).* ***Szersza*** *je po jednom utvrđena u selima Krče (1726.), Trnovčak (1721.) i Ciganjščak (1725.). Grafija* ***Szercha*** *zabilježena je dvaput u Vrbovici (1828. i 1829.) i jednom u mjestu Krče (1859.). Po jednom se također navode i grafije* ***Scherssa*** *i* ***Sherssa*** *u Stanetincu (1792.) i* ***Schirssa*** *u selu Krče (1800.). Po jednom su zabilježene i grafije: Szers u Krču (1775.), Monte Stanentincu (1802.), Štrigovi (1810 i Vrbovici (1817.), te* ***Szerß*** *u Vušivščaku (1801.) i* ***Szersh*** *u Lohovcu (1844.). Godine 1810. u Stanetincu je zabilježena grafija* ***Szerche,*** *kojoj su srodni oblici* ***Szercha*** *i* ***Szersha****. Posljednji oblik* ***(Szersha)*** *izrazitije je bio prisutan u prvoj polovici 19. stoljeća u naseljima Krče, Globoka i Selščak.*

Ključne riječi: Međimurje, Štrigova; Župa sv. Marije Magdalene; prezime ***Srša***

Uvod

U knjizi o međimurskim prezimenima Anđela Frančić navodi da je od tisuću četiri stotine i osamnaest jednostrukih međimurskih prezimena *nepoznate motivacije* osamdeset devet (6,27%), među njima je i moje prezime[2]. Nekoliko godina kasnije Petar Šimunović prezime *Srša* nije spomenuo iz statističkog razloga, jer brojem nositelja nije među »tisuću najučestalijih prezimena u Hrvatskoj«.[3] Približan broj nositelja toga prezimena naveden je u Enciklopediji hrvatskih prezimena, u Hrvatskoj ih »danas živi oko 310 u preko 100 domaćinstava«.[4]

Istraživanjem *Matičnih knjiga* štrigovske Župe sv. Marije Magdalene u Hrvatskom državnom arhivu,[5] obuhvatio sam 226 godina (od 1685. do 1911.) u kojima je prezime *Srša* zabilježeno najmanje 533 puta. U nekim se godinama ono uopće ne spominje dok je u drugima bilo zbog krsnog ili vjenčanog kumstva zabilježeno više puta.[6] Razdoblje nakon 1911. nije razmatrano jer se do te godine grafija prezimena *Srša* ustalila i do danas se više nije mijenjala.

[2] Frančić, Anđela. *Međimurska prezimena*, Zagreb, 2002., str. 74. i 154.-164.

[3] Šimunović, Petar. *Hrvatska u prezimenima*. Zagreb, 2008., str. 251.-260. – Šimunović, Petar. *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*. Zagreb, 2009., str. 167.-208

[4] *Enciklopedija hrvatskih prezimena*. (EHP) Zagreb, 2008., str. 956.- 957.

[5] Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (HDA), Zbirka mikrofilmova. Knjige krštenih: *Liber baptizatorum* (Dalje: LB), 1685. - 1739., 1740. - 1785., 1786. - 1825., 1826. - 1857., 1858. - 1881. i 1882. - 1898.; Knjige vjenčanih: *Liber copulatorum* (Dalje: LC), 1794. - 1857. i 1858. - 1911.; Knjige umrlih: *Liber defunctorum* (Dalje: LD), 1730. - 1799., 1858. - 1894. i 1894. - 1911.

[6] Nije isključeno da tijekom istraživanja sva prezimena nisu uočena, kako zbog nečitka ili nejasna rukopisa, tako i zbog oštećenih stranica ili moga previda.

Istraživani su i podaci o mjestima koja su nekoć pripadala štrigovskoj župi a danas se nalaze u Sloveniji, u sklopu biskupije u Murskoj Soboti. Redoslijedom prema godini prvog spominjanja to su: Šprinc (1761.), Šafarsko (1777.), Globoka (1782.[7]), Veščica (1815.), Gibina (1827.). Raskrižje (1862.), Kopriva (1866.) i Presika (1884.).

Liber baptizatorum neprekinuto pokriva razdoblje od godine 1685. do 1898.[8] *Liber defunctorum* sačuvana je djelomično, znatne su praznine između 1685. i 1730., te između 1799. i 1857. *Liber copulatorum* sačuvana je tek od 1794., njezina je praznina najveća, više od stoljeća u odnosu na knjigu rođenih. Od 1685. do godine 1843. u knjigama su podaci bilježeni latinskim jezikom, između 1843. i 1849. mađarskim, između 1849. i 1858. hrvatskim, a od 1858. do kraja razmatranog razdoblja (1911.) ponovno su bilježeni latinskim jezikom.

1.

Grafija prezimena *Srša*

Prvi poznati spomen prezimena koje danas izgovaramo *Srša* zabilježen je godine 1638. u selima Bukovec (*Szersa*), Trstenjakovec (*Zersza*) i Kračinovec (*Sztersa*).[9] Prezime *Szersa* u Bukovcu, Štrigovi susjednoj Župi sv. Marka u Selnici, vjerojatnije je da se izgovaralo *Serša* nego *Serža.*[10] S tim u vezi treba istaknuti da Anđela Frančić od općekajkavskih osobitosti u međimurskim govorima navodi i »obezvučenje krajnjih zvučnih suglasnika (*n'ọš* 'nož', gr'ǫt, 'grad')«[11].

[7] Anđela Frančić navodi godinu 1720.

[8] Do 1881. služio sam se Zbirkom mikrofilmova u HDA, a podaci od 1882. do 1898. preuzeti su iz *Matične knjige rođenih od 1. I. 1882. do 31. 12. 1898*. u Državnom arhivu za Međimurje u Štrigovi.

[9] Gyulai, Éva, - Horvath, Zita – Turbuly, Éva. *Gospodarstvo i društvo međimurskog vlastelinstva u 17-18 stoljeću (Izabrani povijesni izvori).* Zalaegerszeg, 2010. - »Dioba vlastelinstva i čakovečke utvrde između Petra i Nikole Zrinskog Čakovec, 19. lipnja 1638.«: str. 141.: Villa Bukoucz (*Blasius Szersa*), Villa Tersteniakoucz (*Stephanus Zersza*, *senior* i *Stephanus Zersza junior*); str. 123.: Villa Krachinoucz (*Mathias Sztersa*).

[10] Prema Josipu Vončini, grafem *sz* Bėllosztėnëcz je rabio za fonem *s* (kao i danas, prema mađ.); tom fonemu odgovarali su i grafemi: *ſz, ſz* i *ſ*), a grafem *ss* za foneme *š* i *ž*. Za fonem *š* Bėllosztenėnëcz je rabio i grafeme: *ſ, ß, s, ſſ, ſs, sſ, ſ* i *ſs,* a za fonem *ž* grafeme *ſ, s, ß, ſs, ſh* i *ſ*. Vidi: Josip Vončina, Leksikografski rad Ivana Belostenca. U djelu: Bėllosztėnëcz Joannis. *Gazophylacium II*, Zagrabiae 1740. (pretisak 1973.), str. XLIV. - Antun Šojat tumači da je Jambrešić grafem *Sz* rabio za fonem *s* (tom fonemu odgovarali su i grafemi: sz i ʃz), a grafem *ss* i grafemi ʃʃ, ʃs, odgovarali su fonemu *š*. Za fonem *ž,* Jambrešić je rabio grafeme: ʃ, s, S i s'. Vidi: Antun Šojat, Latinsko-Hrvatsko-Njemačko-Mađarski rječnik Sušnika Franje i Andrije Jambrešića. U djelu: Jambressich, Andrea. *Lexicon Latinum*. Zagrabiae, 1742. (pretisak 1992.), str. XXV.

[11] Frančić, Anđela (2002.), 45.

Najstarija grafija prezimena Srša u *Knjizi krštenih*[12] štrigovske Župe sv. Marije Magdalene (*Szerssa*) zabilježena je godine 1685. i održala se sve do sredine 19. stoljeća. Tijekom 17. i 18. stoljeća ta je grafija učestala u selima Borke (od 1685.), Stanetinski Breg (od 1688.) i Stanetinec (od 1690.). U navedenim selima grafija *Szerssa* zabilježena je čak 48 puta, od ukupno 83 navođenja u razdoblju između 1685. i 1857., zbog čega se ta mjesta može smatrati jezgrom toga roda u štrigovskoj župi.

Sela Borke, Stanetinec Breg, Stanetinec i Prhovec bila su do sredine druge polovice 17. stoljeća u vlasništvu grofa Petra Zrinskog, nakon čega su zbog neuspjele urote protiv Bečkoga dvora zaplijenjena i pripala »kraljevskoj komori«[13]. Pored navedenih sela treba dodati i brdo Pernjak, sa zaplijenjenim velikim vinogradom Zrinskih (»Popovčak«[14]), u kojemu je prezime Srša (*Stersza*) zabilježeno potkraj 17. stoljeća (1696.). Iščeznuće grane *roda* Srša iz Pernjaka možda je bila izravna posljedica napuštanja sela zbog neugodnosti koje su seljaci imali radi »proste i nasilne soldateske« koja je zimovala u Međimurju između 1683. i 1699.[15]

Tijekom 17. i 18. stoljeća pored grafije *Szerssa*, među zastupljenijim grafijama bile su *Sersa* i *Szersa*, najviše u selima Borke, Prhovec, te *Serssa* u selu Krče. Od 1794. do 1873. u Globoki, a od 1811. do 1873. u Krču je prevladavala grafija *Szersha*. Grafija Srša počinje se nazirati godine 1850. kad je zabilježena kao *Serša* (Globoka, Lohovec Breg, Vukanovec Breg)[16], a godine 1854. kao *Szerša* u Veščici.

Pojava grafema *š* (umjesto *s*, *sh*, *ss*, *ß*) pedesetih godina 19. stoljeća nedvojbeno je posljedica ujedinjenja Međimurja s Hrvatskom (1849.-1861.)[17]. Godine 1846. u Hrvatskoj su već upotrebljavani grafemi: *č* (umjesto *cs, ç* i *cj*), *ć* (umjesto *ch)*, *š* (umjesto *sh, ss, sc)* i *ž* (umjesto *x, ſc, ſcj*), te *c* (umjesto *cz, z*), *s* (umjesto *ſ)*

---

[12] HDA (LB, 1685.-1739.), 11. 2. 1685.: »Ex Borke baptisata est Magdalena filia legitima Nicolai Szerssa et mater Helena«.

[13] Horvat, Rudolf. *Poviest Međimurja*. Zagreb 1944. (Pretisak: Čakovec 1993.), str. 141.-142.

[14] Horvat, Rudolf (1993.), 142. – Kakva je bila kvaliteta vina iz tog i ostalih vinograda Zrinskih u štrigovskom kraju nije poznato. No, zna se da su Zrinski cijenili *'Malvaziju'* koju su naručivali s drugim delicijama iz Primorja: »Zato vas prosimo ovi naš list vidivši nosite žurbu šetujte nam poslati što se najberže more … daj šest ludric dobri felc malvazije …« (17.3.1610.). – Laszowski, Emil, *Građa za gospodarsku povijest Hrvatske u XVI. i XVII. stoljeću (Izbor isprava velikih feuda Zrinskih i Frankopana)*. Zagreb, 1951., str. 35.

[15] Horvat, Rudolf (1993.), 193.

[16] Frančić, Anđela (2002.), 473.

[17] Horvat, Rudolf (1993.), 258.-273. – Kalšan,Vladimir, Međimurska povijest. Čakovec, 2006., str. 214.-224.

i *z* (umjesto *s)*.[18] Grafemom *s* (umjesto sz) u Međimurju se ponegdje pisalo još godine 1900. (Prhovec, Globoka).[19] S druge strane, grafem *ß* (*scharfes S*), zabilježen početkom 19. stoljeća, posljedica je pisanja prezimena austrijskog državljanina.[20] Godine 1848. Ban Jelačić »ozakonjuje i uvodi u škole i urede ilirski jezik« uz postupno istiskivanje »službene latinštine iz svih učilišta i zemaljskih ureda«.

Najstariji spomen škole u Štrigovi datira iz 1649.[21] »Nekoliko godina kasnije isti kroničar bilježi 'da se školska zgrada ruši pa je treba ponovno podići'.«[22] Godine 1791. »u Štrigovi ne postoji škola, a ni zaklada za školu«,[23] a djelovanje pučke škole u kojoj »dva učitelja podučavaju 134 dječaka i 32 djevojčice« u Štrigovi je zabilježeno tek godine 1857.[24] U seoskim školama se nastava održavala na materinjem jeziku, uz koji se postupno učio i »ilirski« (čitanje, pisanje, recitiranje…).[25]

Zbog jednokratnog bilježenja nije isključeno da su neke grafije rezultat pogrešnog razumijevanja ili izgovaranja prezimena, što je ostavilo traga i u njihovu pisanju (*lapsus calami*). Primjeri jednog ili dva bilježenja: *Sirsa* u Stanetincu (1660.)[26], *Szerche* također u Stanetincu (1686.), *Sserssa* u Prhovcu (1686.), *Sterssa* u selu Borke (1696.)[27] i *Szarassa* u istom selu (1768.). Iz 17. stoljeća potječu i grafijski oblici *Serssa* (1693.), *Szersa* (1695.), *Stersza* i *Sterssa* (1696.), te *Sersa* (1698.). *Szersza* je po jednom utvrđena u selima Krče (1726.), Trnovčak (1721.) i Ciganjščak (1725.). Grafija *Szercha* zabilježena je dvaput u Vrbovici (1828. i 1829.) i jednom u mjestu Krče (1859.). Po jednom se također navode i grafije *Scherssa* i *Sherssa* u Stanetincu (1792.) i *Schirssa* u selu Krče (1800.). Po jednom su zabilježene i grafije: *Szers* u Krču (1775.), Monte Stanentincu (1802.), Štrigovi (1810 i Vrbovici (1817.), te *Szerß* u Vušivščaku (1801.) i *Szersh* u Lohovcu (1844.). Godine 1810. u Stanetincu je zabilježena grafija *Szerche,* kojoj su srodni oblici *Szercha* i *Szersha*.

---

[18] *Čitanka za drugi razred glavnih i gradjanskih škola*. Terst, 1846. (Hrvatski školski muzej, HŠM, A-1328.).

[19] Frančić, Anđela (2002.), 473.-474.

[20] HDA (LC 1794.-1857.), 9.2.1801.: ».. filia Andrea Szerß ex Parochia S. Magdalena prope Radkerspurgum…«.

[21] Feletar, Drago. Iz povijesti Međimurja. Čakovec, 1968., str. 146.- »…Učitelj je Mihael Haulek, oženjen. Školu ima s nekoliko dječačića…«.

[22] Feletar, Drago (1968.), 146.

[23] Horvat, Rudolf (1993.), 235.

[24] Horvat, Rudolf, (1993.), 263. – Bauk, Franka, *Povijest školstva i prosvjete u Međimurju*. Čakovec, 1992., str. 43.-47.

[25] Bauk, Franka (1992.), 43.-44. – Gönczi, Ferencz. *Međimurje (Ljudi, Vjerovanja, Običaji)*. Budapest, 1895. (Pretisak: Čakovec, 1995.), 120.: »Kada je Međimurje 1848. godine priključeno hrvatskoj državi, umjesto starih, mađarskim jezikom pisanih školskih i drugih knjiga, uvedene su knjige na ilirskom (hrvatskom) jeziku i u tom duhu«.

[26] Frančić, Anđela (2002.), 472.

[27] Ta posljednja grafija zabilježena je godine 1788. i u Stanetincu. HDA (LB, 1786.-1825.).

Posljednji oblik (*Szersha*) izrazitije je bio prisutan u prvoj polovici 19. stoljeća u naseljima Krče, Globoka i Selščak.

Morfem u prezimenu *Srša*

Prije negoli je godine 1865. u Krču prvi put zabilježena postojeća grafija,[28] većina inačica prezimena Srša upućivala je na *morfem Szer* (Ser[29]) ili *Ser* (Šer ili Ser[30]). Jednom u 18. stoljeću (1775.) i pet puta u 19. stoljeću (1801., 1802., 1810., 1817. i 1844.) prezime Srša zabilježeno je bez samoglasnika *a* (Sersh, Szerss i Szerß)[31], čime je bilo u skupini najkraćih jednosložnih prezimena.

Od dvadeset devet inačica prezimena Srša dvadeset ih završava samoglasnikom *a*, jedna samoglasnikom *e*, četiri suglasnikom *s* (*ss* i *ß*), te po jedna sa suglasnikom *z* (sz) i *h* (sh). Na više primjera Anđela Frančić je upozorila na prezimena koja su nastala od osobnog imena bez i sa sufiksom *a* na kraju prezimena (*Balent*, *Balenta*, *Ivanuš*, *Ivanuša* i dr.),[32] je li i kod prezimena Srša riječ o *prijelaznoj fazi*: Serša (*Szerssa*, *Szersha*, *Serša*) i Serš i/ili Serž (*Szers*, *Szersh* i *Szerß*)? Nakon pokrate *(er/r)* prezime Serša je poprimilo svoj današnji lik, a Serš i/ili Serž u štrigovskoj se Župi ne spominju nakon godine 1844.[33]

Uz spominjanja prezimena: *Szers*, *Szerss i Szerß* vezana su isključivo ženska imena: *Catharina* (1775.[34]), *Maria* (1801.[35]), *Maria* (1802.[36]), *Maria Magdalena*

---

[28] U početnici za prvi razred pučke škole izdanoj u Beču 1864. još nema pokrate (er/r): *Hèrvatska početnica, za pèrvi razred pučkih učionah. Dio drugi.*

[29] Vončina, Josip (1973.), XLIV.; Šojat, Antun (1992.), XXV.

[30] Vončina, Josip (1973.), XLIV.; Šojat, Antun (1992.), XXV.

[31] Po tomu je ono slično pokraćenom prezimenu *Hrg* (Hergh, Herg), koje nalikuje prezimenu *Hrga*, međutim značenja su im bitno različita. Vidi: Frančić, Anđela (2002.), 285. – Šatović, Franjo i Kalinski, Ivan. *Rięčnik Cęrja zagrebečkōga*. Zagreb, 2012., str. 175.: *^{h}r̂g* m (-a, ōỵ), ‘posuda za grabljenje vode od dugovrate tikve’ (Lagenaria siceraria); -*^{h}ŕga* f (-ę, ^{h}r̂gŏ, -; dem f ^{h}ŕgica), 1. kvrga, izraslina (na tijelu, drvetu), 2. glava, 3. veliki komad.

[32] Frančić, Anđela (2002.), 62-63., bilj. 167.: »Postojanje prezimena toga tipa može se tumačiti kao ostatak prijelazne faze (Ivan Balenta) između patronima analitičke tvorbe (tipa Ivan sin Balenta) i današnje imenske formule s prezimenom nalik na osobno ime (tip Ivan Balent).«

[33] Njegovim bi kraćenjem nastala prezimena *Srš* ili *Srž*. – Skok, Petar (1973.), 317.: *srž* f (Vuk) = *srš* f (s gubitkom sonorizacije u dočetku) »1° hrast, 2° (imenica f) sŕčika, Mark des Holunders, 3° *(srž* u čiru, metafora) pus«. Izvedenica na *-tka srčika* znači »1°Mark des Holunders, 2° jabuka«.

[34] HDA (LB, 1740.-1785.), dana 16.12.1775. »Ex Kerche baptisata est Mariana filia legitima Ioannis Kerman et Catharina Szerss«.

[35] HDA (LC, 1794.-1857.), dana 9.2.1801. »Ex Vussivshak copulatus est Andreas Messarich adolescens cum Maria (ex) Styra filia Andrea Szerß ex Parochia S. Magdalena prope Radkerspurgum«.

[36] HDA (LB, 1786.-1825.), dana 8.4.1802. »Ex Monte Sztanetinecz baptisata est Antonia filia legitima Michaelis Novosel et Maria Szers«

(1810.[37]) i *Ursula* (1817.[38]). Jedino je prezime *Szersh* vezano uz Jurja (1844.[39]), unuka *Marije Szerß*, rodonačelnice lohovačke grane roda Srša. No, već iduće i ostalih godina Jurjevo se prezime bilježi sufiksom *a* (Szersha,[40] Szersa[41]). Mogući razlog izostavljanja samoglasnika *a* na kraju prezimena kod navedenih bi žena mogao biti isti kao i kod Marije Szerß, a to je da su rođene u austrijskoj Štajerskoj i udale se u ugarskom Međimurju. Čini se da je riječ o istom prezimenu koje se razlikovalo grafijom zbog dvaju različitih pravopisa.

Prezime Srša nije među najstarijima koja su potvrđena u izvorima iz 16. stoljeća, što ne znači »da su ta prezimena upravo tada nastala, odnosno da drugih prezimena u to vrijeme nije bilo«.[42] Ta je činjenica izravno utjecala na pokušaj interpretiranja rezultata istraživanja, pa su kao polazište uzimani povijesni događaji iz druge polovice 16. i početka 17. stoljeća. To napose vrijedi za interpretaciju prezimena kao *osobnog imena* i prezimena izvedenog iz *zanimanja*. Ako je prezime postalo od *nadimka* moglo je biti i starije od spomenutih stoljeća.

Od sedamdeset pet jednoimenskih međimurskih prezimena[43] koja završavaju samoglasnikom *a,* od *nadimka* (npr. *Barila, Dobša, Canjuga*) nastalo je njih 26 (34,66 %); od *osobnog imena* (npr. *Lukša, Perša, Mikloška*) potječe 21 prezime (28%); *prema zanimanju* njihova nositelja (npr. *Čizmadija, Čižmešija, Varga*) nastalo je 11 prezimena (14,66%); 4 prezimena (5,33%) jesu *etnonimi* (*Baksa, Heđa, Terbuc, Tisaj*), a 13 (17,33%) jesu prezimena *nepoznate motivacije* (npr., *Dokleja*[44]*, Selina, Srša*).[45]

Shodno obrascu kojim se služila Anđela Frančić i njezini prethodnici,[46] rezultati istraživanja podijeljeni su na: prezime = *izvedeno osobno ime*, prezime =

[37] HDA (LB, 1786.-1825.), u veljači 1810. »Ex Oppido baptisatus est Nepomucenus filius posthumus Blassi Pergar et Maria Magdalena Szers.

[38] HDA (LB, 1786.-1825.),dana 31.5.1817.: »Ex Verbovicza baptisatus est Ioannes Baptista filius legitimus Martini Posgan et Ursula Szerss«.

[39] HDA (LB, 1826.-1857.), dana 19.4.1844.; »Lohovchakruli, Gyorgy, Szersh Imrenet (Emeric) es Heletich Marinkanak«.

[40] HDA (LB, 1826.-1857.), dana 5.7.1845.: »Orehovchak, Magdolna, Szersha Imre es Holetich Marinka«.

[41] HDA (LB, 1826.-1857.), veljača 1849.: » Lohoveczröl, Franciska, Szersa Imrenek es Oletich Marianak«.

[42] Frančić, Anđela (2002.), 21. i 107.

[43] Frančić, Anđela (2002.), 154-164.

[44] Možda je prezime *Dokleja* nastalo iz etnonima: *Duklja*: grčki Διοκλεία, *Diokleia*; latinski: *Dioclea*?

[45] Frančić, Anđela (2002.), 74.

[46] Putanec, Valentin, Pregovor (Esej o jezičnom znaku i onomastici te o antroponimiji u Hrvatskoj. U djelu: Putanec, Valentin i Šimunović Petar, *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*. Zagreb, 1976., XII. (Dalje: Leksik)

nadimak i prezime = *zanimanje*. Prezime = *etnik/etnonim* izostavljeno je iako za etnik postoji (udaljeno) uporište.[47]

Prezime = izvedeno osobno ime?

Prije negoli je pokratom (*er/r*)[48] u drugoj polovici 19. stoljeća prezime Srša unificirano, najstarija i najbrojnija bila je grafija *Szerssa*. Pokratom je dobivena grafija prezimena u kojoj je otežano uočavanje mogućeg osobnog imena kao osnove prezimena, morfemi *szer* i/ili *ser* to su bar donekle omogućivali.[49] Inačice prezimena Srša poput *Szerssa*, a osobito *Szersh*, *Szerss* i *Szerß* upućuju na ime *Sergius*[50] (*Srđ*[51]), koje se u talijanskom jeziku izgovara *Sèrdžo* (*Sergio*),[52] a u francuskoj inačici *Sɛrž* (*Serge*).

Posjedi grofova Zrinskih od sredine 16. do druge polovice 17. stoljeća prostirali su se od Međimurja do Primorja, između njih postojala je vrlo živa komunikacija: iz Primorja je u Čakovec dolazila skupa uvezena roba iz Venecije, ali i primorske delicije.[53] Premda nisam naišao na podatak o nekom talijanskom došljaku u Međimurju imenom *Sergio* potkraj 16. ili početkom 17. stoljeća, takvu

---

[47] *Sers*, mjesto na jugozapadu Francuske, smješteno u Chaenteu (Regija Nova Akvitanija). https://fr.wikipedia.org/wiki/Sers_(Charente) (pristupljeno 26.1.1019.) – Sers je u Francuskoj također i prezime, između 1891. i 1990. rođeno je 527 nositelja toga prezimena. Noms de famille Étymologie et généalogie. *Sers*. https://www.filae.com/nom-de-famille/sers.html (pristupljeno 28. 1.2019.)

[48] Frančić, Anđela (2002.), 39.-41.

[49] Primjerice: *Ser*afino, *Ser*afina, *Ser*aphinus, *Ser*aphina, *Ser*aphia, *Ser*apia, *Ser*apon, *Ser*enus, *Ser*f, *Sergius*, *Ser*otina. Catholic Saints.Info. http://catholicsaints.info/saints-s/ (pristupljeno 9.12. 2018.):

[50] Podrijetlo imena: Sergĭus, i, m.; Sergĭa, ae, f., I. *the name of a Roman* gens. http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0059:entry=Sergius (pristupljeno 9.12.2018.). – *Martyrologivm Romanvm*. Antverpiae, 1613., str. 92, 383 424-425.: Više je svetaca imenom *Sergius*: mučenik iz Caesarea (Cappadocia), umro 306. (slavi se 24. veljače); papa Sergije I, pokopan u Vatikanu 701. (slavi se 9. rujna). Sergius mučen oko 303. (slavi se 7. listopada), najstariji je zaštitnik Dubrovnika(Srđ) i dr.

[51] Skok, Petar. *Etimologijsku rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Treći dio. Zagreb, 1973., 318.: »Srd m (Dubrovnik), lično omiljelo ime u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima, od lat. Sergius, gr. Σέργιος (sirski svetac), odatle u starodalmatskom deminutiv na lat. Nenaglašen sufiks -ulus u dva vida: gì > z Serzolus i prema tome latiniziran primitivům Sercius i Sersius, sa očuvanim velarom Sergulus, odatle na naš sufiks na – ica Sergoliça 1339. i primitivům *Srg, koji je potvrđen u imenu predjela krša Srgovica (Dobrota) i u Sergha f (1348). U Dubrovniku je naš najstariji oblik glasio prema dalm.- rom. *Serzu > *Sfz, odatle prezime Zrbzovikb (1253). Oblik Srđ = Srtgb je polovičast latinizam sa đ < gı. Dalm.- rom. G lat. gi može se uporeďivati sa gr. αιγιαλός (v.). Lit.: ARj 16, 245. Jireček, Romanen l, 57«.

[52] Skok, Petar (1973.), str. 320.-321. – „…Dočetak – á je nastao iz *-g* i sufiksa *-ıo* < ie. **sergį̑o, š-* iz proširenja na s : *-šio* < ie. **sersıo,* …“.

[53] Laszowski, Emil (1951.), str. VI.

mogućnost možda ne bi trebalo posve zanemariti.[54] Bilo da je riječ o pojedincu ili o pridošlicama koji su Međimurje naseljavali nakon epidemije kuge (1553.-1555.)[55] ili o bjeguncima pred turskom najezdom »iz Primorja, Dalmatinske zagore i Like«.[56]

U izgovoru prezimena: *Szerss* (*Serš* i/ili *Serž*[57]) nazire se i francuska inačica imena Sergius (*Serge*) iz godine 1775. (Krče), 1802. (Stanetinski Breg), 1810. (Štrigova) i 1817. (Vrbovica), *Szerß* iz 1801. (Vušivščak), te *Szers* iz 1844. (Lohovec). Spomenuto je da su nositeljice te grafije žene te se pretpostavilo da su došle iz austrijske Štajerske i udale se u ugarskom Međimurju. Je li u pitanju slučajna fonološka sličnost između prezimena *Szerss* i imena *Serge* ili je grafija bila namjerno prilagođena francuskom izgovoru? Tijekom 17. i 18. stoljeća francuski je bio jezik europskih dvorova i jezik europske diplomacije,[58] no, bi li to imalo ikakav utjecaj na grafiju prezimena kojoj su u štrigovskoj župi nositelji bili kmetovi[59]?

Prezime = nadimak?

Navedene inačice prezimena Serš (*Szers*, *Szersh* i *Szerß*) možda prije negoli na *pokraćeno osobno ime* upućuju na *nadimačko* podrijetlo prezimena: bilo da se ono veže uz čakavski *serh* (drhtaj), iz čega je na Krku proizašlo prezime *Ser-*

[54] Na primorskim posjedima Zrinskih bilo je i talijanskih obitelji: Oktavijanu Koriniju (Octavianus Chorini) – »iz latinskoga ursaga Bergamusa, a sada stojeći u našemu ladanju premorskom u Bakru« – braća Nikola i Petar u Čakovcu su potvrdila plemstvo (17. maja 1630.). Laszowski, Emil (1951.), str. 76.

[55] Tijekom kuge navedenih godina je »duodecim millia hominum extincta esse«, o čemu »ex nostra Nova Curia« piše Nikola (IV) Zrinski 14. ožujka 1555. – Samu, Barabás. *Codex epistolaris et díplomaticus comitis Nicolai de Zrinio*. Budapest 1898., str. 288.-289.: »…tribus fere annis lues pestilentica hic inter Dravum et Murám grassaverit, quae nec modo quievit, sed in dies magis accenditur; percunctari fecimus a parochis et iudicibus de numero extinctorum ipsa lue pestilentica, retulerunt conscientiose plus quam duodecim millia ominum extincta esse…« – Adamček, Josip. *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*. Zagreb, 1980., 258. – Kalšan, Vladimir (2006.), 71.

[56] Frančić, Anđela (2002.), 98.

[57] Vončina, Josip (1973.), XLIV.; Šojat, Antun (1992.), XXV.

[58] *Diplomacy*, »Until the 17th century, Latin was the language of diplomacy because it was the universal language of all educated Europeans. From the 17th century on, however, French increasingly became the language of diplomacy because of the preeminence of France in Europe, the precision of the language, and its use as the "court language" throughout Europe.« http://autocww2.colorado.edu/~toldy2/E64ContentFiles/PoliticsAndGovernment/diplomacy.htm (Pristupljeno 8.1.2019.).

[59] Horetzzky, Edita, *Précis pratique de grammaire française*. Zagreb, 1985., str. 141.: Prvo i drugo lice jednine prezenta glagola »*servir*«: *je sers, tu sers* (služim, služiš).

šić,[60] bilo da se veže uz međimursko-kajkavski[61] nadimak *serc* (szercz, szerecz, serec),[62] zabilježen prvi put godine 1844. u Turčišću, u Župi sv. Jurja u Trnju u Donjem Međimurju.[63] Istog značenja je i pridjevski oblik *s'ęri*[64]*(s'ęra, posereti).* Zadnje bilježenje prezimena *Serš* (*Szers*, *Szersh* i *Szerß*) i pojava prezimena *Serc* (Szercz, Szerecz, Serec) zbilo se iste godine (1844.).

Petar Šimunović je naveo da je mnogo prezimena sa sufiksom -*š*-: *Jakaša, Radiša, Mrkša, Dragaš, Rudeš, Ivaniš.* »Njima se izgledom pridružuju mađarska prezimena, npr. Čikoš "kočijaš", Sekereš "vozar", Vereš "rumen", Farkaš "vuk" itd. Prezimena sa sufiksom -š- "jaka" su na kajkavskom području, pa onda u Slavoniji i Baranji. Sufiksi tipa -š- pripadaju najproduktivnijim sufiksima slavenskih osobnih imena«.[65]

Odnosi li se dakle sufiks -*ša*- u inačicama prezimena *Ser-ša* (Szerssa, Szersha, Szerša) na nadimak za sijedu osobu? Nadimci »se obično ne mijenjaju nego se s dobi osobe ili kojim drugim važnim činom u životu nositelja, zamjenjuju uvijek novim i prikladnijim oblicima«.[66]

Prezime = zanimanje?

Naposljetku, budući da među dvadeset devet grafija prevladava grafija sa sufiksom *a* treba se podsjetiti da se godine 1672. u Podturnu spominje plemić *Marcus Szersa*, koji je shodno veličini svoga posjeda i imovinskom stanju imao obavezu za rat opremiti jednog konjanika[67]. S tim u vezi valja upozoriti na prezimenu *Szerssa* izgovorom blisku francusku riječ *sergent* (sɛržã)[68]. Je li se taj francuski

[60] Miklosich, Franz Ritter von. *Etymologisches Wörterbuch der Slavischen Spraschen*. Wien, 1886., str. 293.: »*serch* 1- sršati, lasje mi sršé, nasršiti se, usrhel, strhel, nezdrav se videti v lice, srhovi me prolaze. … šerechatyj (*rauh*) osoran«; – Skok, Petar (1973.), 322.: „srsi, m pl. (subjekt: *srsi me prolaze, podilaze) —srhovi me prolaze* (prema Miklošiču hrv. singular je potvrđen u čak. *serh* m »drhtaj« i slov. *sfK)* »brivido di febbre«. Augmentativ na – *ina seršina* (Vrbnik) »lakša groznica«. Up'or. prezime na Krku *Seršić.*"« - Hrvatski enciklopedijski rječnik, Zagreb, 2004., str. 122.: »sȓh, *prasl*. *сьрхъ: naježena dlaka (*rus*. šeršávyj: *kosmat*, *češ*. srhký: *grub*), lit. šeršas: srh.«.

[61] Pojam *serc* ili *seri* nije poznat u kajkavštini Domjanićeva Prigorja. Usporedi: Franjo Šatović i Ivan Kalinski (2012.).

[62] Frančić, Anđela (2002.), 462.: »serc [serc 'siv, sijed; starac']; M: nadimak.«

[63] Gönzi, Ferencz (1995.), 116. - »U Međimurju postoje dva spomena vrijedna narječja: donjomeđimurski i gornjomeđimurski«. — O nekim razlikama između govora *istočnog* (Donjeg Međimurja) i *zapadnog* (Gornjeg Međimurja) vidi: Frančić, Anđela (2002.), 44.-46.

[64] Frančić, Anđela (2002.), 46.: »U međimurskim je govorima izrazita dominacija određenih pridjevskih oblika (*v'ęlkį* 'velik', *j'ǫkį* 'jak', *ļ'ępį* 'lijep').«

[65] Šimunović, Petar (2008.), 144.

[66] Šimunović, Petar (2008.), 30.

[67] Kalšan, Vladimir (2006.) 141. – Usporedbe radi Georgius Tarodi (Štrukovec, Zebanec) trebao je opremiti 11 konjanika; Thomas Gereczy (Črečan, Grkaveščak) 8 konjanika itd.

[68] Putanec, Valentin. Francusko-hrvatski ili srpski rječnik. Zagreb, 1982., str. 932.: *sergent de bataille* (bojni narednik), *sergent de ville* (gradski narednik).

naziv u prvoj polovici 17. stoljeća koristio u Međimurju ili je dospio putem vojne literature kojom obiluje Biblioteka Zriniana[69]?

Godine 1625. Johann Ludwig Hektor Graf von Isolani[70] osnovao je hrvatsku regularnu konjaničku pukovniju koja se u Wallensteinovim postrojbama borila u Tridesetogodišnjem ratu (1618.-1648.)[71]. U sklopu te pukovnije bili su *insulaneri*[72], »konjanički vojnici Nikole Zrinskoga« u Tridesetogodišnjem ratu i u bojevima protiv Turaka[73]. Potkraj 1633. Hrvati su započeli službovati u francuskoj kraljevskoj vojsci[74]. Nakon što je pukovnija rasformirana 1634. moguće je da se dio *insulanera* stalno naselio u Međimurju, tome u prilog idu međimurska prezimena temeljena na vojnoj terminologiji *(Grabant, Granater/Granatir, Haramija, Katanec, Katona, Katančić, Kolonić* i dr.). »Nije isključeno da su pojedinci kao nagradu za vjernost, odanost i hrabrost dobivali od svojih feudalnih gospodara selišta, ponekad i s kmeto(vi)m(a). Ako je bila riječ o vojniku, koji je imao kakav čin, taj bezimeni kmet kojeg je dobio zajedno s posjedom mogao je po svom gospodaru (odnosno njegovu vojnom činu) dobiti prezime«[75].

Prvo prezime *Srša* (*Szersa*) zabilježeno je godine 1638.[76], četiri godine nakon rasformiranja pukovnije. Nije poznato je li među njima bilo *sergenta (*sɛržã*)* koji je svojim zanimanjem mogao utjecati na formiranje prezimena *Szerssa (Serša, Serža).*

Nije naodmet spomenuti da iz godine 1795. postoji zapis o međimurskom

---

[69] Pored talijanskih u biblioteci su sačuvane i knjige njemačkih i francuskih autora o vojnoj arhitekturi, primjerice: Fritach, Adam. *L'architecture militaire ou la fortificatione*. Leide, 1635.

[70] Giovanni Lodovico Isolani (Gorizia 1586.- Wien 1634.) talijanski general u carskoj vojsci.

[71] Opća i nacionalna enciklopedija (dalje: OPN), IX., Zagreb, 2006., str. 204.

[72] Jambressich, Andrea (1992.), 436.: *Insŭlārĭus*, rii, m. Megyimorchan, 2. Glavàr i chuvàr Medyimorja.

[73] OPN, 9 (2006.), 156.: »prema njemačkom nazivu za Međimurca«. – Vezano uz spomenutu konjaničku postrojbu treba istaknuti da je upitno tumačenje prema kojemu se pojam *insulaneri* odnosi samo na Međimurce. U sklopu te primarno hrvatske pukovnije bili su i pripadnici drugih naroda. Prije će biti da je riječ o latiniziranom Isolanijevu prezimenu (*Isola*, tal. otok, isolan(i), otočanin, otočani), odnosno da pod pojmom *insulaneri* (isolani) treba razumijevati sve pripadnike konjaničke Isolanijeve pukovnije. Vojnici su potpisali ugovore koji su im istekli nakon završenog vojnog pohoda. Nakon toga su otpušteni i u proljeće bi ih njihovi stari zapovjednici ponovno regrutirali. Pod dojmom te hrvatske vojne postrojbe između 1631. i 1638. godine slične jedinice uspostavljene su u Bavarskoj, Španjolskoj i Francuskoj. Croats (military unit). https://en.wikipedia.org/wiki/Croats_(military_unit) (pristupljeno 23.1.2019.)

[74] »During the Thitry Year's War the Croats came in contact with French who were impressed by their outfit and soon adopted the scarf, naming it after the Croats (French: *cravate*) which evolved into the modern-day cravat and necktie.« Croats (military unit).https://en.wikipedia.org/wiki/Croats (military unit) (pristupljeno 23.1.2019.)

[75] Frančić, Anđela (2002.), 89.

[76] Frančić, Anđela (2002.), 472.-473. – Bukovec i Kračinovec bili su u sklopu Judicatusa Nova Curia, a Trstenjakovec je bio u sklopu Čakovečkoga vlastelinstva. – Kalšan, Vladimir (2006.), 165.

vinu zvano *insulaner.*[77] Odnosi li se ime vina na »otočanina« (*Međimurca*) ili je ime dobilo po pripadniku Isolanijeve konjaničke pukovnije također nije poznato.

Je li spomenuti Marcus Szersa, koji je službovao u Novakovačkom vojvodatu u Podturnu, bio potomak *insulanera* koji je služio u francuskoj carskoj vojsci? Nije isključeno.

Među navedenim mogućim značenjima prezimena *Srša* ni za jednu se ne može s onom sigurnošću utvrditi kao za prezimena *Horvat, Magdalenić, Tkalec*. Posljednju riječ valja ipak prepustiti jezikoslovcima.

2.

Nositelji prezimena *Srša u* štrigovskoj župi od 1685. do 1911.

U navedenom razdoblju u *Knjizi krštenih* štrigovske župe spomenuto je 76 zakonitih obitelji s raznim inačicama prezimena Srša i devet žena istoga prezimena koje su rodile nezakonitu djecu. Od navedenih 76 obitelji čak se 32 spominju samo jednom, u nekim je slučajevima spomenuto jedino vjenčanje,[78] dok je u drugima navedeno jedino rođenje djeteta.[79] Razlog tome uglavnom je nedostatak cjelovitih podataka. Podaci o obiteljima koje su između 1898. i 1911. spomenute jedino u *Knjizi vjenčanih* i/ili *Knjizi umrlih* nepotpuni su, jer za to razdoblje nije istraživana *Knjiga krštenih.* Takve su obitelji navedene samo prilikom vjenčanja[80] ili smrti nekoga člana[81].

Ugarska, u sklopu koje je bilo i Međimurje, imala je do godine 1852. vlastito zakonodavstvo »koje je potjecalo još iz srednjega vijeka.«[82] Potkraj 19. stoljeća Međimurje je bilo jedino pravno područje u Austro-Ugarskoj Monarhiji na kojemu je sklapanje braka bilo isključivo u nadležnosti države, jer je u njemu

[77] Gyulai, Éva, - Horvath, Zita – Turbuly, Éva (2010.), 38.: » Budući je kraj Međimurja koji graniči sa Štajerskom brdovit u njemu uspijevaju dobre vrste vina koja se od vina što uspijevaju u Ugarskoj smatraju među najboljima: i u pograničnim austrijskim pokrajinama isto ima dobru prođu zvani *insulaner*.« Usp. također: *Loncaric*, *Mijo* 1994. *Toponim Međimorje / Međimurje, Studia Slavica Savariensia,* 2, 15-22.

[78] HDA (LC, 1794. - 1857.). Primjerice, u veljači 1809. na *Stenetinskom Bregu* vjenčani su Georgius Szersha i Anna Komor, a 28. siječnja 1818. u *Stanetincu* su vjenčani Georgius Szerssa i Marianna Zlatar.

[79] HDA (LB, 1786. - 1825.). U Globoki je u ožujku 1811. Georgiusu Szersha i Anni Sisek krštena kćer Gertrudis.

[80] HDA (LC 1858. – 1911.). U Lohovcu su 15. siječnja 1902. vjenčani Alexius Srša i Maria Cezarko, podaci o njihovoj djeci eventualno su zabilježeni u *Knjizi krštenih* od 1899. koja nije bila predmet istraživanja.

[81] HDA (LD 1894. - 1911.). U Globoki je 4. listopada 1910. umro Fridrik (Fredericus) star 9 mjeseci, sin Bartola (Bartolomeus) Srša i Josipe (Josepha) Korošak.

[82] Dobrovšak, Ljiljana. Ženidbeno (bračno) pravo u 19. stoljeću u Hrvatskoj. *Croatica Christiana periodica*, Zagreb, 56 (2005.), str. 81.

»vrijedilo mađarsko/ugarsko bračno pravo«[83]. Od godine 1894. mađarski zakoni nisu priznavali crkveno vjenčanje, »već su ga smatrali samo religioznom ceremonijom«[84]. U Hrvatskom saboru o građanskom braku rasprave su se vodile i nakon njegova uvođenja u Ugarskoj, no do njegova uvođenja »u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji nije došlo, jer se Crkva tome striktno protivila«[85].

I kod kanonskog prava i u građanskom zakoniku postojale su određene zapreke koje su sprječavale brak: primjerice maloljetnost (*minorennitas*) i nedoraslost (*impubertas*).[86] Više puta zabilježen u *Knjizi vjenčanih* potkraj 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća[87], pojam *adolescens*[88] u zakoniku nije spomenut. Tim se pojmom u *Knjizi vjenčanih* obilježavalo mladiće od 19 godina[89] i osobe starije od 30 godina[90]. Nije isključeno da je prvotni pojam *adolescens* s preinakama (sniženjem dobne granice na 24 godine) u građanskom pravu sadržajno zamijenjen pojmom *minorennitas*.[91] Za oba spola u 19. stoljeću dozvola za stupanje u brak bilo je 14. godina.[92] Prema postojećem *Zakoniku kanonskoga prava* (1996.), »muška osoba prije navršene šesnaeste godine života, a ženska osoba prije navršene četrnaeste godine ne mogu sklopiti valjanu ženidbu.« (Kan, 1083. §1.).[93] Međutim, da se brak sklapalo i prije navedenih godina,[94] svjedoči i to što se župnicima (*pastirima*

[83] Dobrovšak, Ljiljana (2005.), 80.

[84] Dobrovšak, Ljiljana (2005.), 96.

[85] Dobrovšak, Ljiljana (2005.), 99.

[86] Dobrovšak, Ljiljana (2005.), 85.

[87] HDA (LC 1794. - 1857.). Uz prezime Srša prvi put je u sačuvanoj *Knjizi vjenčanih* u Štrigovi pojam *adolescens* zabilježen 3. veljače 1798.: »Ex Superior Prekopa copulatus est Michael Szerssa adolescens cum Maria Proszenyak«. Posljednji put taj je pojam naveden 25. siječnja 1835. u Kerču: »Georgius Szersha adolescens (copulatus est) cum electa sibi sponsa Mariana Kelnerics«.

[88] Divković, Mirko, *Latinsko-hrvatski rječnik*. Zagreb, 1900. (Pretisak, 1990.), str. 87.: Ădŏlescens, (i adul.) entis. »Čovjek ili žena u dobi među pueritia i senectus, od 17 do preko 30 i 40 godina, mlad čovjek, mlada žena…«:.

[89] HDA (LC 1794. - 1857.). U Vušivščaku 6. svibnja 1816. »…copulatus est Andreas Kovchich adol 19 anni«.

[90] HDA (LC 1794. - 1857.). U Trnovčaku u veljači 1816. »… copulatus est Ioannis Jambrovich adol. 33«; U Štrigovi 18.6.1817. »…copulatus est Josephus Franchich adolescens annorum 36«.

[91] Dobrovšak, Ljiljana, (2005.), 85. bilj. 47. - »…maloljetnici moraju imati dozvolu za brak od svojih roditelja te su to oni koji nisu još navršili 24. godinu te stoje pod očinskom vlasti. Maloljetnost može prestati prije ako otac prije 24 godine djecu izrijekom suda otpusti ili ako otac 20-godišnjem sinu dopusti vođenje kućanstva. Očinsku vlast vrši zakoniti otac kao glava obitelji. Ako dijete nema oca ili je nezakonito, onda dobiva skrbnika ili nadtutorsku vlast koja daje privolu.«

[92] Dobrovšak, Ljiljana (2005.), 85., bilj. 48. - »Oprost od ove zapreke daje car ili kralj. Ako i dobiju oprost, ne mogu živjeti zajedno do svoje 14. godine.«

[93] Zakonik kanonskoga prava (Dalje: ZKP). Zagreb, 1996., str. 533.

[94] ZKP (1996.), 527. »izuzevši slučaj prijeke potrebe, neka nitko bez dopuštenja mjesnog ordinarija ne sudjeluje u sklapanju: ženidbe maloljetnika bez znanja ili protiv protivljenja roditelja« (Kan 1071.§.1.6°).

duša) preporučalo da »nastoje odvraćati mlade od sklapanja ženidbe prije dobi u kojoj se prema ustaljenim krajevnim običajima običava sklapati ženidba«.[95]

U Međimurju u 19. stoljeću: »Djevojke su se udavale između 15. i 20. godine života«.[96] U obiteljima s više djevojaka poštivao se red, *ne kosi se prije otava nego sijeno*, stoga se »rijetko mlađa sestra udavala prije starije.[97] Razlike u godinama između mladoženje i mladenke rijetko kad su bile velike, ali je ponegdje bilo iznimaka.[98] »U zapadnom dijelu Međimurja mladić u prošnju djevojke odlazi u pratnji kuma.[99]« U *Knjizi vjenčanih* zabilježena su imena kumova, neki među njima bili su kumovi većem broju ženika.[100]

»O braku redovito odlučuju roditelji. Oni odabiru budućeg zeta ili snahu dobro pazeći da, uz radišnost i dobrotu, budu iz kuće približno istog imovnog stanja.«[101] Godine 1793. uoči vjenčanja župniku se plaćalo: »15 kr. za svjedodžbu, da ne postoji zapreka vjenčanju, a 1 for. i 30 kr. plaća zaručnica, ako se udaje izvan župe«; nadalje, župniku se plaćalo i »3 kr. za *ozove*[102], 1 forint za vjenčanje (kojom prigodom svjedoci i podsnehalja napose daju 7 i pol. kr.)«[103]. Međutim, član štrigovskoga čizmarskog ceha godine 1720. prilikom vjenčanja morao je

---

[95] ZKP (1996.), 527. (Kan 1072.).

[96] Gönczi, Ferencz (1995.), 87

[97] Gönczi, Ferencz (1995.), 87.

[98] HDA (LC, 1794.-1857.). U Stanetincu se 28. siječnja 1818. udovac Georgius Szerssa star 28 godina vjenčao s Marijanom Zlatar starom 16 godina. – HDA (LC, 1858.-1911.), u Koprivi se 22. studenoga 1908. Georgius Krznar star 45 ½ godina vjenčao se s Terezijom Srša koja je imala 19 godina.

[99] Gönczi, Ferencz (1995.), 88.

[100] U razdoblju od 1862. do 1905. Franciscus Srša u selima Gorčica, Kopriva, Globoka i Veščica bio je ukupno 12. put vjenčani kum. Razlog tomu po svoj prilici je to što je kao topnik (*milles Artelaria*) vjerojatno „popularan". – O međimurskim svadbama vidi: Žganec, Vinko. *Starešinstvo ili kapitanjstvo*. Čakovec, 1921.; Članak »Svadba« u *Vodiču stalnim postavom*, Etnografskog odjela Muzeja Međimurja Čakovec. Čakovec, 2001.

[101] Gönczi, Ferencz (1995.), 86.

[102] Mažuranić, Vladimir. *Pravno-povijesni rječnik*. Zagreb, 1908 – 1922 (Pretisak, Zagreb 1975.), str. 712. i 878.: *Ozov*, m., isto što i napovied itd. ... Postaje od glagola ozvati, ozivati.; - *Napovied, napoved, napovid*, f., prema glagolu *napovjediti* itd. .. Ima i lik *napoviedanje* itd., oglas, oglašenje, navještaj, navještenje.

[103] Horvat, Rudolf (1993.), 235. – Mažuranić, Vladimir (1975.), 535. – »Krajcar, m., crucifer, cruciger, mjeden novac razne sitne vriednosti, od njem. Kreuzer« 1 forinta = 100 krajcara. „Na području Hrvatske novac se općenito 'broji' bilo 'na novce' (ad denarios) ili 'na krajcare'« (ad cruciferos). – Herkov, Zlatko. *Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske*. Svezak II. Zagreb, 1956., 50.: *Cruciferus* (novac označen križem). – Herkov, Zlatko (1956.), I, 226. i 418. »Po 75 krajcara čine jedan 'florenus Hungaricalis' koji je u Hrvatskoj računskim novcem sve do 1770." Nakon te godine floren nestaje kao računski novac a zamjenjuje ga „floren kao efektivni srebrni novac od 60 krajcara ili 100 ugarskih bakrenih denara."

platiti pozamašnu svotu od 45 dukata.[104]

Premda su roditelji smatrali »nepotrebnim da se mladenci dublje i bolje upoznaju« (»O ljubavi nema ni govora«[105]), u više je slučajeva zabilježeno da su mladoženje sami odabrali svoje supruge (*electa sibi sponsa*), osim, ako to nije bila uobičajena formula koju se tih godina prilikom vjenčanja upisivalo u *Knjigu vjenčanih.*[106]

Neke su obitelji imale puno djece, primjerice obitelj Franje Srše i Marije Vrbanščak (Veščica - Globoka - Kopriva), imala je osmero djece od kojih je još za života roditelja umrlo četvero.[107] Slično je bilo i u obitelji Franje Srša i Julijane Plečnik (Globoka), od devetero djece još je za Julijanina života umrlo šestero.[108]

Velika obitelj Stjepana Srša i Marije Pilhar iz Veščice imala je šestero djece i za života roditelja umrlo im je jedno, ti su roditelji bili višestruki krsni kumovi u različitim mjestima sjeverozapadnog dijela župe (Raskrižje, Kopriva, Veščica, Šprinc, Štrigova).[109] Za kumove djetetu obično su birani ljudi »sličnog imovnog stanja«, a tražili su se u rodbini sa ženine strane.[110] S obzirom na obveze kumova prema kumčetu može se pretpostaviti da je Stjepanova i Marijina obitelj bila boljega imovinskog stanja.[111]

Godine 1660. štrigovski župnik »ubire kod krštenja djeteta 4 denara i 1 hljeb od roditelja, a po jedan denar od svakoga kuma.«, a 1793. župnik u Štrigovi ubire: »15 krajcara za krštenje« i „1,5 kr. za »vpelavanje« rodilje“, te „1 forint i 30

[104] Feletar, Drago (1968.), 164.-165.: »Platil je dukata 45, gotovinu 20 i k tomu bude dolžen dati aldomaša vedro vina i dve funte voska«. – Herkov, Zlatko (1956.), I., 371. i 422.: Tečaj dukata 1720.: 1 dukat = 4 (Rfl) *florenus Rhenensis*.

[105] Gönczi, Ferencz (1995.), 86.

[106] HDA (LC 1794.-1857.). U Globoki, 7. veljače 1831.: (copulatus est) »Michael Szersha adolescens *cum electa sibi sponsa* Mariana Brezovecz virgine«; U Prhovcu, 27. siječnja 1834.: (copulatus est) »Andrea Szersa adolescens *cum electa sibi sponsa* Helena Bogdan virgine ex. M. Ztanetinecs«; U Kerču, 25. siječnja 1835.: (copulatus est) »Georgius Szersha adolescens *cum electa sibi sponsa* Mariana Kelnerics« i dr.

[107] HDA (LC, 1858. – 1911.). Franjo Srša i Marija Vrbanščak vjenčali su se 14. studenog 1877. u Veščici. – HDA (LB, 1858.-1881. i LD, 1894.-1911.): Ivana je rođena 1881. a umrla je 1898.; Martin je rođen 1891. a umro 1893; Ivan je rođen 1893. a umro je 18 dana nakon rođenja; Julijana je rođena 1899. a umrla 1909.

[108] HDA (LB, 1858.-1881. i 1882. – 1898.). Prvo dijete koje se spominje bila je Rosa Limana (1865.), a posljednji Alexius rođen 1886. živio je manje od pola godine. HDA (LD, 1858. - 1894.)

[109] O međimurskim običajima vezanima uz rođenje djeteta vidi članak »Djeca« u *Vodiču stalnim postavom*, Etnografskog odjela Muzeja Međimurja Čakovec. Čakovec, 2001.

[110] Gönczi, Ferencz (1995.), 85.

[111] Gönczi, Ferencz (1995.), 85.: »Porodilji tjedan dana jelo i piće donosi kuma…Kada pak dijete ima već tri-četiri godine, kumovi mu poklanjaju još jedan komplet odjeće. Odjeću od kumova, djevojka dobiva i kad se udaje. Ako kumče umre, odjeću za pokop i lagani pokrivač za mrtvaca u lijesu nabave kumovi«.

krajcara za krsni list“.[112]

Imena nositelja prezimena Srša i njihove djece u štrigovskoj župi davala su se kao i u drugim župama: najvećim dijelom prema imenu najbližeg sveca u kalendaru.[113] U *Knjigama rođenih* od 1685. do 1881. zabilježena su dvadeset i dva različita imena nositelja prezimena Srša, najčešće među njima bilo je Franjo (Franciscus).[114] Nositelji su bila petnaestorica Franje iz šest različitih sela od kojih su sedmorica bila iz Krča,[115] u kojem je godine 1755. zabilježeno i najranije spominjanje toga imena.[116]

Najpoznatija dvojica Franje, osnivač franjevačkog reda sv. Franjo Asiški *(Francesco d'Assisi)* i isusovac sv. Franjo Ksaverski (*Francisco Javier*) svetkuju se 4. listopada (Asiški), odnosno 3. prosinca (Ksaverski). Dijete rođeno u siječnju[117] kojega su roditelji nazvali Franjo (Franciscus) ime je dobilo po Franji Saleškom *(Francesco di Sales)*. Blagdan toga sveca je 29. siječnja.[118]

Među imenima koje su roditelji davali kćerima najčešća su bila Magdalena i Marija *(Maria i Marianna)*. Ime Magdalena roditelji su uglavnom davali djevojčicama rođenima tijekom svibnja, lipnja ili u srpnju uoči blagdana sv. Magdalene (22. 7.), ali je katkad bilo izuzetaka.[119] Najviše blagdana tijekom godine posvećeno je Blaženoj Djevici Mariji,[120] o čemu svjedoče ženska imena koja su se u rodu Srša davala djevojčicama, najviše između prosinca i travnja, te u kolovozu i početkom rujna. Početkom prosinca imena su bila vezana uz blagdan Bezgrešnog začeća Marijina (8. prosinca),[121] potkraj ožujka uz blagdan Navještenja (25. ožuj-

[112] Horvat, Rudolf (1993.), 85. i 235.

[113] Gönczi, Ferencz (1995.), 85.

[114] Adamus, Alexius, Aloysius, Andrea, Antonius, Bartholomeus, Blasius, Carolus, Emericus, Franciscus, Georgius, Ioannes, Jacobus, Josephus, Ludovicus, Mathias, Michael, Nicolaus, Simon, Stephanus, Thomas i Vincentius.

[115] Obitelji Franje nositelji prezimena Szersa (Szerssa, Sersa, Szersha, Serša, Srša) spominju se u selima: Krče, Selšćak, Globoka, Leskovecz, Vukanovec, Veščica i Kopriva.

[116] HDA (LB, 1740. - 1785.), godine 1755. Franciscus Szersa i supruga Dorothea Mlinarics prvi put se spominju u Stanetincu, no, kasnije su živjeli u Krču. »10. 1. 1755. Ex Sztanetinecs baptisata est Dorothea filia legitima Franciscii Szersa et Dorothea Mlinarics«.

[117] HDA (LB, 1826. - 1857.), u Globoki je u siječnju 1842. kršten je »Franciscus filius legitimus Michaelis Szersha et Gertrudis Rovinschak«.

[118] Izvorno je blagdan bio 29. siječnja a sada je 24. siječnja. CatholicSaints.Info, *Saint Francis de Sales*: http://catholicsaints.info/saint-francis-de-sales/ (pristupljeno 21.1.2019.)

[119] HDA (LB, 1685. - 1739.), »11.2.1685. Ex Borke baptisata est Magdalena filia legitima Nicolai Szerssa et mater Helena«.

[120] Adriano Cappelli (2002.), 177.-149.

[121] HDA (LB, 1858. - 1881.), u Leskovcu je 7. prosinca 1874. krštena »Maria, legitima, Franciscus Serša et Maria Kolmanić«.

ka),[122] a potkraj kolovoza uz blagdan Marijina rođenja (8. rujna).[123]

Među imenima obitelji iz roda Srša u štrigovskoj župi nema *Petra, Pavla, Luke, Mateja, Marka* i drugih svetačkih imena, ali ni *Jeronima*. Zanimljivo je to, ali i znakovito, napose ima li se u vidu silan trud ne bi li se dokazalo da je Štrigova kasnoantički Stridon, rodno mjesto sv. Jeronima[124]. Od sredine 15. stoljeća u Štrigovi je stajala crkvica posvećena sv. Jeronimu, koju su pavlini nakon njezina stradavanja u potresu 1738. dali srušiti i iz temelja sagraditi postojeću crkvu. No, ni nova crkva nije ponukala ni jednu granu roda Srša u štrigovskoj župi da djetetu nadjene ime Jeronim.

Jednako tako među imenima nema ni hrvatskih imena poput: *Borna, Trpimir, Domagoj, Zdeslav, Branimir, Mislav, Tomislav, Krešimir, Zvonimir* i dr. Malo je vjerojatno da su roditelji dajući 1868. djetetu ime *Ljudevit* (Ludovicus[125]) mislili na kneza slavenskog podrijetla.[126] Naime, s obzirom na to da su ga njegovi potomci zvali *Ludwig* prije će biti da je na davanje djetetu imena *Ludovicus* utjecalo to što je djetetov suvremenik bio bavarski kralj Ludwig II. (1845.-1886.).[127]. Budući da su isti roditelji dvije godine mlađoj kćeri dali ime *Genoveva,*[128] na odabir njezina imena mogla je utjecati priča o srednjovjekovnom gornjebavarskom vojvodi Ludwigu II. (1229.-1294.) i njegovoj prvoj supruzi Mariji Brabant (1226.-1256.), kasnije nazvanoj *Genoveva*. Nije poznato kako su se roditelji *Ljudevita* i *Genoveve* upoznali s tom, u Njemačkoj popularnom[129] srednjovjekovnom pričom, niti

[122] HDA (LB, 1858. - 1881.), u ožujku 1848. »Szelschak, Maria, Szersa Gyorgy es Kelnerich Marianak«.

[123] HDA (LB, 1739. – 1785.), 25.8.1778. »Ex Sztanetnecs baptisata est Mariana filia legitima Blasij Szerssa et Helena Jambrovich«.

[124] Bedekovich, Josephus. *Natale solum magni ecclesiae doctoris Sancti Hieronymi*. Neostadii Austriae, 1752. – Bedeković, Josip. *Knjiga o sv. Jeronimu, Iliriku i Međimurju*. Zagreb-Čakovec, 2017.

[125] Sv. Ljudevit (*St. Louis*), biskup u Toulouseu (1274. –1297.), blagdan je 25. kolovoza. Catholic Saint. Info. St. Louis IX. http://catholicsaints.info/saint-louis-ix/ (pristupljeno 20.1.2019.).

[126] Ljudevit Posavski (*Liudewitus, dux Pannoniae inferioris*) – kneza Donje Panonije (vladao od 810. - 823.). U Matičnim knjigama spominju se dva Ljudevita: u Lohovcu je 16. kolovoza 1868. rođen Ljudevit (Ludovicus), sin Stjepana Serša i Marije Kovačić (HDA, LB, 1858.- 1881.), a u Veščici je 20. prosinca 1884. umro dvogodišnji Andrija, sin Ljudevita (Ludovicusa) Srša. Ime majke nije navedeno (HDA, LD, 1858.-1894.).

[127] Tschudi, Clara. *Ludwig the Second, king of Bavaria*. London, 1908., 19.-20.

[128] HDA (LB, 1858.-1881.), 1. siječnja 1870. u Lohovcu je krštena »Genoveva, legitima, Stephanus Srša et Maria Kovačić.«. – Sv. Genevieve (*Genovefa*), rođena 3. siječnja 419. (ili 422.) u Nanterreu (blizu Pariza), a umrla 500. u Parizu. Catholic encyclopedia, St. Genevieve: http://www.newadvent.org/cathen/06413f.htm (pristupljeno 20. 12. 2018.).

[129] Da je u 19. stoljeću u Bavarskoj bila vrlo popularna priča o vojvodi Ludwigu II. (1229.-1294.) i njegovoj prvoj supruzi Mariji Brabant (1226.-1256.), svjedoči i jedina Schumanova opera *Genoveva* (op. 81.), koja je izvedena u Leipzigu 1850.: Wikipedia, *Genoveva* https://en.wikipedia.org/wiki/Genoveva (pristupljeno 20.1.2019.).

kako je ona dospjela u Međimurje, da li pomoću literature (što bi značilo da su poznavali njemački jezik)[130] ili usmenim putem.

Od slavenskih svetaca u matičnim knjigama zabilježena su imena dvojice: *Stanislav* (Stanislaus)[131] i *Ivan Nepomuk.*[132]

Socijalni status obitelji u matičnim knjigama počeo se bilježiti od sredine 19. stoljeća, uz njih se navodilo da su: pučani (*plebeii*),[133] težaci (*agricolae*),[134] *polodelavci*[135] ili *polodelci.*[136] Početak bilježenja uzroka smrti u *Knjizi umrlih* započinje u drugoj polovici 19. stoljeća.[137] Među uzrocima navedene su sljedeće najčešće bolesti: vrućica (*febris*), grlobolja (*angina*), slabost (*debilitas*), tuberkoloza (*phthisis pulmonalis*), prehlada (*refrigeratis*), vodena bolest (*hydropa*), difterija (*dyphteritis*), dizenterija (*disenteria*), tifus (*typhus*) i dr. Za smrt djece stare manje od godine dana često se kao uzrok navodi slabost (*debilitas*),[138] je li uzrok toj slabosti bila pothranjenost ili nešto drugo nije poznato.[139]

Godine 1793. u Štrigovi se plaćalo »1 for. za sprovod od kuće do groblja, 24.

---

[130] Gustav Schwab, *Buch der schönsten Geschichten und Sagen (für Jung und Alt wieder erzählt)*. Sttutgart, 1836-7.: 2. Izdanje Stuttgart 1843., str. 151.-190. *Genovefa*. (3. izdanje 1847.).

[131] Sv. Stanislav, poljski mučenik ubijen tijekom služenja mise (1030.-1079). – HDA (LB, 1685. – 1739.), dana 25. siječnja 1686.: »Ex villa Perchovec baptisatus est Stanislaus filius legitimus Michaeli Sserssa et Catharina Sserssa«.

[132] Sv. Ivan Nepomuk, *Jan Nepomucký* (1345.-1393.), češki mučenik, zaštitnik Češke i grada Praga. Blaženim je proglašen 1721., a svetim 1729. – U štrigovskoj župi u istraživanom razdoblju zabilježeno je četvero djece toga imena, a najranije u svibnju 1835. (HDA (LB, 1826.-1857.), » Ex Orehovcsak baptisatus est Ioannes Nep. filius legitimus Emerici Ztersan et Maria Metics.

[133] HDA (LB, 1858. - 1881.). U Globoki je 23. kolovoza 1865. u kući br. 9. krštena je »Rosa (limana), legitima, Franciscus Srša et Juliana Plečnik, plebeii.« – Rosa iz Lime, blagdan 23. kolovoza, vidi: Saint Rosa of Lima, Catholic encyclopedia http://catholicsaints.info/catholic-encyclopedia-saint-rose-of-lima/ (pristupljeno 16.1.2019.).

[134] HDA (LB, 1858. - 1881.). U Rakrižju u kući br. 26. 14. prosinca 1862. krštena je »Anastazia, zakonita kći, Ioannesa Szmolkovics et Mariae Szersa, *agricola*.«

[135] HDA (LB, 1826. - 1857.). U Ztanetinczu na broju 13. dana 8 (18). siječnja 1853. kršten je »Stefan K(ralj), zakonsko dete, Horvat Ivana y Szersha Dore. *Polodelavecz*.«

[136] HDA (LC, 1794. - 1857.). U Krču, 12. veljače 1854. vjenčali su se Szersha Ferencz, »vdovec y Krištofić Josefa kći ledična Maria. *Polodelec*.«

[137] O međimurskim običajima vezanima uz smrt vidi članak »Smrt« u *Vodiču stalnim postavom*, Etnografskog odjela Muzeja Međimurja Čakovec. Čakovec, 2001.

[138] »Smanjena sposobnost novorođenčeta za život«. Medicinski rječnik. http://www.medicinskirjecnik.com/d/Debilitas.html (pristupljeno 13.1.2019.). – U Jalšovcu je 31. svibnja 1904. umro Aloysius Srša tri sata nakon poroda zbog slabosti (*debilitis*); u Globoki se isti razlog navodi i za pola godine staru Magdalenu Srša koja je umrla 7. veljače 1908., jednako kao i za devet mjeseci staroga Fredericusa Srša iz Globoke koji je umro 4 listopada 1910. itd. (HDA, LD, 1895.-1911.)

[139] Gönczi Ferencz (1995.), 103. - »Ako se dijete rodilo mrtvo, ili je umrlo prije nego što je uspjelo posisati malo majčina mlijeka, majku za opijela, koliko god bila slaba, dovedu do lijesa. Tu ona, za žrtvu djetešcu, izmuze par kapi mlijeka iz dojke na lijes«.

kr. za doček sprovoda na groblju«.[140] Velika smrtnost dojenčadi u Međimurju bila je prisutna još godine 1950., u kojoj je od 3.351 rođenih umrlo 511 djece (15,25%), da bi se do 1970. smanjila na 4,18%.[141]

Nezakonita djeca

Godine 1660. vizitator u Štrigovi susjednoj župi sv. Marka u Selnici imao je potrebu istaknuti ne samo da većinu stanovništva čine *luterani*, nego i to: »među katolicima pak ima dosta dvoženaca«.[142] Tridesetak godine poslije (1688.) u istoj je župi sav narod katoličke vjere osim jednog kalvina, a u selu Peklenici »nećudorednim životom smućuju ljude 2 osobe«.[143] Deset godina poslije (1698.) u župi Selnica svi su katolici i »ne postoje dvoženci i rodoskvrnitelji«.[144]

Za razliku od Pomorja (Sv. Martin na Muri) u kojemu je većina žitelja bila luteranske vjere, u Štrigovi je vizitator između 1622. i 1649., utvrdio »da je samo nekoliko luteranskih kuća«[145]. U vizitacijama između 1660. i 1698. u Štrigovi osim katoličke nema drugih vjera i »javnih grješnika nema«.[146] Slično je zabilježio vizitator u Štrigovi i godine 1747.: »nema ni jednoga javnoga zločinca ili grješnika, koji bi smućivao narod«[147]. No, potkraj 19. stoljeća u Međimurju se situacija bitno mijenja: »U većim selima, osobito u okolici Čakovca, u obiteljski je život ušla neka pometnja, neka klonulost. Mnogo je divljih brakova i nezakonite djece. Česti su oni koji žive razvedeno. Staro, puritansko poimanje bračnog života sve se više potiskuje i ustupa mjesto slobodnijem tumačenju i ponašanju«.[148]

Od četrnaestero nezakonite djece u rodu Srša u razdoblju od 1685. do 1898. samo je dvoje rođeno u 18. stoljeću, a ostala su rođena u 19. stoljeću. »Dijete je u braku zakonito ako ga je rodila supruga za postojanja braka ili nakon razrješenja braka u onom vremenu utemeljenom na trajanju trudnoće, sedmog mjeseca poslije sklopljenog braka ili desetog mjeseca poslije smrti muža ili poslije konačne rastave braka. Ako je muž odsutan, a žena rodi dijete, dijete je zakonito dok muž ili nasljednici ne dokažu nezakonitost poroda i dok nezakonitost pred sudom ne bude izrečena.«.[149] O zakonitosti ili nezakonitosti rođenja djeteta u Ugarskoj su

[140] Horvat, Rudolf (1993.), 235.

[141] Franka Bauk (1992.), 13. – Godine 1970. rođeno je 1.746 djece a dojenčadi je umrlo 73.

[142] Horvat, Rudolf (1993.), 84.

[143] Horvat, Rudolf (1993.), 155.

[144] Horvat, Rudolf (1993.), 174.

[145] Marković, Mirko. *Međimurje, stanovništvo i naselja*. Zagreb, 2003., str. 35.

[146] Horvat, Rudolf (1993.), 174.

[147] Horvat, Rudolf (1993.), 203.

[148] Gönczi, Ferencz (1995.), 72. – Zrínyi, Károly, *Monografija grada Čakovca*. Čakovec, 1905. (Pretisak 2005.), 400.: U izvanbračnoj zajednici u Čakovcu je početkom 20. stoljeća živio 31 par.

[149] Dobrovšak, Ljiljana (2005.), 83.

do 1868. »kod katolika sudili crkveni sudovi, i to prema crkvenim zakonima«, nakon te godine to je pitanje prebačeno na građanske sudove.[150]

»Nezakonita djeca u Ugarskoj bila su isključena iz javnih službi i cehova, te se po starom pravu majku koja bi rodila nezakonito dijete kažnjavalo (po starijem ugarskom pravu takvu bi majku ošišali i stavili na stup srama). Otac se mogao braniti prigovorima ili protudokazima da je on za rođenje djeteta nesposoban, da tjelesni razvoj djeteta ne odgovara vremenu kada se ono rodilo, da je majka u kritično doba spolno općila s drugim muškarcima ili da je živjela kao javna bludnica te je imala običaj podavati se drugima.«[151]. O tome je li žena ostala u drugom stanju protiv svoje volje, odnosno je li nezakonito dijete bilo plod silovanja, ne navodi se.

»Zbog strogih odredaba kanonskog prava glede braka i nedobivanja službene rastave, mnogi su parovi živjeli u konkubinatu ili priležništvu i imali nezakonitu djecu…Na selu su takve žene, ali i djeca, bili podložni izrugivanju, teškim optužbama (da su kurve) i stalnim napadima (bacanje kamenja) od mještana, ali i lokalnog župnika, koji je dobro poznavao život svojih sumještana«[152]. Pozakonjenje djece rođene izvan braka bilo je moguće »tek kad bi se njihovi roditelji vjenčali, što je katkad bilo teško jer je na životu bila prva supruga njihova oca….Muževi su izvan braka imali i po nekoliko djece koju su nakon smrti prve supruge, s kojom nisu imali djece, pozakonili naknadnim vjenčanjem s majkom izvanbračne djece«[153].

U *Knjizi krštenih* nakon formule *baptisatus*/*baptisata est* (kršten/krštena je) zabilježeno je ime krštenika i potom je li on/ona zakonit/a (*legitimus filius* / *legitima filia*) ili nezakonit/a (*illegitimus filius* /*illegitima filia*). Kod nezakonite djece iz roda Srša pored imena i prezimena majke, rijetko je kad navedeno ime i prezime oca[154]. Umjesto očeva imena u pravilu je zapisano N.N. (*nomen nescio*). Premda su se roditelji vjenčali nakon djetetova rođenja ako je rođeno prije braka

[150] Dobrovšak, Ljiljana (2005.), 84.

[151] Dobrovšak, Ljiljana (2005.), 84.

[152] Dobrovšak, Ljiljana (2005.), 93. - »Mještani sela znali su se potužiti na slučajeve kad su pojedinci živjeli u priležništvu sa svojim snahama«.

[153] Dobrovšak, Ljiljana (2005.), 93.

[154] HDA (LB, 1685.-1739.), dana 11. listopada 1704.: »Ex Strido baptisata est Ursula filia illegitima George K. et Helena Szersen«. HDA (LB, 1858.-1881.), 22.6.1867.: »Selščak, br. 12, Gregorius, (i)llegitimus, Johanna Srša et Georgius Podgorelec«.

[155] HDA (LB, 1858.-1881.), dana 29. rujna 1881. u Vušivščaku br. 7. kršten je »Franciscus illegitimus (filius) Aloysius Srša et Elizabetha Lukovnjak«. Elizabeta i otac njezina djeteta Alojzije Srša vjenčali su se nekoliko mjeseci kasnije: HDA (LC, (15. veljače 1882.), u Vušivščaku (copulatus est) Aloysius Srša (24) ex Veščica et Elisabeth Lukovnyak (21) ex Vušivščak«.

[156] HDA (LB, 1882.-1898.), dana 3. studenog 1892. u Lohovcu je kršten » Carolus, illegitimus, Agnes Srša«. HDA (LC, 1857.-1911.), dana 23. travnja 1894. u Lohovcu su vjenčani Matias Kutnjak (30) i Agnes Srša (27). Je li Matija bio otac njezina nezakonita sina Karla nije poznato.

navedeno je kao nezakonito, primjerice u Vušivščaku[155]i Lohovcu.[156] Jednom je u *Knjizi umrlih* zabilježeno da je pokojnik bio nezakonito dijete, iako je imao očevo ili očuhovo prezime[157].

Od četrnaestero nezakonite djece u rodu Srša troje je rođeno u Ciganjščaku, po dvoje u Leskovcu, Lohovcu i Trnovčaku[158], te po jedno u Hernjakovščini, Krpecu, Krču, Stanetincu i Štrigovi. *Katarina* (Catharina) Srša iz Krpeca spominje se prilikom rođenja i smrti njezina sina *Martina* (Martinus) starog dvije i pol godine, razlog smrti bio je *physis (adenohypophysis*?)[159]. Ime oca nije navedeno, ni imena njezinih roditelja, niti su navedene njezine godine.

U Leskovcu je *Terezija* (Theresia) Srša imala dvoje nezakonite djece, nakon sina Ivana *(Iohannes)* koji je živio samo tjedan dana[160], pet godina poslije imala je i sina Matiju *(Mathias)*[161]. Kraj njezina imena prilikom rođenja i smrti prvoga sina zabilježeno je da je neudata (*caelebi plebs*), kod rođenja drugoga sina takve zabilješke nema. No, da se Terezija nije udavala svjedoči njezino nepromijenjeno prezime koje se navodi prilikom ženidbe sina Matije.

Francisca Srša iz Lohovca bila je kćer Mirka *(Emericus*) i njegove druge supruge Marije Oletić. Prilikom ženidbe njezina sina Aleksa spominje se ime i

---

[157] HDA (LD, 1894.1911.). U Lohovcu je 30. travnja 1895. umro Stjepan, nezakoniti sin Doroteje Kovačić, koja je bila udata za nekoga iz roda Srša. U čitavom tom rodu u štrigovskoj župi u to doba nema nijedne supruge njezina imena i prezimena, možda je riječ o pogrešnom navođenju majčina imena. Naime, u Lohovcu su 8. veljače 1865. vjenčani »Szersha Stephanus (33), (otac Emericus) et Kovachich Maria (33).« (HDA, LC, 1858.-1881.). Ako se radi o njima onda je moguće da je sin Stjepan također rođen prije sklapanja braka svojih roditelja.

[158] HDA (LB, 1740.-1785.), 4. 3. 1765.: » Ex Ternovschak, baptisata est Mariana filia illegitima N.N. et Marianna Szress«. Prezime Szress nije istoga značenja kao Szerss, osim ako nije u pitanju *lapsus calami*.

[159] HDA (LB, 1882.-1898.), 24. listopada 1896. u kući broj 5. u Kerpecu, kršten je: »Martinus, illegitimus, Catharina Srša«, a umro je 2. travnja 1899.: » Kerpec, Martinus Srša (2 ½), roditelji: Catharina Srša, phisis.« (HDA, LD, 1895.1911.).

160 HDA (LB, 1858.-1881.) Njezin prvi sin Ivan kršten je 15. svibnja 1866. » Leskovec, kuća br. 12, Iohannes, illegitimus Theresia Srša, caelebus pleb. «, a umro je 22. svibnja 1866.» Leskovec, kuća broj 12., Joannes Srša (7 dies), mater Theresia Srša, caelebi plebea (ignotus)« (HDA, LD, 1858.-1894.).

[161] Terezijin drugi sin (Matija) kršten je 20. veljače 1871. (HDA, LB, 1858.-1881.), a vjenčao se 31. siječnja 1897.: » Srša Mathia (26), Mihaljevec et Agnes Cmrečnjak (22), Pernjak« (HDA, LC, 1858.-1991.).

[162] HDA (LC, 1858.-1911.), prilikom Aleksova vjenčanja zabilježeno je da ima 31 ½ godina. Njegova majka Francisca krštena je u veljači 1849. u Lohovchaku: »Franciska, Szersa Imrenek es Oletich Marianak « (HDA, LC 1826.-1857.), što znači da je Aleksa rodila s 22 godine, odnosno sredinom srpnja 1871. Franciskin otac Mirko (Emericus) umro je (*senetus*) u Lohovcu u kući broj 17. nekoliko mjeseci prije kćerina rođenja: »27. travnja 1871. Lohovec, 17., Emericus Srša (69.) viduus plebens, uxor Maria Holetić.« (HDA, LD, 1858.- 1894.)

prezime njegove majke[162], ali ne i oca, iz čega se može zaključiti da je Aleks bio nezakonito dijete.[163]

Ime Magdalene Srša zabilježeno je u Matičnoj knjizi rođenih triput između 1883. i 1893.: dvaput se navodi u Trnovščaku[164] i jednom u Hernjakovščini.[165] Da je možda riječ o jednoj te istoj osobi, napose navodi blizina oba mjesta. Mogući razlog Magdalenina preseljenja iz Trnovščaka u Hernjakovščinu možda su bile neugodnosti koje je imala s mještanima zbog svoje nezakonite djece.[166]

Osim podataka o rođenju nezakonite kćeri za udovicu Mariju Serša iz Krča nema drugih podataka.[167] Ostaje otvorenim pitanjem nije li greškom prilikom rođenja nezakonite kćeri zabilježeno Marijino djevojačko prezime[168]?

Barbara *(Barbola) Szersha* godine 1843. u Ciganjščaku je rodila blizance Antuna i Mariju,[169] a sina Matiju, za kojega se izrijekom navodi da je nezakonit, osam godina poslije (1851.).[170] Antun je umro u dobi od pet i pol godina.[171]

O tome kako su se u štrigovskoj župi mještani odnosili prema spomenutim ženama i njihovoj nezakonitoj djeci možemo samo nagađati. Početkom 19. stoljeća u štrigovskoj župi nezakonite djece bilo je oko 6,2%, pa je možda i prag tolerancije u Međimurju prema djeci i njihovoj majkama bio viši. U mnogim se obiteljima događalo da neka od kćeri rodi nezakonito dijete, neke su se poslije udale za njihove očeve, dok su druge ostale neudate i same skrbile o djeci. Te žene seljani vjerojatno ipak nisu ošišali, niti stavljali na stup srama i bacali na njih kamenje, ali ne može se posve isključiti mogućnost da su neke među njima zajedno s djecom bile izvrgnute ruglu. Daje to naslutiti Magdalenin primjer promjene

---

[163] Sv. Alexius svetkuje se 17. srpnja, zaštitnik je prosjaka, hodočasnika, putnika. CatholicSaints.Info. *Saint Alexius of Rome*. http://catholicsaints.info/saint-alexius-of-rome/ (pristupljeno 28.12.2018.). – Voragine, Jacobus de. *The Golden Legend*. I., New Jersey, 1995., str. 371.-374.

[164] HDA (LB 1882.-1898.), u Trnovščaku je 29. travnja 1883. kršten: »Joannes, illegitimus, Magdalena Srša, pleb.«, 6. lipnja 1886. i » Aloysius, illegitimus, Magdalena Srša.«

[165] HDA (LB 1882.-1898.), u Hernjakovščini je 24. travnja 1893. kršten: »Georgius, illegitimus, Magdalena Srša«.

[166] Moguće da je riječ o Magdaleni (Magda), koja je krštena 8. srpnja 1854. u Veščici: »Magda, zakonita Serša Stefan i Pilhar Maria. Polodelavec.« (HDA, LB, 1826.-1857.).

[167] HDA (LB 1858.-1881.), dana 9. svibnja 1869. u Krču je krštena: »Juliana, illegitima, Maria Serša, vidua, pleb.«

[168] HDA (LB 1826.-1857.), u Krču je 3. travnja 1837. krštena: »Mariana filia legitima Francisci Szersha et Gertrudis Zupanec« (imena Marija i Marijana u matičnim knjigama zapisivači nerijetko brkaju). Marija bi u doba rođenja nezakonite kćeri Julijane imala 32 godine.

[169] HDA (LB 1826.-1857.), u Ciganjščaku je Barbara dala krstiti blizance Antuna i Mariju 16. siječnja 1843. »Cziganschak, Antal es Maria, ikrek Szersha Barbola«.

[170] HDA (LB 1826.-1857.), Matjash Szersen kršten je u veljači 1851. »Cziganschak, Matjash nezakonsko dete N.N. y Szershen Barbare«.

[171] Antun je umro u Ciganjščaku 20. listopada 1848. (*Antal Szersan*).

boravišta koje je možda bila posljedica neugodnosti u selu u kojemu je rodila prvo dvoje djece. Majkama nezakonite djece koje su poput Barbare i Terezije s djecom nastavile živjeti u istom mjestu, danas se možemo samo diviti, one zavrjeđuju iskreno priznanje za svo trpljenje i skrb o djeci, koju su nerijetko začele u tajnoj mladenačkoj ljubavi. Sve su te žene bile i onda kao i danas, ponajprije samohrane majke. Srećom, primjer *Marianne* (ex Styria advena) daje naslutiti da se i majkama nezakonite djece pomagalo kad je to bilo i najpotrebnije. *Marianna*, majka Antuna, posljednjega od spomenuto četrnaestero nezakonite djece, njegovim je rođenjem postala začetnica *grane Srša* iz Lohovca.

3.

Marianna ex Styria advena

Prema *Knjizi krštenih* u nedjelju 13. siječnja 1788.[172] u Stanetincu je kršten (*baptisatus est*) Antun (*Antonius*), nezakoniti sin (*filius illegitimus*) nepoznatog oca (*nomen nescio*) i Marijane koja je došla iz Štajerske (*Marianae advena ex Styria*)[173]. Majčino prezime nije navedeno[174]. Je li Marijin [Marijanin] sin dijete začeto u *tajnoj ljubavi*[175]? Budući da prigodom Antunova krštenja nije navedeno majčino prezime nije isključeno da je ili pobjegla nakon što je zatrudnjela ili su je roditelji sami uputili rodbini kako bi se izbjeglo osramoćenje obitelji u mjestu njihova prebivališta. Marijin sin kršten je 13. siječnja, a kao svetac zaštitnik odabran mu je sv. *Antun Pustinjak* (sv. Antun opat, svetkuje se 17. siječnja).[176] Od 1685. do 1788. među nositeljima prezimena Srša (*Sersa*) u štrigovskoj župi to je ime u *Knjigama krštenih* zabilježeno samo jednom ranije.[177]

Marijana je nakon rođenja sina Antuna još dvaput spomenuta u matičnim knjigama: u Trnovčaku 1793. i Vušivščaku 1801. U Trnovčaku je 2. siječnja 1793. bila krsna kuma Gašparu, zakonitom sinu (*filius legitimus*) Bartola Terno-

---

[172] Cappelli, Adriano (2002.), 38.

[173] HDA (LB 1786.-1825.), » Ex pago Sztanetinecz baptisatus est Antonius illegitimus. N.N. et Marianae advena ex Styria«. - Bėllosztėnėcz, Joannis (1973.), 33. - *Advena*, ae, *Prihodnik*, *Priszelecz*, t.j. »*koteri iz daleka vu koji Varas,Grad, ali Szelo doyde*«

[174] HDA (LB, 1786.-1825.), Antunu (*Antonius*) rođenom u selu Stanetinec (*pago Sztanetinecz*), krsni kumovi bili su Josip Mlinarich i Doroteja Smolkovich (rođena Matla?).

[175] Gönczi, Ferencz (1995.), 86. - »Dulje, osobito tajne veze mladih, roditelji ne vole. One najčešće, osobito za djevojke, završavaju nesretno«

[176] Cappelli, Adriano (2002.), 158. – Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva. Zagreb, 1979., str. 118.-119.

[177] HDA (LB, 1685.-1739.), u Orehovščaku se 9. travnja 1724. spominje rođenje Jelene, kćeri Antuna Sersa, ime supruge nije navedeno: »Ex Orehovo Monte baptisata est Helena filia legitima Antonii Sersa et …«.

vecza i Doroteje Schwanter, a uz nju kao djetetovu kumu (*Maria Styria advena*) naveden je i kum Jakov Jeszig.[178]

O Marijinu vjenčanju 9. veljače 1801. u Matičnoj knjizi vjenčanih zapisano je slijedeće: “Ex Vussivshak copulatus est Andreas Messarich adolescens cum Maria Styr(i)a filia Andreas Szerß ex Parochia S. Magdalena prope Radkerspurgum“ [179]. Iz navedenih podatka o Marijaninom ocu Andriji (Andrea[180]) doznajemo i njezino pravo ime i prezime (*Marija Szerß*), te da je podrijetlom iz Župe Sv. Marije Magdalene *nedaleko Radkersburga*. Da bi se udala Marija je uoči vjenčanja morala ishoditi »svjedodžbu, da ne postoji zapreka vjenčanju«,[181] što znači da je putovala u svoje rodno mjesto ili je pismom od roditelje molila da joj pošalju traženu svjedodžbu.

Najbliže Župi Sv. Marije Magdalene naselje je *Kapelski vrh* u općini Radenci, udaljen od Gornje Radgone 9,38 km.[182] S obzirom na to da je rijeka Mura bila granica između Ugarske i Austrije, *Kapelski vrh* je u to doba pripadao Austriji[183].

Dvije godine nakon vjenčanja Marijin se suprug ponovno spominje u *Knjizi vjenčanih*, već je bio udovac i po drugi put se ženio[184]. Je li Marija umrla zbog bolesti ili pri porodu nije poznato, *Knjiga umrlih* iz tih godina nije sačuvana[185].

Ako je Marija u Stanetincu isprva boravila kod očevih rođaka (možda brata

[178] HDA (LB, 1786.-1825.), » Ex Ternovchak baptisatus est Gasparus filius legitimus Bartholemei Ternovecz et Dorothea Schwanter. Levantibus Jacopo Jeszig et Maria Stijria advena«.

[179] HDA (BC, 1794.-1857.), vjenčani kumovi bili su im Blaž Sostarich i Ivan Lovrecz.

[180] Godine 1761. u Šprincu se spominje Andrea Szress, prezime je grafijom slično ali značenjem različito od prezimena Szerss. Nije sigurno je li riječ o pogrešci u pisanju ili je doista riječ o prezimenu Szress. Ako je riječ o *lapsus calami*, onda je možda riječ o Marijinim roditeljima koji su se prije njezina rođenja odselili iz Šprinca u Radkersburg. HDA (BC, 1740.-1785.), 7. 11. 1761.: » Sprinz, Catharina filia legitima Andrea Szress et Margareta Bolorecz.« – Skok, Petar (1973.), 320-321. - » sriješ m (Vuk) = (s umetnutim *t* u grupi ir) *striješ* (Vuk, Crna Gora) = *stres* (Bolić) »1° birsa, birza«, nalazi se u stcslav. *Srešb* »faex«. Drugo značenje ima *sri!* (Vrančić) »2° museus« = *sríš,* gen. *srīža* m (ŽK) = *striš* f (Lika, Liješće) = *srež* m (Vodice) = slov. *srež* »3° jaki mraz zimi, na drveću«. Ta tri značenja idu zajedno, prva dva su metafora od trećega.«

[181] Horvat, Rudolf (1993.), 235.

[182] Današnja cestovna udaljenost između *Kapelskog Vrha* i *Stanetinca* iznosi približno 31 km.

[183] Kapelski vrh - *Cerkev sv. Marije Magdalene*. Crkva se spominje 1617., a sjedište župe 1811. http://kraji.eu/slovenija/kapelski_vrh_cerkev_sv_marije_magdalene/slo (pristupljeno 17.12.2018.)

[184] HDA (LC, 1794.-1857.), dana 9. veljače 1803.: »Ex Vussivchak copulatus est Andrea Meszarich viduus, cum virgine Catharina filia Michaelis Czizarko ex Selschak. Testes est Ioannes Lovrecz et Josephum Puklavecz«. Ivan Lovrec bio je vjenčani kum i prigodom Mesarićeve ženidbe s Marijom Szerß.

[185] Puno je nepoznanica vezanih uz Mariju Szerß, daljnja istraživanja o njoj i njezinom rodu trebalo bi nastaviti u Matičnim knjigama u Sloveniji i/ili u Austriji. [Njezino je, dakle, pravo ime Marija (kako se i spominje prilikom vjenčanja, zajedno s imenom i prezimenom svoga oca), a kao Marijana spominje se prilikom rođenja sina Antuna i potom kao kuma – *op.a.*]

Marijina oca?) onda bi to mogla biti obitelj Blaža Szerssa *(Sterssa, Scherssa)* i supruge mu Jelene rođene Jambrovich.[186] Blaževa supruga i sama je početkom 1788. bila trudna čekajući šesto dijete[187] i kao višestruka rodilja mogla joj je biti od velike pomoći pri porodu.

Antun *(sin)*

Kada se Marija udala njezin sin Antun navršio je trinaest godina. Dvije godine kasnije, na pragu svoje šesnaeste godine,[188] Antun se kao adolescent u Trnovčaku ženi s četrnaest godina starijom Jelenom Vugrinec *(Helena Vugrinecz).*[189]

Na prvi pogled nije jednostavno povezati Antunovo ime godine 1803. s prezimenom *Srša.* Između godine 1803. i 1822. spominje se Antun oženjen Jelenom Vugrinec, a njegovo se prezime javlja u nekoliko inačica: *Tersan* (1803.[190], 1806.[191] i 1814.[192]), *Ztersha* (1803.[193]), *Sztersen* (1811.[194] i 1820.[195]) i *Szerssa* (1822.[196]). Prvo spominjanje Antunova prezimena vezano je uz njegovo vjenčanje u Trnovčaku (9. ožujka 1803.), nakon čega je mladi bračni par prvu godinu

[186] HDA (LB, 1740.-1785. i 1786.-1825.) Obitelj Blaža Szerssa (Sterssa, Scherssa) i Jelene Jambrovics spominje se u Stanetincu između 1778. i 1795.

[187] HDA (LB, 1786.-1825.), šesto dijete bio je Florijan koji je kršten 8. svibnja 1788.: » Ex Sztanetinecz (baptisatus est) Florianus filius legitimus Blassi Sterssa et Helena«.

[188] Dobrovšak, Ljiljana (2005.), 85., bilj. 48.: »za oba spola dozvola za stupanje u brak je 14. godina. Oprost od ove zapreke daje car ili kralj. Ako i dobiju oprost, ne mogu živjeti zajedno do svoje 14. godine.« – Zakoniku kanonskog prava (1996.), 527.: »Kan. 1071. §1. Izuzevši slučaj prijeke potrebe, neka nitko bez dopuštenja mjesnog ordinarijata ne sudjeluje u sklapanju: …6º ženidbe maloljetnika bez znanja ili protiv razborita protivljenja roditelja« - Iz navedenog se može zaključiti da zakonske zapreke i nema ako se roditelji ne protive.

[189] HDA (LB, 1740.-1785.), Jelena je krštena 1. travnja 1774., imala je dvije godine starije sestre blizanke: Mariannu i Dorotheu, krštene 27.12.1772.

[190] HDA (LC, 1794.-1857.), dana 9.3.1803. »ex Ternovchak copulatus est Antonius Tersan adolescens, cum vergine Helena filia Martinii Vugrinecz ex Buszinschak. Testes erant Andrea Terjak et Laurentius Vallek. Per Josephum Ostercz cap. Loci«.

[191] HDA (LB, 1786.-1825.), u lipnju 1806.: »Ex Orehovchak baptisatus est Ioannes Baptista filius legitimus Antonii Tersan at Helena Vugrinecz«.

[192] HDA (LB, 1786.-1825.), dana 15.2.1814.: »Ex Orehovchak baptisatus est Mathias filius legitimus Antonii Tersan et Helena Vugrinecz«.

[193] HDA (LB, 1786.-1825.), u studenom 1803.: »Ex Buszinschak baptisatus est Emericus filius legitimus Antonii Ztersha et Helena nata Vugrinecz«.

[194] HDA (LB, 1786.-1825.), u lipnju 1811.: »Ex Lohovecz baptisata est Magdalena filia legitima Antonii Sztersen et Helena Vugrinecz«.

[195] HDA (LB, 1786.-1825.), dana 11.9.1820.: »Ex Lohovchak baptisatus est Michael filius legitimus Antonii Sztersen et Helena Vugrinecz«.

[196] HDA (LC, 1794.-1857.), dana 13.2.1822.: »Ex Lohovcsak copulatus est Anton Szerssa viduus cum Helena denati Michaelis Kolmanich filia ex Lohovcsak«.

živio kod mladenke u Businščaku, a potom u Orehovčaku i Lohovcu. Podatak da je Antun iz Trnovčaka, upućuje na zaključak da je riječ o Marijinu sinu.[197] Marija se u Trnovščaku spominje 2. siječnja 1793. i može se pretpostaviti da je ondje sa sinom živjela do svoje udaje (1801.). Antun je u Trnovščaku ostao sve do vjenčanja s Jelenom Vugrinec.

Kako je Antunu nadjenuto *nadimačko* prezime *Tersan*[198] navedeno u *Knjizi vjenčanih*? Je li zbog svoga teškoga rada dobio prezime izvedeno iz imenica: tërh[199] ili trh[200] (*breme, teret*) i »obteresan«[201] ili radi svoga društvenog statusa nezakonita djeteta?

Antun i Jelena imali su petero djece: četiri sina[202] i kćer[203]. Jelena je umrla je 26. lipnja 1821. u dobi od 47 godina, nakon čega se u veljači 1822. Antun vjenčao s Jelenom Kolmanić s kojom nije imao djece. Prilikom toga vjenčanja prvi put je zabilježeno da se preziva Szerssa. Prijašnje prezime, od vjenčanja do rođenja posljednjega djeteta, u više inačica bilo je vezano uz njegovo nadimačko prezime *Tersan*. Prezime Szerssa blisko je prezimenu njegove majke Marije Szerß[204] i vrlo je vjerojatno da je do svoga pravoga prezimena došao zahvaljujući podacima o vjenčanju svoje majke zabilježenima u *Knjizi vjenčanih*. Dodavanjem samoglasnika *a* majčino prezime (*Szerß*) usklađeno je s grafijom *Szerss-a*, kao što je to

---

[197] Između godine 1776. i 1790. u *Matici krštenih* ni u Trnovčaku ni u Businščaku ne spominju se prezimena koja se vežu uz Antunovo ime (Tersan, Ztersha, Sztersen, Szerssa).

[198] Za Ivana Ernušta (od 1474.) u Međimurju se spominje mjesto sličnoga imena: *Terscsan*. – Zrínyi, Károly (2005.), 48.

[199] Bėllosztenėnĕcz, Joannis (1973.), 533.: *Tërh*. Onus , pondus, moles, sarcina v. *Breme*. 2. »terh koga marha ú tabor noszi, bastaga. Terho nòszecz. Bastagarius.«;

[200] Skok, Petar (1973.), 460. i 500.: trh m (hrv.-kajk., *trh občinski, sinovlji, trh na se uzeti, podnésti, trh ustave,* Pergošić; *trh dole jemlen,* Jambrešić) = slov. *trh* »tovar «. Denominal na *-iti: trUti, -im* (Belostenec, Habdelić) *(na-, ob-, raz-),* iterativ na *-va-tršivati, -ujem,* samo s prefiksima »(na)tovariti, naprtiti«. (neologizam) *trhonoša* (Zagreb) »hamal, treger, nosáč« = *trhonosac,* gen. *-osca* m (Belostenec, Jambrešić) »Lastträger «. Riječ *trh* nalazi se još u slvč. i ukr. Praslav. U panonskoj nizini posudiše Madžari *tereh* pored (metateza) *teher, terh* »Last, Bürde«. Odatle opet *tereh* m (Vitezović) »breme, teret, trh«, pridjev *terešan* (Vitezović, Slavonija) »1° bremenit, 2° továrni« = *terašan* (Reljković) »1° težak, 2° bremenit, bred« *poterašan* (isti pisac) »podosta težak«.

[201] Jambressich, Andrea (1992.), 1130.: Têrh. v. onus. Onus, *terh*, *breme*. Ŏnustus, a, um, *Obterßen***,** pa otuda i pridjev *opterećen* (?)

[202] HDA, (1786.-1825.), u listopadu 1803. kršten je Mirko (Emericus), u lipnju 1806. Ivan Krstitelj (Ioannes Baptista), 15. veljače 1814. Matija (Mathias) i 11. rujna 1820. Mihovil (Michael).

[203] HDA, (1786.-1825.), u lipnju 1811.: » Ex Lohovecz baptisata est Magdalena filia legitima Antonii Sztersen et Helena Vugrinecz«.

[204] Možda je riječ o prijelaznoj fazi koju spominje Anđela Frančić: Antun, sin Marije Szerß(a)? - Anđela Frančić (2002.), 62.-63.

bilo i kod drugih nositelja toga prezimena u štrigovskoj župi.

Mirko *(unuk)*

Obiteljsku lozu sa sjedištem u Lohovcu (Lohovchak) nastavio je Antunov prvorođeni sin Mirko (*Emericus*[205])[206]. Najstariji Antunov sin Mirko poput oca je kroz čitav svoj prvi brak vukao prvotno očevo prezime koje je dobio rođenjem (Ztersan, Sztersan, Ztersan i Sersan)[207]. Tek u drugom braku njegovo se prezime mijenja na sličan način kao i očevo (Szersh, Szersha, Szersa), da bi prilikom smrti bilo po prvi put zabilježeno u današnjem obliku Srša[208]. S prvom suprugom Marijom Metić (Metics) Mirko je imao kćer[209] i tri sina[210]. U Lohovcu su obiteljsku lozu nastavili prvorođeni Stjepan i treći sin Adam. O kćeri Mariji i drugom sinu Ivanu Nepomuku nema sačuvanih podataka[211]. Marija Metić je prema svemu sudeći umrla 1842. ili 1843., jer je 1844. Mirko u braku s Marijom Oletić

[205] Leksikon ikonografije (1979.), 220.: Emerik (Mirko), lat. St. Emericus, mađ. *Szent Imre* (c. 1007 – 2. rujna 1031.), blagdan 4. (5.) studenoga. – Sveti Emerik, http://sveci.net/index.php/2-uncategorised/443-sveti-emerik (pristupljeno 16.1.2019.)

[206] Magdalena je umrla 18. travnja 1813. s nepunih dvije godine (Status animarum II.). Antunovi sinovi Ivan Krstitelj i Mihovil ne spominju se niti u *Matičnoj knjizi vjenčanih* niti kao roditelji u *Matičnoj knjizi krštenih*. Moguće je da su ili umrli prije godine 1858., od koje su u 19. stoljeću sačuvani podaci u *Matičnoj knjizi umrlih* (od 1858.- 1894.) ili su iselili iz štrigovske župe. Treći sin Matija umro je 26. listopada 1890., čini se da je bio neženja. U *Matičnoj knjizi umrlih* navedeno je da je imao 70. godina, no, usporedbom s datumom rođenja izlazi da je bio stariji (76.) HDA (LD, 1858-1894.).

[207] HDA (LC, 1794.-1857.), dana 5.2.1823.: »Ex Lohovecz copulatus est Emericus Ztersan adolescens cum filia Stephani Metics usque ex Lohovcsak virgine Mariana«.

[208] HDA (LD, 1858.-1894.), »Emericus Srša (69.) viduus plebens, uxor Maria Holetić.«

[209] HDA (LB, 1826.-1857.), dana 26. 12. 1828.: » Ex Orehovschak baptisata est Maria filia legitima Emericii Ztersan et Maria Metics«.

[210] HDA (LB, 1826.-1857.), Stjepan je rođen prije 16. kolovoza 1831. (blagdan sv. Stjepana, ugarskog kralja): »Ex Orehovcsak baptisatus est Stephanus filius legitimus Emerici Sztersan et Maria Metics«; Godine 1835., prije 16. svibnja (blagdana sv. Ivana Nepomuka) kršten je: » Ex Orehovcsak baptisatus est Ioannes Nep. filius legitimus Emerici Ztersan et Maria Metics«, a u prosincu 1841. kršten je » Lohovecz, Adamus filius legitimus Emerici Sersan et Maria Metics«.

[211] Za njih dvoje također se može pretpostaviti da su ili umrli prije godine 1858. ili da su se iselili iz štrigovske župe.

[212] HDA (LB, 1826.-1857.), o Juraju nema drugih podataka osim datuma krštenja 19. travnja 1844.: »Lohovchakruli, Gyorgy, Szersh Imrenet (Emeric) es Heletich Marinkanak«.

[213] HDA (LB, 1826.-1857.), Magdalena iz Orehovščaka krštena je 5. srpnja 1845.: »Magdolna, Szersha Imre es Holetich Marinka«.O Magdaleninoj udaji nema podataka, ali se u Lohovcu 19. veljače 1872. spominje krštenje Frančeske (Francisca), kojoj su roditelji djetetu bili Mihovil (Michael) Horvatić i Magdalena Srša. Magdalena je kćeri dala ime po sestri: » Lohovec, kuća broj 21., Francisca, legitima Michael Horvatić et Magdalena Srša« HDA (LB, 1857.-1881.).

(Holetich), s kojom je te godine dobio sina Juraja[212] i potom kćeri Magdalenu[213] i Francisku.[214] Umro je u Lohovcu 27. travnja 1871.[215], dvije godine nakon supruge Marije Oletić.[216]

Stjepan i Adam (*praunuci*)

Mirkov sin Stjepan (Stephanus) vjenčao se u Lohovcu 8. veljače 1865. u dobi od 33. godine s vršnjakinjom Marijom Kovačić. Zakonito su imali dvije kćeri: Agnezu[217] i Genovevu,[218] te sina Ljudevita.[219] Prilikom vjenčanja i rođenja njihove prve kćeri u matičnim knjigama zabilježeno je prezime *Szersha* (1865. i 1866.), kod rođenja sina Ljudevita (1868.) *Serša*, a *Srša* prilikom rođenja kćeri Genoveve (1870.).[220]

[214] HDA (LB, 1826.-1857.), prije 6. veljače 1849. krštena je u Lohovcu: »Franciska, Szersa Imrenek es Oletich Marianak (6. veljače je blagdan srednjovjekovne svetice Francescae de Gubbio). Frančeskin sin Alexius budući da nosi majčino prezime prema svemu sudeći je nezakonit. Vjenčao se 5. siječnja 1902.: » Lohovec, Alexius Srša (31½) i Maria Cezarko (25 ½), (mater Francisca Srša)« HDA (LC, 1858.-1911.). Iz navedenog se može zaključiti da je Frančeska sina Aleksa rodila u srpnju 1871. u dobi od 22½ godine.

[215] HDA (LD, 1858.-1894.), u Lohovcu, u kući br. 17. dana 27. travnja 1871. umro je: »Emericus Srša (69.) viduus plebens, uxor Maria Holetić. (senectus).«

[216] HDA (LD, 1858.-1893.), u Lohovcu, kuća broj 17. umrla je 26. rujna 1869.: »Maria Srša (61.), nata Holetić, muž Emericus, pleb.«. Uzrok smrti nije poznat (ignotus).

[217] HDA (LB, 1858.-1881.), iz kuće br. 17. u Lohoveczu, krštena je 16. siječnja 1866.: »Agnes, legitima, Stephanus Szersha et Marica Kovachich«. – HDA (LB, 1881.-1898.), iz kuće broj 17. u Lohovcu, kršten je 3. studenog 1892. »Carolus, illegitimus, Agnes Srša«. – HDA (LC, 1958.-1911.), Agneza se 23. travnja 1894. udala za Matiju Kutnjaka s kojim je imala kćeri Matildu i Mariju. HDA (LB, 1881.-1898.), Matilda i Marija također su se rodile u kući br. 17. u Lohovcu. Matilda je krštena 12. ožujka 1895.: » Mathildis, legitima, Mathias Kutnjak et Agnes Srša«, a Marija 17. rujna 1896.: »Marija, legitima, Mathias Kutnjak et Agnes Srša«. Marija je ime možda dobila po sv. Mariji i čudu koje se 19. rujna 1846. zbilo u francuskim Alpama, u mjestu La Salette, ondje se Sv. Marija ukazala djevojčici (Francoise-Melanie Mathieu) i dječaku (Pierre-Maximin Giraud). Matilda je ime dobila po *sv. Matildi* njemačkoj kraljici (oko 895.-14.3.968), zaštitnici djece od smrti, zaštitnici velikih obitelji itd. Blagdan *sv. Agneze rimske* je 21. siječnja. Catholic Saints. Info, http://catholicsaints.info/saint-agnes-of-rome/ (pristupljeno 18.1.2019.)

[218] HDA (LB, 1858.-1881.), iz kuće broj 17. u Lohovcu, krštena je 1. siječnja 1870.: »Genoveva, legitima, Stephanus Srša et Maria Kovačić«. Genoveva je umrla 18. 8. 1940.

[219] HDA (LB, 1858.-1881.), iz kuće broj 17. u Lohovcu, kršten je 16. kolovoza 1868.: »Ludovicus, Serša Stephanus et Maria Kovačić, pleb.«

[220] Nije sigurno je li Stjepan Srša (umro u Lohovcu 30 travnja 1895. od tifusa) – čije prezime je u *Knjizi umrlih* stavljeno u zagradu i kraj njega napisano Kovačić »illegitimus filius« – nezakonit sin Stjepana i Marije Srša rođen prije sklapanja njihova braka. Naime, kao Stjepanova majka navedena je Dorothea Kovačić, no, budući da u to doba u štrigovskoj župi nema te osobe koja bi bila udata za nekoga iz roda Srša, nije isključeno da je njezino ime pogrešno zabilježeno (HDA, LD, 1894.-1911.).

Mirkov najmlađi sin Adam (Adamus) vjenčao se 3. veljače 1869. u Lohovcu (Lohovschak) s Marijom Žnidarić (Snidarsich)[221]. Imali su dva zakonita sina: Mirka (Emericus)[222] koji je ime dobio po djedu i Tomu (Thomas)[223]. Mirko je umro s navršene četiri godine od angine[224], o Tomi nisam našao podatake.

Stjepan *(praunuk)*

Marijin praunuk Stjepan (1831.- poslije 1911.?) i njegova kćer Agneza (1866.- poslije 1911.?) također su svojoj djeci davali imena svetaca kraljevskog, ali ne više ugarskog nego francuskog i njemačkog podrijetla (*Sv. Ljudevit*[225], *sv. Matilda*). Je li Stjepan slutio da će sinu trebati *zaštitnik djece od smrti* pa je sinu dao ime po *svetom Ljudevitu* (Louis IX), srednjovjekovnom francuskom kralju kojega se svetkuje 25. kolovoza? Pored *Ljudevita*, iz spomenute srednjovjekovne priče, Stjepan i Marija preuzeli su imena i za obje kćeri: *Agnezu* (Agnes) i *Genovevu* (Geneviève). Sva tri imena, *Ljudevit, Agneza* i *Genoveva* time se po prvi put pojavljuju u rodu Srša u štrigovskoj župi. Stjepanova prva kćer *Agneza* svojoj je kćeri dala ime po njemačkoj kraljevskoj svetici *Matildi*, koja je također dio spomenute srednjovjekovne priče (bila je Ludwigova kćer iz njegova trećeg braka).

Politički događaji u Stjepanovim mladenačkim godinama, u vrijeme pripadanja Međimurja Hrvatskoj (1848.-1861.), čini se da su na njega snažno utjecali. Na okretanje od ugarskih prema francuskim (*sv. Ljudevit* i *sv. Genevieve*) i njemačkim svecima (*sv. Matilda*), kraljevima i kraljicama, na Stjepana je očito utjecalo ponovno pripajanje Međimurja Ugarskoj (1861.) i žestoka mađarizacija Međimurja koja je potom uslijedila.[226] Davanje djeci imena njemačkih, francuskih i rimskih svetaca (*Agneza*), bio je tihi otpor skromne seljačke obitelji mađarizaciji.

Ljudevit *(prapraunuk)*

Stjepanovu sinu Ljudevitu (*Ludovicus*), rođenom 16. kolovoza 1868., od rođenja do smrti grafija prezimena *Srša* nije se mijenjala, a tako je ostalo i za njegovih potomaka. Ljudevit se vjenčao 13. veljače 1895. s Katarinom Novak u

[221] HDA (LC 1858.-1911.), »Lohovschack, Adamus Szersha (29), et Snidarsich Maria«.

[222] HDA (LB 1858.-1881.), Mirko je rođen u kući br. 29. u Trnovčaku, a kršten je 29. listopada 1870.: »Emericus, legitimus, Adamus Srša et Maria Žnidarić«.

[223] HDA (LB, 1858.-1881.), Toma je rođen u Lohovcu u kući br. 31., kršten je 7. prosinca 1878.: »Thomas, legitimus Adamus Srša et Maria Snidarić«. Blagdan sv. Tome apostola je 21. prosinac.

[224] HDA (LD 1858.-1894.), u vrijeme smrti (16.12.1874.) kao mjesto stanovanja naveden je Lohovec, »Emericus Srša (4.), otac Adamus (angina)«.

[225] Louis IX. Sveti (1214.-1270.), francuski kralj, svetkuje se 25. kolovoza. CatholicSaints. Info. Saint Louis IX. http://catholicsaints.info/saint-louis-ix/ (pristupljeno 28.12.2018.)

[226] Horvat, Rudolf (1993.), 273.-278.

domu mladenkinih roditelja u Jalšovcu, a život su nastavili u Lohovcu. Od 1896. do 1919. rodilo im se dvanaestero djece, od kojih je petero umrlo još u najranijoj dobi.[227] Nakon smrti prve supruge Ljudevit se 20. rujna 1930. vjenčao s Josipom Zabavnik.[228] Josipa je umrla 24. rujna 1946., a Ljudevit 6. rujna 1951.[229]

Ljudevitova preživjela djeca osnovala su obitelji, neka su ostala živjeti u Lohovcu a druga su odselila: sestre Marija i Katarina udale su se u Lohovcu, Matilda se udala u Nedelišću, dok o Terezijinu (ne)bračnom statusu nema podataka[230]. Lozu su nastavili Ljudevitovi sinovi Josip i Stjepan: Josip u Vušivščaku (Banfi), a Stjepan u Gornjem Mihaljevcu. Njihovi potomci više ne žive u štrigovskoj župi sv. Marije Magdalene. Lohovec kao mjesto danas više ne postoji**.**

4.

Epilog

Godine 1976. u štrigovskoj župi prezime Srša zabilježeno je u Ciganščaku, Prhovcu, Robadju i Svetom Urbanu[231]. Godine 1997. u Prekopi, Svetom Urbanu i Železnoj Gori[232], a godine 2008. u Grabrovniku, Prekopi, Stanetincu, Svetom Urbanu i Železnoj Gori[233]. Sredinom 20. stoljeća po učestalosti *Srša* je među 28 različitih prezimena u štrigovskoj župi bilo na jedanaestom, a godine 2008. na trinaestom mjestu[234].

Na nekoliko internetskih stranica mogu se naći podaci o pojedinim prezime-

[227] Arhiv RKT župe sv. Marije Magdalene u Štrigovi. *Status animarum*, Svezak IV. (Dalje Status animarum IV.): Matija (8.2.1911. – 25.2.1911.), Franciska (26.2.1912. – 19.3.1912.) i Franjo (16.2.1913. – 16.3.1913.) umrli su unutar mjesec dana, a Marija (21.1.1899. – 30. 6. 1900.) i Ivan (25.8.1900. – 5. 12. 1901.) s nepunih godinu i pol. Prvorođeni sin Juraj umro je u dobi od 23 godine (19.4.1896. – 7.5.1919.).

[228] *Status Animarum* IV.

[229] *Status Animarum* IV.

[230] *Status animarum* IV. : Josip (rođ. 16.3.1902.), Marija (rođ. 30.6.1903.), Katarina (rođ. 28.10.1905.), Stjepan (rođ. 24.12.1908.), Terezija (rođ. 1914.) i Matilda (rođ. 9.3.1919.).

[231] Putanec, Valentin i Šimunović, Petar. *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*. Zagreb, 1976., str. 608.: U Ciganščaku 1 obitelj s 2 člana; u Prhovcu i Robadju po 2 obitelji s po 6 članova i u Svetom Urbanu 1 obitelj s 8 članova.

[232] Frančić, Anđela (2002.), 473.

[233] Maletić, Franjo i Šimunović, Petar. *Hrvatski prezimenik,* 2. str. 49. i 401.: u Grabrovniku 3 člana u 2 obitelji; Stanetincu 2 obitelji s po 1 članom; u Svetom Urbanu 17 članova u 6 obitelji; u Železoj Gori 6 članova u 2 obitelji i u Prekopi 4 člana u 1 obitelji. – *Enciklopedija hrvatskih prezimena*. (EHP) Zagreb, 2008. - Na str. 956.- 957.: u Štrigovskoj općini navedeno je 25 osoba s prezimenom Srša, a na str. 1231. navedeno je 28 osoba.

[234] EHP (2008.), str. 1231.: Ispred su prezimena: Novak (1), Horvat (2), Kovačić (3), Jambrović (4), Zadravec (5), Bogdan (6), Nemec (7), Jakopić (8), Kocen (9), Podgorelec (10), Srša (11), Kutnjak (12) itd.

nima i o njihovoj rasprostranjenosti diljem svijeta, pa tako i ona koja su svojom grafijom bliska prezimenu Srša.

Među grafijama zabilježenima izvan granica Hrvatske prezimenu Srša srodne su grafije: *Srsa*, *Srsha, Sersa*, *Serssa*, *Sersha*, *Serša*. Nepromijenjena grafija i njezina bliska inačica pored Hrvatske jedino je prisutna u Sloveniji (*Srša* i *Srše*).[235] Godine 2014. najviše prezimena *Srsa* bilo je u Francuskoj (47) i Austriji (28), Australiji i Njemačkoj (11), SAD-u (10), Švicarskoj (9) i Kanadi (8).[236] Prema podacima zabilježenima u Francuskoj od godine 1891. do 1990. u toj je državi u pet departmana rođeno 19 nositelja prezimena *Srsa.*[237] Grafija u kojoj je grafem *š* zamijenjen grafemima *sh* (*Srsha*) zabilježena je kod osam nositelja u SAD-u[238].

Starije grafije koje datiraju iz doba prije pokrate (*er/e*) vidljive su u inačicama: *Sersa*, *Serssa*, *Sersha* i *Serša*. Grafija *Sersa* zabilježena je u Engleskoj (11), SAD-u (7) i drugdje.[239] Podatak da toga prezimena ima i na Kubi (38) provjerom je utvrđeno da nije točan.[240] U Francuskoj je od 1891. do 1990. rođeno devet nositelja prezimena *Sersa.*[241] Po jedan nositelj grafije *Serssa* zabilježen je u Brazilu[242], a *Szrsa* u Mađarskoj.[243] U SAD-u se spominje 41 nositelj grafije *Sersha*, no čini se da nije riječ o prezimenu hrvatskog podrijetla.[244] Odnose li se neke od navedenih grafija i na hrvatsko prezime *Srša,* ili je riječ o prezimenima drugih naroda, tek bi trebalo istražiti.

[235] Prema web stranici Forebears, godine 2014. u Hrvatskoj je bilo 240 nositelja prezimena Srša, a u Sloveniji Srša 167, a Srše 15. Forebars, Srša. https://forebears.co.uk/x/surnames/srša (pristupljeno 28.1.2019.)

[236] Forbears, Srsa. https://forebears.co.uk/x/surnames/srsa (pristupljeno 28,1.2019.)

[237] Noms de famille Étymologie et généalogie. Srsa. https://www.filae.com/nom-de-famille/srsa.html (pristupljeno 28.1.2019.)

[238] Forbears, Srsha, https://forebears.co.uk/x/surnames/srsha (pristupljeno 28.1.2019.)

[239] Forbears, Sersa. https://forebears.io/surnames?q=sersa (pristupljeno 28.1.2019.)

[240] The Cuban Genealogy Club of Miami.

[241] Noms de famille Étymologie et généalogie. Srsa. https://www.filae.com/nom-de-famille/sersa.html (pristupljeno 28.1.2019.)

[242] Forbears, Serssa. https://forebears.io/surnames/serssa (pristupljeno 28.1.2019.)

[243] Forbears, Serssa. https://forebears.co.uk/x/surnames/szrsa (pristupljeno 28.1.2019.)

[244] Forbears, Sersha, https://forebears.io/surnames/sersha (pristupljeno 28.1.2019.) - »According to a user from California, United States, the name Sersha is of Irish origin and means "Another spelling of Saoirse. It means 'freedom'."«. Names.org. Meaning and Origin. https://www.names.org/n/sersha/about (pristupljeno 28.1.2019.)

TRAILING THE GRAPHIC FORMS OF A SURNAME
*The Story about the Surname **Srša** Changes and the Surname Holders*

By Ivan Srša, Zagreb

Summary

The oldest graphics of the surname Srša (Szerssa) was entered in 1685 in the Book of the Baptized of the Štrigova Maria Magdalena Parish and the same form remained unaltered all the way up to the 19th century. During the 17th and 18th centuries the said graphic form was frequent in the villages Borke (from 1685), Stanetinski Breg (since 1688), and Stanetinec (from 1690). The villages Borke, Stanetinec Breg, Stanetinec, and Prhovec were owned by Petar Zrinski until the middle of the 17th century's second half. Following an unsuccessful coup against the Viennese Court, the villages were seized and became the property of the "King's Chamber". The hill Pernjak should be added to the seized villages list, together with the big Zrinski vineyard ("Popovčak"), where the surname Srša (Stersza) was noted down at the end of the 17th century (1696).

During the 17th and 18th centuries, Sersa and Szersa were among the more common graphic forms alongside with Szerssa, most of all in the villages Borke, Prhovec, wheras Serssa was found in the village Krče. From 1794 till 1873 the graphic form Szersha prevailed in the village Globoka, and from 1811 till 1873 in the village Krče. The graphic form Srša began to show through in 1850 when it was entered as Serša (Globoka, Lohovec Breg, Vukanovec Breg), and in 1854 as Szerša in Veščica.

The appearance of the grapheme š (replacing s, sh, ß) in the 19th century's Fifties was without any doubt the consequence of Međimurje uniting with Croatia (1849 - 1861). The following graphemes were already in use in Croatia in 1846: č (replacing cs, ç, and cj), ć (instead of ch), š (instead of sh, ss, sc), and ž (instead of x, fc, fcj), and c (instead of cz, z), s instead of ʃ)), and z (instead of s). The grapheme s (instead of sz) was sometimes used in Međimurje as far back as in 1900 (Prhovec, Globoka). Meanwhile, grapheme ß (scharfes S) noted down at the beginning of the 19th century was the result of writing down the surnames of Austrian citizens.

It is possible that some graphic forms with single entries were the results of misunderstanding or wrong pronunciation of a surname, leaving a trail in their spelling (lapsus calami). Examples of such single or double entries: Sirsa in Stanetinec (1660), Szerche also in Stanetinec (1686), Sserssa in Prhovec (1686), Sterssa in the Borke village (1696), and Szarassa in the same village (1768). Also coming from the 17th century are graphic forms: Serssa (1693), Szersa (1695), Stersza and Sterssa (1696), and Sersa (1698). There are single entries of Szersza in the following villages: Krče (1726), Trnovčak (1721), and Ciganjščak (1725). Graphic form Szercha was entered twice at Vrbovica (1828 and 1829), and once at Krče (1859). There are also single entries of Scherssa and Sherssa at Stanetinec (1792), and Schirssa at Krče (1800). There are single entries of the graphic form Szers at Krče (1775), Monte Stanetinec (1802), Štrigova (1810), and Vrbovica (1817), and also of Szerß at Vušivščak (1801), and Szersh at Lohovec (1844). The graphic form Szerche (similar to Szercha and Szersha) was noted down in Stanetinec (1810). Finally, the form Szersha was more prominently present in the first half of the 19th century in Krče, Globoka and Selščak.

Key words: Međimurje, Štrigova; Maria Magdalena Parish; surname Srša

Pregledni rad
UDK 811.163.42'282 : 373.24 Podravina (497.5)
Primljeno 2019-04-27
Prihvaćeno za tisak 2019-11-28

GOVORI PODRAVSKOGA DIJALEKTA – PROJEKTNA AKTIVNOST U DJEČJIM VRTIĆIMA

Mirna Mehkek, Gola

Sažetak

Hrvatski jezik ima tri narječja – štokavsko, kajkavsko i čakavsko. Kajkavski govori, kao i svi drugi govori, dinamičan su jezični fenomen, u trajnom su mijenjanju. U današnje vrijeme, između ostaloga i utjecajem standarda, dijalektne se jezične karakteristike mijenjaju ili gube. Ipak, kajkavski govor traje u živoj komunikaciji, djeca ga usvajaju kao prvi jezik, a polaskom u vrtić i u školu sustavno se susreću s hrvatskim standardom. Koliko su djeca u kajkavskom govornom prostoru svjesna posebnosti svoga kajkavskoga govora i njegova odnosa prema standardnom hrvatskom jeziku, htjelo se provjeriti projektnom aktivnošću u trima dječjim vrtićima u Podravini.

Projekt je način učenja povezan sa životom, te učenja koje se temelji na postavljanju pitanja, traženju odgovora i rješavanju problema. To je učenje u koje su sudionici integrirani cijelim svojim bićem i daju najbolje rezultate.

U ovom je radu opisana projektna aktivnost s temom podravskih kajkavskih govora. Projektna je aktivnost provedena početkom 2018. godine u dječjim vrtićima u Podravini, točnije u Drnju, Goli i Ždali. U projektnoj je aktivnosti sudjelovalo tridesetak djece iz tih triju vrtića. U radu su predstavljeni kajkavsko narječje i govori podravskoga dijalekta, opisan je projekt, provedena projektna aktivnost i njezin cilj, uzorak ispitanika, instrumenti, postupak te rezultati projektne aktivnosti. Iz analize rezultata proizlazi da se ispitanici vrtićke dobi u Drnju podjednako koriste hrvatskim standardnim jezikom kao i dijalektom, dok se u Goli pretežno koriste dijalektom, za razliku od Ždale gdje se većina djece pretežno koristi standardom.

Ključne riječi: kajkavsko narječje; podravski govori; projekt u dječjem vrtiću

1. UVOD

Prema Menac-Mihalić i Celinić (2012), hrvatski jezik uz standardnu dimenziju, sadrži dijalektnu (i dijalektološku) dimenziju. Ona je vidljiva u teren-

skom rasprostiranju, koje je složeno i bogato. Standardni se jezik opisuje u mnogim jezičnim priručnicima – rječnicima, pravopisima i gramatikama, dok su mjesni govori rjeđe zapisani.

Podravski govor, o kojemu se govori u radu, zapisivao je Ivan Večnaj–Tišlarov u knjizi *Poslovice, izreke i zagonetke iz Prekodravlja,* te u knjizi pjesama *Prekodravje tak popeva* te, uz pomoć dr. sc. Mije Lončarića, u *Rječniku Gole*. Kajkavsko je narječje jedno od triju hrvatskih narječja koje još uvijek dobro čuva stare jezične osobine.

Ipak, kao i svi govori, i kajkavski se govori mijenjaju s vremenom. Neke se osobine gube, a na njihovo mjesto dolaze druge. Promjene su sastavni dio svakog jezika kao komunikacijskog fenomena, a u današnjem umreženom načinu života one su izraženije nego prije. Upravo se na govoru djece to može dobro uočiti. Iako usvajaju govor primarne zajednice, govornici hrvatskoga jezika, u pravilu, koji od mjesnih govora nekoga narječja usvajaju pod jakim utjecajem standardnoga hrvatskoga jezika s kojim se susreću u medijima i u široj okolini, prvenstveno u vrtićima. Međujezično polje (Pavličević-Franić, 2006) koje se pritom stvara u svijesti govornika, područje je isprepletanja i međuutjecaja elemenata iz jednoga i drugoga sustava – iz kajkavskoga narječja i standardnoga hrvatskoga jezika.

U ovom se radu prikazuju rezultati projektne aktivnosti provedene početkom 2018. godine u dječjim vrtićima u Podravini (u Drnju, Goli i Ždali). Ti su vrtići odabrani jer je cilj ove projektne aktivnosti bio istražiti u kolikoj se mjeri djeca iz navedenih mjesta koriste svojim kajkavskim govorom i razumiju li pojedine manje frekventne lekseme iz toga govora.

Rad je strukturiran na način da se čitatelj najprije upoznaje sa značajkama kajkavskoga narječja i podravskih dijalekata. Zatim su prikazani tijek projektne aktivnosti provedene na podravskim vrtićima i rezultati koje je ona postigla, a na osnovi kojih se može zaključivati o dječjem izražavanju dijalektom i o razumijevanju pojedinih dijalektnih leksema.

2. O KAJKAVSKOM NARJEČJU I O MOGUĆNOSTIMA NJEGOVA PREDSTAVLJANJA DJECI PREDŠKOLSKE DOBI

Prema Lončariću (2005), kajkavsko narječje jedno je od triju narječja hrvatskoga jezika, nazvano prema upitnoj zamjenici *kaj.* O kajkavštini kao formiranoj jezičnoj dijatopijskoj jedinici može se govoriti od desetog stoljeća, kada se ona izdvojila od zapadnoga južnoslavenskoga prajezika, otprilike kada i slovenski jezik, a ostala je u njegovu istočnu dijelu, kao dio srednjojužnoslavenskog jezika. Moguće ju je prepoznati već u prvim zapisima iz 12. stoljeća, a dublja

rasprava o njoj počinje u 17. stoljeću. Tada nastaju prva i najznačajnija kajkavska leksikografska djela, koja su dvojake naravi: ona pridonose stvaranju kajkavskoga književnog jezika te su također takvi rječnici svojevrsni dijalektološki priručnici.

2.1. Prostiranje kajkavskoga narječja danas

Prema Lončariću (2005), kajkavština prostorno zauzima sjeverozapadni dio Hrvatske i Gorski kotar, do granice sa Slovenijom i slovenskim jezikom na zapadu. Južno od kajkavskoga narječja prostire se čakavsko, a istočno i jugoistočno od kajkavskoga prostire se štokavsko narječje. Kajkavština se nalazi u međurječju Save i Drave – na sjevernoj strani Drave polazi od Virovitice te prema jugu ide do ušća Une u Savu. Ta granica nije ravna, štokavština ulazi na sjeverozapad kajkavskoga područja te se širi kod Bjelovara, a zauzima i okolicu Čazme te jugoistok i jugozapad Koprivnice. Kod Karlovca i Ozlja kajkavsko se područje širi južno od Kupe. Na sjeveru kajkavština prelazi Muru, pa tako kajkavskih govora ima u Mađarskoj preko Drave, u visini Koprivnice i Virovitice među mađarskim podravskim Hrvatima.

2.2. Općenito o podravskim dijalektima

Prema Maresić (2011), podravski kajkavski dijalekt na rubu je kajkavskoga narječja – na sjeveroistoku kajkavskoga područja (Botovo, Drnje, Sigetec, Novigrad Podravski, Molve, Virje, Đurđevac, Miholjanec, Podravske Sesvete), a pripadaju mu i govori u Prekodravlju (Novačka, Otočka, Gola, Gotalovo), osim Ždale. U Ždali se stanovništvo djelomice služi ili se služilo podravskokajkavskim tipom govora te mađarskim jezikom.

Ždala se nalazi na samoj mađarskoj granici. Starijem je stanovništvu materinski jezik bio mađarski, a hrvatski su počeli učiti u školi. Današnja mladež zna pokoju mađarsku riječ, no njima je materinski hrvatski te, iako su samo nekoliko kilometara udaljeni od Gole i Repaša gdje je dijalekt kajkavski, žitelji Ždale služe se hrvatskim standardnim jezikom.

Maresić (2011) je izdvojila mjesta Peteranec, Torčec i Hlebine te navela da ona pripadaju drugim kajkavskim dijalektnim tipovima, što možemo povezati s doseljavanjem i podrijetlom stanovništva. Ona također navodi dva bitna obilježja po kojima se podravski dijalekt izdvaja u kajkavskome narječju, hrvatskom i drugim slavenskim jezicima, a to su: ograničenje naglaska na posljednja dva sloga riječi ili naglasne cjeline te ukidanje intonacijske fonološke opreke. „Naglasak je u cijelome podravskom dijalektu uvijek na pretposljednjemu slogu riječi, ako je posljednji kratak *(prīmȁti, vdāvȁti)*. Ako je posljednji slog dug, naglasak je obvezno na njemu (G *ženê/ženê*, I *ženôm*)“ (Maresić, 2011, str. 453).

Mnogo se jezikoslovaca bavilo kajkavštinom: opisivali su njezine govore i dijalekte, analizirali stariju i noviju kajkavsku književnost te tako dokazali pripadnost hrvatskom jeziku i hrvatskoj književnosti.

Prema Lončariću (2005), Ivšić je podijelio kajkavske govore u tri skupine – I. (konzervativna) koja uključuje sljedeće dijalekte: *središnjozagorski, samoborski, varaždinsko-ludbreški, međimurski, gornjosutlanski, plješivičkoprigorski)*, III. (mlađa, revolucionarna) u koju ubrajamo *turopoljski* i *vukomeričko-pokupski* dijalekt i IV. (mlađa, revolucionarna) koja uključuje: *sjevernomoslavački, gornjolonjski, glogovničko-bilogorski* te *(virovsko)podravski* dijalekt, a pokajkavljeni čakavski govori čine II. skupinu (*donjosutlanski* dijalekt), uz to da goranske govore taj autor ne uzima u obzir.

2.3. ***Zašto poučavati o kajkavskomu narječju u vrtićima i školama?***

Turza-Bogdan (2013) smatra da uključivanje materinskoga govora u odgojno-obrazovni proces ima svoje razloge od početka do završetka školovanja. Vlastito se narječje ne smije zaboraviti i odbaciti, nego bi trebalo postati sastavni dio ličnosti odgojene i obrazovane djece. Takvo učenje ne nudi samo tekstove, već pokušava ponuditi pristup djetetu koje se služi idiomom kako bi se razvilo u potpunu višejezičnu osobu. Odgojiteljima i učiteljima treba poticaj za poučavanje jer su baš oni odgovorni za odgoj i obrazovanje djece.

Težak (1997) govori da dijalekti prethode jezičnoj standardizaciji jer s pojavom pisma pojedini dijalekti, samostalno ili udruženi s drugima, postaju standardnim jezikom. Oni postupno razvijaju i obogaćuju književni jezik. Intervjui, reportaže, radijske emisije, televizijske emisije i mnoga književna djela obogaćuju se dijalektima. Djeca se najlakše i najtočnije izražavaju na poznatom idiomu. Izražavanjem na poznatom jeziku djeca stječu sigurnost u komuniciranju pa lakše usvajaju književni jezik. Pavličević-Franić (2006) smatra da učenjem dvaju jezičnih sustava istovremeno dolazi do boljeg razvijanja svakoga od njih jer jedan sustav pomaže drugom i obratno. Upravo je zato što put do standarda ide preko dijalekata važno poučavati o narječjima u vrtićima i školama.

Vignjević (2012) objašnjava da su dijalekti prisutni u svakodnevnoj govornoj komunikaciji, kako na osobnoj, tako i na javnoj razini. Oni su sredstvo iskazivanja pripadnosti određenom prostoru te je zato važno istaknuti njihovu komunikacijsku ulogu. Školsko okruženje ima poveći utjecaj pri formiranju stavova i izgradnji osobnosti, pa se zato škola, ali i vrtić, moraju uključiti u promicanje pozitivnih stavova o dijalektima. Jedino je obrazovanjem moguće mijenjati predrasude i zablude o dijalektima i promicati pozitivne stavove o narječju. Dijete već u ranoj dobi sluša i usvaja govor okoline. Polaskom u vrtić i školu dolazi do isprepletanja

zavičajnoga govora sa standardnim jezikom, ali i sa stranim jezikom. Ukoliko se u vrtiću i školi ne potiče poučavanje i njegovanje lokalnoga govora, dolazi do nesigurnosti i dokidanja komunikacije.

Prema Lončarić (1990) jačanje građanskog etnocentrizma dovelo je do preziranja i smanjivanja vrijednosti dijalekta pa se posljedično javlja izrugivanje „seljačkomu" dijalektu, zavičajnoj kulturi i općenito posebnosti takvih krajeva. Zapravo bi zavičajni govor trebao biti iskorišten kao polazište za učenje standardnoga, ali i stranog jezika. Da bismo to ostvarili, potrebno je imati ne samo određenu aparaturu, sredstva i metodičke putove, već i svijest o tome da borbom protiv dijalektizma radimo „medvjeđu uslugu" učenju standardnog jezika. Problem se javlja kada dijete tek počinje učiti standardni jezik te ga još ne zna, a govori li dijalektom ispravlja mu se svaka riječ. Pretpostavka je kako će dijete u strahu od osuđivanja tada prestati govoriti dijalektom. Dijalekt djeci zapravo omogućuje da se sami pokušaju izraziti jer je zavičajni govor po prirodi takav da je bliži svakoj osobi te je za njegovo korištenje potrebno manje hrabrosti i znanja u gramatici.

3. PROJEKTNA AKTIVNOST O KAJKAVSKOM GOVORU U TRIMA DJEČJIM VRTIĆIMA

3.1. *Povijest projektnog poučavanja*

Prema Petrović-Sočo (2009), učenje projektom veže se uz ime Johna Deweya koji početkom 20. stoljeća naglašava veliku ulogu iskustva, refleksije i interakcije za učenje. On također upozorava na neopravdanu podijeljenost takozvanog apstraktnoga i iskustvenog znanja. Njegove je ideje dalje razradio William Kilpatrick koji je naglašavao da je izravno angažiranje djeteta u projektu od životne važnosti. Prema njegovu shvaćanju projekt bi se trebao odvijati u okviru postavljanja cilja, planiranja (formuliranja osnovnih ideja i vrsta aktivnosti), ostvarenja tih aktivnosti te valorizacije. Iz toga proizlazi da je projekt cjelovito učenje povezano sa životom, učenje koje se temelji na postavljanju pitanja, traženju odgovora i rješavanju problema.

Projektno se poučavanje poslije Williama Kilpatricka nije dugo održalo. Ponovno se aktualiziralo tek u posljednjih dvadesetak godina na temelju teorija Vigotskog, Brunera i Schona. Danas je poučavanje projektom dio uobičajene odgojno-obrazovne prakse, a s njima i spoznaja da odgojno-obrazovna institucija više nije „hrana saznanja", već „radionica znanja".

3.2. Poučavanje projektom

Prema Čudina-Obradović i Brajković (2009), projekt je oblik integriranog poučavanja te je sličan tematskom poučavanju. No, u projektu je izrazito važna aktivnost djeteta. Zato se poučavanje projektom planira oko stvaranja, provođenja i završavanja rada te je ono određeno vremenom i sadržajem. Prilikom poučavanja projektom djeci se daje sloboda i inicijativa. Djeca mogu samostalno doprinijeti izboru teme, načinu rada te načinu prezentiranja rezultata. "Projekt potiče marljivost, suradničko učenje, kreativnost i učenje iz vlastitog iskustva koje rezultira završnim proizvodom." (Čudina-Obradović, Brajković, 2009, str. 51).

Rezultati projekta mogu se, prema navedenim autoricama, izložiti na različite načine. Moguće je pripremiti sažetak rada i rezultata, slikovnicu, crteže, pjesmu, dramsku izvedbu i sl. Sve što odaberemo kao prezentaciju projekta mora biti poticaj za raspravu odgojitelja/učitelja i djece. Nakon rasprave zajedno s djecom provjerava se vrijednost naučenoga. Takva rasprava, refleksija i evaluacija projekta kod djece stvaraju naviku procjenjivanja vlastitog rada te osjećaj unutarnjeg zadovoljstva koji proizlazi iz vlastitog doživljaja uspjeha.

U projektu veliku važnost ima i komunikacija s roditeljima. Često se i oni uključuju u projektne aktivnosti. Prema Jurčević Lozančić (2016) u razmatranju kvalitetne odgojne prakse ističe se važnost empirijskog slušanja koje pomaže roditeljima da čuju i prepoznaju osjećaje koji su često skriveni u djetetu i iza njegovih riječi te važnost osobnog dijaloga, razgovora o sebi i svojim osjećajima. Takva komunikacija usmjerena je na različite budućnosti, a ne samo na propitivanje prošlosti.

Važnost projekta je i u praćenju djeteta. Prema Turković (1996) praćenje rada i postignuća djece omogućuje evidentiranje djetetovih aktivnosti, ispravak negativnih i poticanje pozitivnih iskustava te pružanje pomoći u djetetovu radu. Provjeravanjem se pak utvrđuje ostvarenost zadataka te se na osnovi provjeravanja bilježi uspjeh projekta.

Prema Topolovčan, Rajić i Matijević (2017), John Dewey naglasio je potrebu za sustavnim praćenjem djeteta, promatranjem i bilježenjem opažanja. Kreirao je kurikulum koji se zasnivao na interesima djece, kurikulum koji u središtu sadrži dijete i njegov interes. Budući da odgojitelji i učitelji odlučuju koja će iskustva djeca proživljavati, oni moraju imati znanje o djetetu kao individui te planirati projekte koji će zainteresirati i okupirati svako pojedino dijete.

3.3. Prikaz projektne aktivnosti o kajkavskom govoru

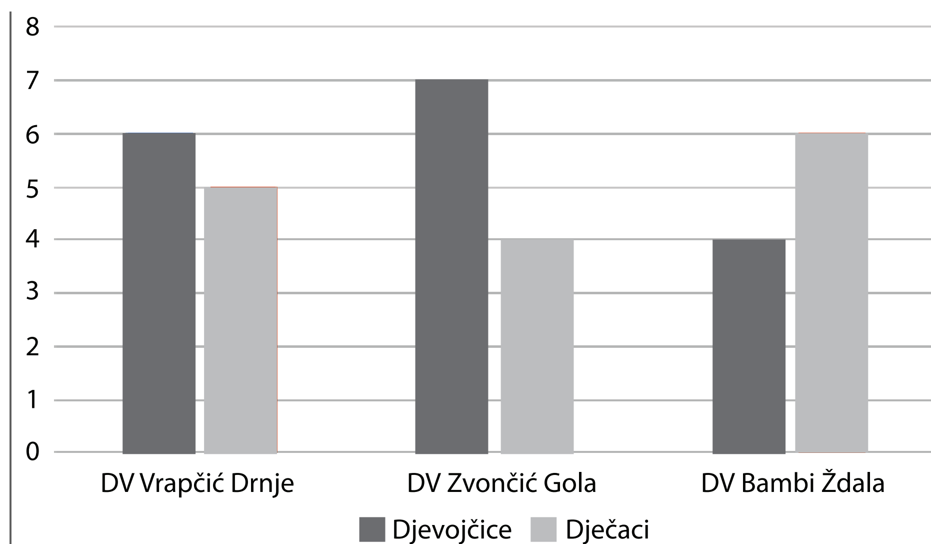
Za potrebe ovog rada projektna aktivnost provedena je tijekom stručno-pedagoške prakse 2018. godine u dječjim vrtićima u Podravini – u DV *Vrapčić*

u Drnju, u DV *Zvončić* u Goli te u DV *Bambi* u Ždali. U trenutku provedbe ove projektne aktivnosti, DV Zvončić provodio je projekt "Ptice selice", u Bambiju se govorilo o narodnoj baštini, a u Drnju je bio aktualan projekt "Domaća kajkavska poezija". Navedene vrtiće pohađaju djeca iz Drnja, Torčeca, Botova, Gotalova, Novačke, Otočke, Gole i Ždale. Govori navedenih mjesta pripadaju kajkavskom narječju i (virovsko)podravskom dijalektu, osim Ždale gdje se, kao što je spomenuto ranije, koristi hrvatski standardni te mađarski jezik. Projektna aktivnost na temu kajkavskoga govora sadržajem se dobro uklopila u projekte koji su u vrtićima bili u tijeku.

3.4. Cilj, sudionici i tijek projektne aktivnosti

Cilj je ove projektne aktivnosti bio prikazati djeci različitost mjesnih govora podravskoga dijalekta kajkavskog narječja te provjeriti dječje poznavanje dijalekta i korištenje njime. Također, ovom se projektnom aktivnošću željelo obogatiti vokabular i djecu uputiti u vrijednost i važnost zavičajnoga govora.

U projektnoj je aktivnosti sudjelovalo tridesetak djece iz triju vrtića. U prvom je vrtiću, u Drnju, sudjelovalo pet dječaka i šest djevojčica, u Goli su sudjelovala četiri dječaka i sedam djevojčica, a u Ždali šest dječaka i četiri djevojčice.

Graf 1. Prikaz broja djece koja su sudjelovala u projektu

Na samom početku projektne aktivnosti, prvi je dan djeci u svakom vrtiću recitirana Galovićeva pjesma "Lastavice". Prema Janaček-Kučinić (1985), ta je

pjesma puna sjećanja iz narodne poezije, puna inventara iz zavičajne kulture te usklađena s pjesnikovim rječnikom. Panonski i mediteranski elementi omogućuju pjesniku da istakne nedostižnost u raznim životnim situacijama. Pjesma se i temom uklapala u projekte provođene u vrtićima, kako u onaj o pticama selicama, tako i u onaj o zavičajnoj poeziji.

Ta je pjesma odabrana prvenstveno zato što je pisana na kajkavskomu narječju te je tematski bliska djeci. Razumijevanje pjesme na kraju se provjerilo razgovorom te tako što je djeci bilo zadano da nacrtaju crtež po sjećanju na pjesmu, a koji će ih kasnije asocirati na pjesmu.

Nakon recitacije pjesme s djecom se razgovaralo o njoj i na taj se način provjerilo razumijevanje. Razgovaralo se o značenju pojedinih riječi, objašnjavale su se nepoznate riječi te se govorilo o različitosti jezika kojim je pisana pjesma i jezika kojim se djeca koriste. Djeca su pokušala izreći pjesmu svojim riječima, prepjevati pjesmu sebi bliskim izrazom.

Sljedeći je dan pripremljena narodna nošnja podravskoga kraja. Djeca su trebala imenovati pojedine elemente nošnje, a u svakom smo vrtiću dobili različite odgovore – u Drnju se za pregaču reklo *fertun,* za maramu *rubac,* a za podsuknju *podsuknja.* U Goli se za iste predmete reklo *frtun, robec* i *podsuknjenka,* a u Ždali smo imali *fertun, maramu* i *podsuknju.*

U Drnju je u projektu sudjelovala gošća – umirovljena učiteljica hrvatskoga jezika i razredne nastave, gospođa koja je izvorna govornica podravskoga dijalekta i radi na prikupljanju jezičnoga umjetničkog stvaralaštva - Nevenka Petrić. Njezin je dolazak u vrtićku skupinu imao sljedeće ciljeve:

a) Odgojni ciljevi: osvijestiti značenje kajkavskog narječja kao svoga materinskoga govora te značenje kajkavskoga u kulturi svoje domovine.

b) Obrazovni ciljevi: razvijanje mišljenja i zaključivanja, shvaćanje razlike u govorima (kajkavskomu i standardnomu hrvatskomu) na izgovornoj i značenjskoj razini.

Gošća je razgovarala s djecom, a koristila se i aplikacijama te knjigama. U nastavku rada slijedi transkripcija razgovora djece i gđe. N. P.

3.4.1. Rezultati projektne aktivnosti – prijepis dječjega govora

*N. P.: Kaj je kajkavski?

*DJE: Hrvatski jezik!

*N. P.: Ali što znači kajkavski? Kakav je to jezik?

*SOF: Hrvatski u *Kajkavskoj.* Tak se govori u Torčecu, no u Kutini ne.

*N. P.: Jel vi pitate “kaj”? Kaj si rekel? Kaj si mi dal? Što zna kaj je to kaj?

*KAR: Ja znam. Ono dok nekaj ne znaš pa pitaš kaj.

*N. P.: A bi mogli brojalicu „Išo medo u dućan“ reči na kajkavskom? Kak bi rekli?

*SVI: Išel medo u dučan, neje rekel dober den. Ajde medo nazaj vun, nesi rekel dober den.

*N. P.: To se zove kajkavski govor ili kajkavsko narječje. Ste čuli za to? Denes se bumo tak spominjali. Samo govorite onak kak govore vaši stari doma. Imate stare dede i bake?

*SOF: Moja baka ne govori kaj. Ona živi u Kutini. Ja živim u Torčecu.

*ELL: Moja baka je z Gole i stalno govori kaj.

*N. P.: Dobro, sad bum vam pokazivala slike, a vi mi bute rekli kaj je to. Kaj je ovo? (*jastuci-vankuši)*

*LEA: Jastuki

*N. P.: Kak bi rekle vaše bake doma? Niko ne zna? Neste nigdar čuli reč *vankuš?* Dakle, doma bi vaše stare bake rekle da so to vankuši. Si bote zapamtili? I ve vam bom rekla jednu zagonetku, slušajte: Četiri vuha, dva trbuha. Kaj je to?

*KAR: Jastuci!

*SOF: Vankuš!

*N. P.: Baš pitajte doma tatu i mamu jel znajo to. A slušajte ovo: Razijava se a nema zobe. Kaj je to?

*SOF: Škare!

*N. P.: Je, škarje! U vrtiću ili školi bi rekli „Zijeva, ali zube nema“. ## Dobro, a kaj imamo ve na sliki? (*Pas – cucek)*.

*DJE: Pas! Pes! *Doggy!* Cucek!

*N. P.: Kajkavski bi rekli cucek, sigurno ste čuli. ## Ajde mi rečite ve kaj je ovo? (*sat-vura)*

*DJE: Sat! Vura!

*N. P.: Tak je, v vrtiću i školi velimo sat, a doma dok se spominjamo velimo vura. Zato pitamo kulko je vur. ## Kaj je ovo? (*kuća-hiža)*

*KAR: Kuća!

*N. P.: A kajkavski?

*DJE: Hiža!

*N. P.: Bravo! Pa vi ste pravi mali kajkavci. A ja mislila da vi ne znate kajkavski. ## Sljedeća slika? (*ptica-ftica*)

*DJE: Papagaj! To je ptica!

*N. P.: Na kajkavski je to ftica! Ima više boji na sebi pa je ona šarana ftica. ## Kaj je ovo dole na sliki? (*zavjesa-firanga*)

*DJE: Zastor! Zestor! Zavjesa!

*N. P.: Zavjesa ili kajkavski firanga. Ste čuli za to?

*DJE: Daa, firanga!

*N. P.: A ovo? To sigurno imate doma, kaj je to? (*tele-beca-telček)*

*VIK: Imam doma kravu! Mala krava je tele.

*N. P.: Na kajkavski mi doma velimo telček, a nešče veli i beca. ## Kaj je ovo? (*odjeća-flake-halinje)*

*DJE: To je roba! Roba koja visi na vešalici.

*N. P.: Dobro, al vaše jako stare bake bi rekle flake ili halinje. Flake vise na afingeru. To neje naša reč, al ju koristimo. #A kaj bi ovo bilo? (*čarape-štomfi-zokni).*

*DJE: Čarape! Čarapi!

*N. P.: A ste čuli za reč štomfi? Kajkavski je štomfi, a ako su kratke, male ovak kak vi imate onda su zokne. # I još mi rečite samo ovo (*ormar-kredenc)*

*DJE: Kuhinja!

*N. P.: Ovakov ormar je negda stal v kuhinji, morti ga imate spravlenoga negdi v garaži od zdavnja, zval se kredenc! # Ste si ve zapamtili neke kajkavske reči? Koje su to bile?

*DJE: Čarape! Ne, štomfi! Vura i hiža! Četri vuha dva trbuha je vankuš!

*N. P.: Super. Ve mi bote još nekaj malo povedli. Kaj ste denes jeli rano?

*DJE: Sir sa špekom i čaja i kruh!

*N. P.: O lepo ste to rekli, „špek"; pravo po domači! Rečite mi još, kaj vi volite doma jesti? Kaj vam je fino?

*DJE: Riblja pašteta, salata, meso, riža…

*N. P.: Vidite, za rižu mi kajkavci nemamo svoju reč. Riža je riža. Zato kaj je to strana reč. ##Čez kaj gledimo vun? Kak se veli na kajkavski prozor? ## Valda *oblok*. Reč oblok je došla prek Drave, iz Mađarske. Isto kak i *cukor*. Znate kaj je cukor?

*ELL: Šećer!

*N. P.: Bravo ti, ti si mala kajkavka, super.

*ELL: Jer mi je mama z Gole.

*N. P.: A ovo sigurno ne znate. Reč „torman", kaj bi to bilo? Sad je bil Vuzem ili Uskrs, pa se jela šunka, i onda su vaši roditelji i dede i bake naribali ono belo kaj je jako luto. To je hren ili torman. I reč „torman" je došla z Mađerske. Ako znaš kaj je torman i kaj je oblok mam znaš govoriti i mađarski. # Koje je ve godišnje doba?

*DJE: Proljeće!

*N. P.: Stara reč koja se pri nam govori za proljeće je protuletje ili pramalet. Te

reči so već nestale, retko što ih govori. Da ne bi sve te reči nestale, vi ste ih ve čuli. Te so reči govorili vaši stari, a vaši roditeli nečo pred vami govoriti. Ali takve reči trebamo čuvati! Kulko čujem, vi više znate engleski nego kajkavski. To je isto lepo, al trebamo očuvati kajkavske reči. # Slušajte ve ovo:

…V trsju popeva, / grozdje dozreva…/ Crn bel…/ Dok večer se zmrači, / on pesmu zavlači, / Drago starinsko, / veselo vinsko: /Crn-bel… crn-bel…/ Jesensko to pesmo / mi čuli vre jesmo / tri večeri tu. / crn-bel… / I znamo, da leto /otišlo je, eto - / Baš kakti vu snu…/ Crn-bel… Crn-bel…/ ## ovo *crn-bel* vas mora podsetiti na onoga dosadnog kukca kaj vam v travi smeta, on skakavac.

*DJE: Dosadan zrikavac!

*N. P.: Za kraj si bumo ponovili jednu priču. Verujem da znate. Znate one pajceke kaj so si hižu delali? Znate kaj sem ve rekla? Koji su to pajceki? Od čega so bile hiže?

*DJE: Tri praščića! Hiže so bile od slame, drva i cigla!

*N. P.: Bravo. Sad vas bum pofalila lepo. Vi znate i kajkavski i književni. No, treba i kajkavski malo češće govoriti. Ako bute tak govorili, bute znali i kajkavski i književni. ## Ja vas lepo pozdravlam, vi dale poslušajte tete. Ja vas bum došla jenput provjeriti da vidim kak se sečate kajkavskoga!

3.4.2. Rezultati projektne aktivnosti – razumijevanje dijalektnih riječi

Djeci u Drnju prikazano je nekoliko sličica koje prikazuju različite predmete iz svakodnevnog života: *kuća (hiža), ormar (kredenc), čarape (štomfi, zokni), sat (vura), jastuci (vankuši), ptica (ftica), odjeća (halinje, flake), tele (beca, telčok), zavjese (firange)*. Zadatak je bio reći što je na slici te čemu pojedini predmet služi. Odgovori su se bilježili i podijeljeni u dvije skupine – odgovori na standardnom hrvatskom jeziku i odgovori na kajkavskom narječju. Bio je podjednak broj odgovora na standardnom jeziku i na dijalektu.

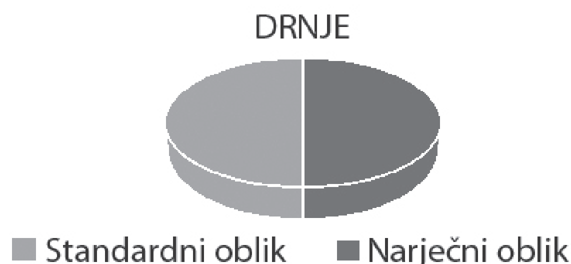
U Goli je projektna aktivnost provedena na razini razgovora – djecu se pitalo o značenju sljedećih riječi: *penezi, škrlak, hindalka, mandala, ruška*. Hana (7) za *peneze* govori da su to novci, a ona to zna zato što je to „po vidovski“. David (4) je rekao da je *škrlak* kapa koja ide na glavu, a za *hindalku* govori da je to ono gdje se ljuljamo. Patricija (6) nije znala što je *mandala,* pa joj je Hana objasnila da je to marelica. Riječ *ruška* su svi znali, osim Lucasa, te mu je rečeno kako se radi o kruški. Pitalo ih se i za imenovanje prije navedenih slika. Odgovori su bili uglavnom kajkavski, osim djece čiji roditelji ili jedan od roditelja nisu rodom iz Gole, pa se u obitelji ne govori kajkavski.

U Ždali je odmah nakon recitiranja Galovićevih „Lastavica“ primijećeno da

djeca ne razumiju takav govor. Od desetero djece samo su dvije djevojčice znale reći o čemu se radilo u pjesmi, a one imaju baku ili djeda u Goli (kajkavskom mjestu). Noa je čak nakon pjesme rekao: "Teta, niš' te nisam razumio." Doduše, na pitanje što znači *štagel,* većina djece je odgovorila da je to *štagalj.* No, kad se djecu pitalo značenje navedenih slika, odgovori su glasili: *kuća, ormar, čarape, sat, jastuci, ptica, odjeća, telčok, zavjese.* Samo je Rea (6) odgovorila: *hiža, ormar, zokni, vura, vankuši, ptica, odjeća, beca, firanga.* Njezina je majka rodom iz Gole, no živi u Ždali pa se vidi svojevrsna dvojezičnost u govoru (s osobama koje su govornici standardnog jezika, Rea se trudi govoriti standardnim jezikom, dok s osobama govornicima kajkavskog i ona pokušava govoriti kajkavski).

3.4.3. Rezultati projektne aktivnosti – razumijevanje i tumačenje kajkavskih riječi

Provedena je i projektna aktivnost razumijevanja i tumačenja kajkavskih riječi među djecom u Drnju, Goli i Ždali. Izgovarane su kajkavske riječi i od djece se tražilo da te iste riječi objasne na svoj način. Iz *Grafa 1.* vidljivo je kako je kod ispitanika u Drnju zastupljenost standardnih i narječnih oblika pri tumačenju riječi podjednaka, iz *Grafa 2.* je vidljivo kako je u Goli veća zastupljenost narječnih oblika, dok je u Ždali prevladao standardni oblik riječi.

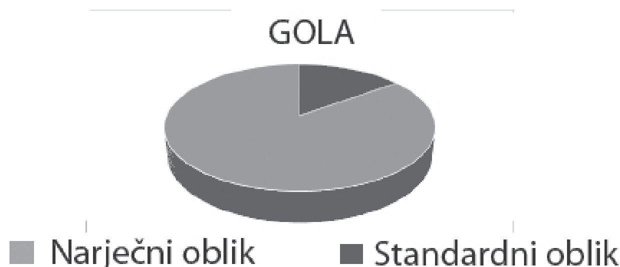

Graf 2. Prikaz rezultata zastupljenosti kajkavskoga narječja i standardnoga hrvatskoga jezika kod ispitanika u Drnju

Razlozi su za to u sociolingvističkim elementima. Drnje su u novije vrijeme naselili stanovnici gradova poput Bjelovara i Kutine. Vidljivo je da se njihova djeca ne služe kajkavskim govorom. Osim toga, sve je više i roditelja kajkavskih govornika koji djecu uče standardnom jeziku i s njima se trude govoriti standardno.

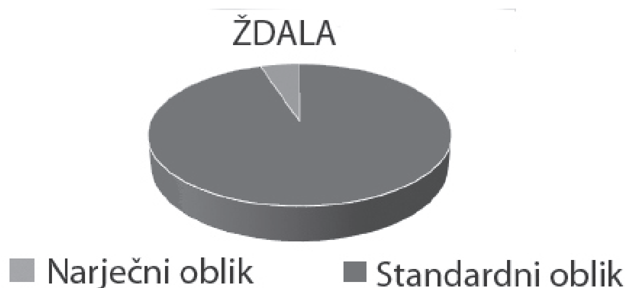
Djeca *kajkavci* u ovoj su projektnoj aktivnosti bila "važna" jer su razumjela i znala o čemu govorimo. Oni su se djeci koja nisu razumjela trudili objasniti o čemu se radi, čak se i na kraju dana moglo čuti kako pojedinci ponavljaju neke

riječi i rečenice. Zanimljivo je bilo čuti stalno pjevušenje zagonetke: "Č*etri vuha, dva trbuha – vankuš!*".

Graf 3. Prikaz rezultata zastupljenosti kajkavskoga narječja i standardnoga hrvatskoga jezika kod ispitanika u Goli.

Gola je tradicionalno kajkavsko mjesto, no u današnje se vrijeme, baš kao i u Drnje, počelo naseljavati sve više stanovnika govornika standardnoga jezika. Naravno da uz to i ovdje postoji utjecaj medija i šire okoline, kako na roditelje tako i na djecu.

Graf 4. Prikaz rezultata zastupljenosti kajkavskoga narječja i standardnoga hrvatskoga jezika kod ispitanika u Ždali.

Kao što je već navedeno, mještani Ždale služe se hrvatskim standardnim jezikom. No u Ždali je u novije vrijeme doseljeno nekoliko obitelji iz obližnjih kajkavskih sela, tako da njihova djeca nose kajkavski dijalekt u vrtiće i škole. Također, vrtić i školu u Ždali pohađaju i djeca iz Pepelare (Novačke) gdje je dijalekt kajkavski.

3.ZAKLJUČAK

Cilj je ovoga rada bio istražiti i ustanoviti razumiju li djeca u potpunosti kajkavski izričaj te koriste li se njime u komunikaciji. Htjelo se također djeci

osvijestiti različitost kajkavskoga i standardnoga hrvatskoga jezika, te ukazati na vrijednost zavičajnoga govora i izražavanja njime. Pojedina djeca iz Drnja nisu razumjela kajkavske riječi, a razloga za to je puno. Jedan od njih je taj što su Drnje počele naseljavati mlade obitelji iz različitih nekajkavskih gradova. Ždala se pak, iako je teritorijalno bliska Goli, ne smatra kajkavskim mjestom. Jedino su se Golčani u ovoj projektnoj aktivnosti pokazali kao većinski kajkavci (jer oni najviše, tj. najbolje njeguju zavičajni govor). Može se zaključiti da na dječje razumijevanje i korištenje kajkavskoga izričaja utječu različite individualne i sociolingvističke okolnosti. Djeca u razgovoru pokazuju dobro razumijevanje kajkavskoga izričaja, no u vlastitom se govoru manje njime koriste, posebno djeca iz Drnja te, očekivano, iz Ždale. Ipak, sva su djeca koja su bila uključena u opisanu projektnu aktivnost pokazala veliko zanimanje za kajkavske riječi, kajkavski govor i za mogućnosti drukčijeg izražavanja istoga smisla. Time je u konačnici i ostvaren cilj ove projektne aktivnosti, a to je osvješćivanje posebnosti i vrijednosti govora zavičajnim idiomom te općenito osvješćivanje različitih načina govornoga izražavanja – kajkavskim i standardnim hrvatskim jezikom. Projektno se poučavanje tako pokazalo vrlo uspješnim, djeci bliskim, neposrednim i zanimljivim.

Ovom su projektnom aktivnošću djeca obogatila svoje jezično znanje i jezičnu osviještenost.

LITERATURA

Čudina-Obradović, M., Brajković, S. (2009). *Integrirano poučavanje*. Zagreb: Pučko otvoreno učilište Korak po korak.

Dijalektologija hrvatskog jezika. https://zciglar.files.wordpress.com/2010/03/kajkarta1.jpg (18. 06. 2018.)

Jurčević Lozančić, A. (2016). *Socijalne kompetencije u ranome djetinjstvu*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Janaček–Kučinić, S. (1985). *Zemlje podravske glas*. Đurđevac: SIZ za kulturu i informiranje općine Đurđevac i Skupština općine Đurđevac.

Lončarić, M. (2005). *Kajkaviana & Alia: ogledi o kajkavskim i drugim hrvatskim govorima*. Zagreb: Institut za jezik i jezikoslovlje. Zrinski d.d., Čakovec.

Lončarić, M. (1990). *Kaj – jučer i danas: ogledi o dijalektologiji i hrvatskoj kajkavštini*. Čakovec: Tiskarsko-izdavački zavod „Zrinski“.

Maresić, J. (2011). Podravski kajkavski dijalekt. *Rasprave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 2011. 37/2. str. 451 – 466. Preuzeto (20. 06. 2018.) sa https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=124959

Menac-Mihalić, M., Celinić, A. (2012). *Ozvučena čitanka iz hrvatske dijalektologije*. Zagreb: Knjigra d. o. o.

Pavličević-Franić, D. (2006). Jezičnost i međujezičnost između sustava, podsustava i komunikacije. *Lahor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik*. 2006. 1/1. str. 1-14. Preuzeto s https://hrcak.srce.hr/10362 (26. 08. 2018.)

Petrović Sočo, B. (2009). *Projekti i "projekti" u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja*. Majtaž, D., Vujičić, L. *Interdisciplinarni pristup učenju - put ka kvalitetnijem obrazovanju djeteta*. 197 – 205. Rijeka: Grafika Zambelli, Učiteljski fakultet sveučilišta u Rijeci.

Težak, S. (1997). Dijalekti i književni jezik. *Hrvatski dijalektološki zbornik*. 1997. 10/3. str. 9-26. Preuzeto (28. 08. 2018.) s https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=288009

Topolovčan, T., Rajić, V., Matijević, M. (2017). *Konstruktivistička nastava: Teorija i empirijska istraživanja*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Turković, I. (1996). *Praćenje, vrjednovanje i ocjenjivanje učenika u praktičnoj nastavi*. Zagreb: Otvoreno sveučilište.

Turza-Bogdan, T. (2013). *Kajkavsko narječje u nastavi hrvatskoga jezika: prilozi za osnovnoškolsku nastavu*. Čakovec: Matica hrvatska, ogranak Čakovec.

Vignjević, J. (2012). *Škola i sociolingvistički aktivizam*. Halilović, S. Bosanskohercegovački slavistički kongres: zbornik radova, knjiga 1. Sarajevo: Slavistički komitet. 2012. str. 675-685.

THE SUB-DIALECTS OF THE PODRAVINA DIALECT - PROJECT ACTIVITY IN KINDERGARTENS

By Mirna Mehkek, Gola

Summary

The Croatian language has three dialects - the Štokavian, the Kajkavian, and the Čakavian. All the dialects, including the Kajkavian, are a dynamic language phenomenon undergoing constant changes. Nowadays, due to the huge influence of media and technology, dialectal language characteristics are altered or disappear altogether. However, the Kajkavian dialect is present in everyday communication, it is learned by children as a first language, whereas in kindergarten and school the children are systematically faced with the Croatian standard language. In our project activity conducted in three kindergartens in Podravina we wanted to deduct to what extent were the children from the Kajkavian region aware of the distinctiveness of their speech and its relation to the Croatian standard language.

The project in this case is a method of learning while being connected with everyday life, and a learning based on questioning, searching for answers and solving problems. It is a learning method where the participants are fully integrated, thus providing the best results. The paper describes project activity with the main topic being the Kajkavian sub-dialect in Podravina. The project activity was conducted at the beginning of 2018 in kindergartens in Podravina, or, more specifically, in Drnje, Gola and Ždala, involving some thirty children.

The Kajkavian dialect and the Podravina sub-dialects are described in the paper. The project history is also presented, as well as the project activities that were carried out and the goals, the data subject specimen, instruments applied, procedures, and project activity results. On basis of data analysis, it was discovered that children from Drnje equally use the standard Croatian language and the dialect, children from Gola preferably use the dialect, whereas the Ždala children prefer the standard Croatian language.

Key words: Kajkavian dialect; Podravina sub-dialects; kindergarten project activity

(Prijevod: autorica)

12. HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS (II.)*

JEDAN DAN ISPOD IVANŠČICE

Željko Bajza, Zagreb

Kad dođete u bednjanski kraj Hrvatskog zagorja koji je između Lepoglave, Trakošćana, Klenovnika i maceljskih šuma, ostat ćete zadivljeni čudesnim, čarobnim krajobrazom, srest ćete se sa živom slikom prohujalih stoljeća gledajući dvorove, kapele, crkve, kurije i zaseoke. Dočekao nas je proljetnim suncem okupan kraj oko Bednje: Višnjica, Kamenica, Donja Voća. I nije vam potrebno mnogo mašte da zamislite niz povijesnih slika. Ući ćete u svijet visoke, plemenite umjetnosti u susretu s freskama u Višnjici, Lepoglavi, Lepoglavskoj Purgi. Vidjet ćete kipove hrvatskih kraljeva koje su anonimni kipari radili početkom 18. stoljeća u crkvi u Višnjici, odražavajući tako na svoj način postojanost i trajnost hrvatske državotvornosti. Vidjet ćete u trakošćanskom dvorcu tapiserije s prizorima bitaka iz 17. i 18. stoljeća u kojima su sudjelovali Hrvati, a isto tako oklope i koplja koja su nosili hrvatski ratnici boreći se protiv nasrtaja s Istoka. Sjedimo na proljetnom sunca ispred klijeti starine Josipa Genca. Gledamo na ova slikovita sela oko Bednje i razgovaramo. Onaj udaljeni kameni vrh ponad Lepoglave jedino je nalazište ahata u Hrvatskoj, tumači nam Mladen Genc. Gledamo na ljubopitna seoceta u okolini. – Tamo su Korenići, a tamo su Kramarići - slijedi liniju obzora

* U ovom dvobroju, u nastavku, objavljujemo sljedećih pet izabranih putopisa (prema ocjeni stručnoga povjerenstva) *s 12. natječaja za hrvatski književni putopis* koji su 2018. - u sklopu Dana Franje Horvata Kiša – raspisali *Kajkavsko spravišče* iz Zagreba, Udruga za kulturno stvaralaštvo *Franjo Horvat Kiš* Lobor i Općina Lobor. Putopise donosimo abecednim redom autora: Željko Bajza: ***Jedan dan ispod Ivanščice*****;** Božidar Brezinščak Bagola: ***Od Huma do Huma;*** Božica Brkan: ***Službeni put u magijski realizam*****;** Radovan Brlečić: ***Dva putovanja*****;** Marija Drobnjak Posavec: ***U pohodu starim dvorima*****.** Radovi sedmero nagrađenika objavljeni su u Kaju 5-6 (2019). Podsjećamo, rok je ovogodišnjega, 14. putopisnog natječaja - do ***6. srpnja 2020.*** *(Uredništvo)*

Josipov prst. – U jarku su Jarnjaki, pri šumi Husnjaki, kod Ježovca su Ladinski, kod Cvetlina Brežani. Svi ti toponimi znak su autohtonosti i izvornosti višestoljetne postojanosti na ovom tlu. – Prema gori su Gorenci, a onda Hojsaki. – Slijedi niz prezimena koja su ljudi dobili prema životinjama: Vuk, Vučak, Vukovski, Kokot, Vrabec, Picek, Ptiček, Zver. - Znalo se dogoditi smiješnih situacija kad je na primjer poštar dobio pismo iz Slovenije, a pisalo je da ovo pismo piše Jelen na ruke gospodina Medveda iz Bednje, a poštar se zvao Vuk.

Stoljetne vijuge mašte u nedaleku Lepoglavu smjestile su nastavak najzagonetnije od svih hrvatskih legendi, one o Čehu, Lehu i Mehu i sestri im Vilini. Po lijepoj glavi njezina djeteta koju je vol prenio kroz Strahinjčicu Lepoglava je i dobila ime. A Bednja je dobila ime po bednju, velikoj drvenoj posudi. - To je zato jer je Bednja smještena između četiri velika brda - nadodaje Josip. Među predajom je i ona da je Trakošćan posjećivao grof Drakula. Nakon Bednje, na putu prema Trakošćanu čeka nas Bednjanska Purga, Rinkovec, Pleš, Šaša i šumoviti brežuljci sve do Trakošćana. Slijede Jamno, Brezova gora, Macelj, a onda se ponovno vraćamo na Trakošćan i njegovo čudesno jezero. Obiđete li ovaj kraj, i u pola dana moći ćete vidjeti kipove i freske stare više od pet stotina godina, a isto tako naći ćete se pred ulazima u pećine Vindiju i Mačkovu špilju, gdje je prije stotinjak tisuća godina živio neandertalac.

Ivanščica je dobila ime po Ivancu, ili obrnuto, a ona i on po katoličkom redu ivanovcima. Emilij Laszowski je ustvrdio da je kralj Bela IV. darovao ivanovcima 1238. zemljište oko njihova samostana svetog Ivana u Ivancu. Ivanec se prvi put spominje u povijesnim dokumentima od 22. lipnja 1396. godine. Kao posjednik kaštela Ivanec 1558. uvedena je obitelj Petheö. U darovnici hrvatsko-ugarskog kralja Ferdinanda spominje se da su Petheövi sagradili novi kaštel od ruševine stare templarske crkve i tako zasnovali ivanečki grad. Kraljica Marija Terezija je 1742. potvrdila grofu Ladislavu Erdödyju posjede Belu, Ivanec i Jurketinec koje mu je 1740. darovao Karlo VI. Među ostalima, posjede oko Ivanca dobila je plemićka obitelj Kukuljević. A Ivan, pjesnik, povjesničar i političar koji je jeziku hrvatskome širom otvorio vrata po zakonima vječnosti uloživši vjeru za uljudbu i knjigu za slobodu. Zastava znanosti našla se u rukama odabranog duha naše kulture. Sin mu Božidar osnivač je planinarskog društva “Ivanščica”. Ivanščicu su 22. srpnja 1898. posjetili Emil Kulmer i Nikola Feler. Iz Bračka su kočijom stigli u Lobor. Uspeli su se na Ivanščicu i istog se dana spustili u Ivanec na Fallerovo imanje. Iste godine u knjizi posjeta dvorcu Trakošćan zabilježeno je da su na izlet na Ivanščicu krenuli grof Karlo Drašković i Božidar Kukuljević Sakcinski. Obojica su bili zaljubljenici u prirodu. Fotografije krajolika, prirodnih znamenitosti, ljudi i običaja Karla Draškovića već su bile poznate. “Poleg jedne velke gore Ivanščica kaj se zove” - pjeva poznata pjesma - “tam su ljudi dobre čudi, z vinčekom te saki

rad ponudi",Tako je bilo nekad tako je i danas.

A sad smo na ulazu u najveći dvorac u ovom dijelu Europe, Klenovnik, na čijem zidu piše: "Neka traje dom taj dok mrav ne ispije more, a kornjača ne obiđe svijetom". Klenovnik su sagradili Draškovići početkom XVII. stoljeća. Ime Klenovnika spominje se prvi put 1244. godine. To se odnosilo na utvrdu koja se nalazi na brežuljku nasuprot sadašnjem dvorcu. Draškovići su od svog novog dvorca napravili najreprezentativniju građevinu takve vrste u Hrvatskoj, imala je 90 soba i 365 prozora. U tom dvorcu održano je od 1640. do 1646. godine nekoliko hrvatskih sabora. Od 1927. godine u dvorcu se nalazi lječilište. U dvorskoj kapelici smješten je vrijedan barokni inventar kao i grobnica Draškovića.

Vidjeli su ovi brežuljci i lugovi prolaz keltskih i gotskih ratnika i trgovaca, čuli rzanje konja, "mongolske zlatne gurte", zveket mačeva rimskih legija i napokon hrvatske konjanike koji su ovdje tražili stan i ognjište za sebe i svoje obitelji. Vidio je ovaj kraj i ratove i pljačku osmanlijskih kirindžija, požare rata, napade i otimačine, ali nikad nije prestao biti ono što jest i što će biti.

Evo nas i u Završju. Bela beskrajno šuti, kao da je zagrabila u svom dolju svu zagorsku ljetnu tišinu podno Ivanščice. Namjernik zastane, osvrne se po tom muku i pomireno napasa pogled niz kotlinu što su je sa svih strana, načičkanu kućercima, zagrlili brežuljci pa je prizor baš zaslužio nadimak Mala Švicarska. Gustiš krošnji i zaraslih puteljaka ne otkriva ipak ni kamena tom pogledu koji se odozgo penje, nakrivljuje ne bi li ugledao puste, gotovo do temelja iskrzane (ali od čovjeka još gdje-gdje više), zidine dvorca Pusta Bela u kojem su još prije osam stoljeća prebivali templari. Kad su televizijski ljudi kamerama hvatali tajne Beline prošlosti prije nekoliko godina, nepoznat im je dječak što je baš dokoličario u krošnji doviknuo: "U tom vam je dvorcu živio i Rikard Lavljeg Srca!" Zaokupljeni svojim poslom nisu ti prolaznici ni za ime pitali nestaška koji je do danas narastao. I gdje sad naći čuvara možebitne pripovijesti o engleskom kralju "hrabrijem od hrabrih" na čijem su štitu Saraceni mačeve otupljivali, koplja i strelice lomili na njegovoj čeličnoj košulji.

Šteta i predaje o zagorskim danima takvog junaka, makar je škakljiva ta zagonetka i zato što je povijesno moguća. Zapisi govore da su Rikarda Lavljeg Srca na kraju 3. križarskog rata (1189. – 1192.) , dok se vraćao iz okršaju na istoku, zarobili Austrijanci, a oslobodili ga tek kad je platio visoku otkupninu. Rikard je sam bio templar, a Pusta Bela kao templarski posjed spominje se još 1116. Otad je dvorac bio iskonski prijelaz preko Ivanščice i branitelj čitava Zagorja, sve dok 1481. godine u vlasništvu Korvina nije izgorio, a u njemu i svi spisi koji su ondje bili pohranjeni - radi veće sigurnosti. Valjda su tajne tada sišle s Ivanuševa brda. Možda se ipak iskrade koje šaputanje iz onog seoskog džepa punog pripovijesti i predaja, koje istresa djed sinu ili unuku i koje stoljećima rastu, smucaju se uz

plotove... Nije li koji učitelj svojim pučkoškolcima pripovijedao o Rikardu Lavljeg Srca pa dao tome maštati i neznancu iz krošnje.

Na kraju dana evo nas i u Remetincu. Komarci su navalili, sumrak je. Svatovi se slikaju pred remetinečkom crkvom, a u gostionici preko puta pogađaju se zvonar i gostioničar čiji je izvor bistriji... Gostioničar zbori da je ta pripovijest potekla kad su seljaci župniku kopali grabu "iz koje bi kokoši pile", što zvonar niječe jer "je on tam bil i zna da je tada župnikov vinceljer, taj kaj mu je gorice oplevljaval", htio u crkvenom dvoru posaditi trešnju. Popušta gostioničar. Ta on je o zgodi samo slušao priču svog djeda Tomaša, a sve što se tamo zbilo možda bi baš navlas isto ispričao kao i zvonar.

Bio je tada zvonar Đuro Koren još mladić. Kopa, dakle, vincilir tu rupu za voćku. I sad dojde na štengu, ide dalje - druga štenga. A našli su se tu dečki koji su bili "fraj - prije drugog rata ni bilo zaposlenih ljudi ovak kak su denes - i sad su oni išli kopat dalje. Štengu po štengu i tak su došli u taj otvor. Jedno deset stepenica, jedanaest, i na levo kreće hodnik... Taj hodnik je oko dva metra širok, a to su tumačili da vodi prema Grebengradu. A meni je to interesantno bilo jer su se oni žurili, jen pred drugoga, oni su mislili, kak je to, narodno rečeno da budu neki lonec našli, da tu ima zlata. To je kak se iz crkve izađe na farof (u župni dvor), i sada da kopamo ne treba duboko... dvadeset centimetri."

Zvonarova priča dalje kazuje da kopači nisu zlata našli, nisu ni dalje kopali nego pet, šest metara, jer ih je u tom žaru smeo neki nasip. Rupu su zasipali i nitko je više nikad nije otvarao, mada su svi u selu za podzemnu tajnu znali. A trešnja što ju je vincilir na tom mjestu posadio ubrzo je usahla. Stari su remetinečki pripovjedači gotovo svi već umrli, nema više ni kopača tog tajnog hodnika Đure Kučića i Fabijana Vuradina. Samo se katkad zvonarova priča ponovno načme, ali se radoznalac nijedan još nije toliko zapalio da bi kriomice pošao krtičariti u župni dvor. Ako je i zatrpano tamo neko zlato, ako se još sjaje dukati u loncu pod zemljom - neka ih radije u napetim pripovijedanjima nego na javi! Mogao bi rasplet potrošiti predaju.

Remetinečka je crkva sa svojim zagonetnim dvorom kičma toga sela koje je po njoj dobilo ime. Gotičko zdanje u koje su se kasnije urezali barokni tragovi, obnovili su sredinom 17. stoljeća, poslije turskih pustošenja, Đuro Erdödy i žena mu Jelisava Batthyany. Batthyanyevi su bili gospodari susjednog Grebengrada pa i nije čudo što su se remetinečka crkva i taj ruševni dvorac u svim pripovijestima zavezali u pravu simbiozu. Pod bočnom je pak kapelom crkve vječno utočište Baltazara Patačića, onog veseljaka koji je utemeljio "družtvo doktorah vinskih", društvo od "pinte" po kome se nazvalo i današnje udruženje brižnika koje je sebi stavilo u zadaću da obnovi i čuva vrednote Hrvatskog zagorja.

OD HUMA DO HUMA

Božidar Brezinščak Bagola, Hum na Sutli

Hum je praslavenska, sveslavenska, ali i sanskrtska riječ. Nalazimo je u jednoj od najpoznatijih tibetanskih mantri ili molitvica koja glasi: „*Om Mani Padme Hum*". *Om* znači mudrost; *Mani* dragulj, svjetlost, sjaj; *Padme* ljepotu lotosova cvijeta, a *Hum* božansko prijestolje ili raj.

Kakvog li divnog značenja riječi Hum! Riječi koja se čvrsto ukorijenila diljem Hrvatske, pa tako u Hrvatskom zagorju imamo: Hum na Sutli, Hum Košnički, Hum Zabočki, Hum Stubički, Hum Bistrički i Hum Breznički. U zapadnoj Slavoniji, podno gore Papuk, imamo Hum Voćinski. Na sjeveru Istre imamo Hum (Glagoljaški), koji podsjeća na kameni stol Ćirila i Metoda, na njihova učenika Klimenta Ohridskog, na Bašćansku ploču i Grgura Ninskog, na Misal po zakonu Rimskog dvora. Hum je najviše brdo na otoku Hvaru, a podno hvarskog Huma smjestilo se naselje Humac. Hum je brdo i najviši vrh otoka Lastovo. Hum je brdo i najviši vrh na otoku Visu. Hum je selo kod Vele Luke na otoku Korčuli, a na otoku Braču dočekuju nas čak dva božanska prijestolja – Hum Gornji i Hum Donji.

U svojim zrelim godinama rado izgovaram drevnu tibetansku molitvicu i razmišljam o zagorskim brežuljcima, „humskim popeifkama", a ponekad, u posljednje vrijeme sve češće, i o grobnom humku. Rođen sam u selu kraj Huma na Sutli, hodočastio sam u Košnički Hum, vozio se kroz Hum Zabočki i Hum Stubički, okrijepio se u Humu Bistričkom, a u Humu Brezničkom veselo zapjevao „Nikaj na svetu lepšega ni…"

Hum na Sutli je naselje i općinsko sjedište na krajnjem sjeverozapadu Hrvatskoga zagorja. Zasebne cjeline tog naselja čine industrijsko središte na zapadnoj strani te zaselak Taborsko s Marijinim brijegom na istočnoj strani. Na tom se brijegu prema pučkoj predaji početkom 17. stoljeća utaborio grof Juraj Ratkaj sa svojom četom ratnika i čekao najezdu Turaka od krapinske strane. Cijelu

su noć probdjeli u molitvi i zagovoru Djevici Mariji, a kad im je sutradan javljeno da su Turci zaobišli njihov brijeg, skrenuvši prema Maceljskoj šumi i Dravskom polju u Štajerskoj, odlučili su na tom brijegu sazidati kapelicu. S vremenom je malo niže od kapelice pobožni puk podigao zavjetnu, a kasnije i župnu crkvu Majke Božje Taborske koja svojim baroknim zvonikom i natkrivenim stepenicama do ulaza u svetište već stoljećima privlači brojne hodočasnike iz obližnjih sela i susjednih župa, sve do Gornjeg Jesenja i Bednje. U toj crkvi zbio se moj prvi doživljaj hodočašćenja u predvečerje blagdana Male Gospe, kad sam zajedno s ostalom trojicom ministranata dobio od taborskog župnika zaduženje da pazim na svaku nedoličnost ili opasnost od prejako razgorjelih svijeća. Hodočasnici su pristizali sa svih strana. Žene u širokim lanenim bijelim suknjama s crnim pregačama i crnim rupcima na glavama držale su u jednoj ruci teške, pune košare prekrivene čistim krpama, a u drugoj krunice i svijeće. Zagorski muži, također u narodnim nošnjama, hodočastili su daleko opuštenije i manje pobožno. Svaka skupina hodočasnika pjevala je za sebe, prilično neujednačeno i razvučeno. Ali samo do donjeg ulaza u natkriveno stubište. Tu bi prestali s pjevanjem i padali na koljena, te na koljenima puzali izlizanim kamenim stubama, uz molitve i vapaje, sve do glavnog ulaza u svetište. I upravo tim pobožnim činom probudiše u meni veliku radoznalost. Zašto baš na koljenima? I to po stubama, od prve do sto i četrnaeste, koliko sam ih ukupno nabrojio. Tada nisam znao zašto, a danas, pola stoljeća kasnije, pomalo naslućujem odgovor u dosluhu značenja riječi Hum kao božanskog prijestolja iz tibetanske mantre.

Hum Košnički brdovito je i raštrkano naselje u općini Desinić, sjeverno od ceste za Miljanu, Zagorska Sela i Kumrovec. Jedno od rijetkih naselja u kojemu se na prvom kućnom broju nalazi monumentalno zdanje srednjovjekovnog dvorca Veliki Tabor, a na najvišem dijelu uzdiže se kapela Marije Magdalene, zaštitnice preljubnica i frizera. Sjećam se brojnih hodočašća na koja me otac uzimao sa sobom u poznata svetišta širom Hrvatskog zagorja i Štajerske. Naše posljednje zajedničko hodočašće bile su Svete Gore iznad Kumrovca. Bilo je to na završetku osnovne škole. Krenuli smo negdje iza ponoći. Otac s baterijom u ruci. Hodali smo između njiva s kukuruzom, pšenicom, krumpirom, sve po nekim puteljcima koje je moj roditelj dobro poznavao. Ostavljali smo za sobom Košenine, Vinagoru, Veliki Tabor, vinograde i stare klijeti, šutke odobravajući jedan drugome tajanstvenost mnogih crkvica i ruševnih kurija. Znao sam da ću za koji mjesec otići u grad, zato sam nastojao što snažnije upijati u sebe svu uigranost zagorske valovitosti, neujednačene glasove iz usputnih gostionica, svađe u pojedinim kućama, glasno psovanje, sve ono zbog čega ljudi odlaze na hodočašće, zbog čega je preljubnica Magdalena Isusu suzama prala noge. U gimnaziji i za vrijeme studija upoznao sam u pročitanim knjigama i drugu preljubnicu iz Huma

Košničkog – Veroniku Desinićku - koju je književnik Vinko Davila u svom povijesnom romanu *Zagorska ruža* opisao kao plavooku, zlatokosu šumsku vilu snježne puti i prekrasnih djevičanskih grudi. Veroniku su Grofovi Celjski optužili da je „copernica". I unatoč presudi časnih sudaca da *„na ovoj djevojci nema nikakve krivice, a kamoli zločina", izdali su nalog kaštelanu Velikog Tabora i Veronika je utopljena u drvenoj kaci napunjenoj vodom te uzidana* u zid koji spaja peterokutnu kulu s ulazom u dvorac. Tijekom dugih stoljeća nastajale su nevjerojatne priče o jezivom stenjanju Veronike za olujnih noći, o povorci kostura uoči Svih svetih, o ukletom kaštelanu, o bijelim prikazama, o ponoćnom lupanju na gradskim vratima… Moj suradnik i prijatelj, pokojni profesor Josip Štimac Učo, dugogodišnji upravitelj Velikog Tabora, našao je prilikom čišćenja dvorskih prostorija 1982. jednu lubanju, za koju je utvrđeno da pripada ženskoj osobi. Da li je to lubanja nesretne Veronike, o tome ne moramo nagađati, budući da je njen lik inspirirao nekoliko hrvatskih, slovenskih, čeških, njemačkih i talijanskih književnika, slikara i glazbeno-scenskih umjetnika.

Hum Zabočki prostire se po obroncima s lijeve strane županijske ceste od Krapine prema dvorcu Bračak koji se uzdiže sa sjeverne strane rijeke Krapine i željezničke pruge Zagreb - Varaždin. Upravo je željeznica za grofa Milana Kulmera bila presudna kod donošenja odluke o kupnji posjeda i izgradnji novog dvorca na mjestu stare kurije, oštećene u potresu 1880. Dvorac je sagrađen 1889., a oko njega je iste godine formiran perivoj koji prekriva cijelu južnu padinu brežuljka. Po završetku Drugog svjetskog rata tadašnji vlasnik dvorca, slikar Ferdinand Kulmer (unuk Milana Kulmera) poklanja dvorac za bolnicu te je u godini mog rođenja (1947.) u njemu počela s radom Dječja bolnica za plućne bolesti. Godine 2007. u neposrednoj blizini dvorca izgrađena je suvremena opća bolnica i dvorac je izgubio bolničku funkciju. Srećom, nije ostao dugo napušten i ispražnjen. Regionalna energetska agencija Sjeverozapadne Hrvatske počela je 2011. pripremati projekt rekonstrukcije, Krapinsko-zagorska županija započela je 2015. radove na cjelovitoj obnovi, a u ožujku 2017. dvorac je cjelovito obnovljen i pretvoren u Energetski centar Bračak. U prizemlju obnovljenog dvorca nalazi se funkcionalno uređen restoran koji svojom ponudom upotpunjuje radionice, seminare i ostale događaje pićima dobrodošlice, stankama za kavu, osvježenjima, te obilnim ručkovima i večerama.

Hum Stubički naselje je koje se lijepo vidi od Augustinčićeva spomenika Seljačkoj buni i Matiji Gupcu u Gornjoj Stubici. Poznato je po brojnim radionicama što ih u prostorijama područne škole organizira tamošnja udruga žena, kako se stari tradicijski zanati i rukotvorine ne bi zaboravile, a posebno pletenje košara, što je nekad mnogima bio izvor prihoda. Danas je seljacima izvor prihoda uglavnom traktor, na što me podsjeća vijest iz crne kronike da je upravo

u Humu Stubičkom poginuo vozač traktora dok je izvlačio porušena stabla iz voćnjaka. Jedno stablo zapelo je za panj, pri čemu se traktor prevrnuo, a vozač smrtno stradao.

Hum Bistrički nalazi se sjeverozapadno od središta Marije Bistrice. Na brdu Klopuča Vrh podignuta je kapela sv. Marije Magdalene. Evo, čak dva zagorska Huma diče se kapelama podignutim u čast svetice koju je prema apokrifnom (službeno nepriznatom) Evanđelju po Filipu "Isus volio više od ostalih učenika i često ju je ljubio". Ljubavnu vezu Marije Magdalene i Isusa na globalnoj je razini popularizirao roman američkog pisca Dana Browna, *Da Vincijev kod*, objavljen 2003. godine. Brown u svojoj knjizi navodi kako je Isus bio oženjen tom ljepoticom, što objašnjava činjenicom da je svaki Židov u Jeruzalemu u njegovim godinama morao biti oženjen. U službenim Evanđeljima Marija Magdalena spominje se kao prva iz skupine od nekoliko žena koje su promatrale Isusovo razapinjanje te koje su sjedile nasuprot grobnici kada su ga polagali u grob. Spominje se i među ženama koje su došle pomazati Isusovo tijelo, ali im je anđeo rekao da je uskrsnuo. U svakom slučaju ta je sveta preljubnica od prvih stoljeća kršćanstva jako zanimljiva. Njene kapele u Humu Košničkom i Humu Bistričkom učvršćuju moju misao da ona Zagorcima od davnina znači utjelovljenje sladostrasne ženskosti.

Hum Breznički je baš kao i Hum na Sutli naselje i općinsko sjedište na istočnom rubnom dijelu Hrvatskog zagorja. Nekoć se u središtu naselja nalazila "crvena oštarija", prizemnica s gostionicom i trgovinom, srušena zajedno s rušenjem samoupravnog socijalizma. Zaštitnik naselja je biskup sv. Martin i zato se Dan općine slavi na Martinje. Rado odlazim na Martinjski sejem, uživam u gastronomskoj manifestaciji "Starinski žmaki", a najdraže mi je s pajdaši pod šatorom zapopevati martinjsku himnu:

Došel bu došel Sveti Martin,
On ga bu krstil, ja ga bum pil.
Kume moj dragi, daj se napij,
Dugo nas ne bu, daj se ga vžij!

Taj me napjev prati od najranijeg djetinjstva, kad sam ga slušao u klijeti svog dede Pepeka. Tek sam mnogo kasnije naišao na podatak da je pjesma nastala negdje med štrigovskim bregima, kad je njen autor, hrvatski diplomat i rodoljub, Josip Keresturi, iz Varaždina ili Beča dolazio na ladanje u svoje Međimurje. Taj mudri isusovac u Beču je prije više od dva stoljeća objavio "Razmišljanja kako se može narod u Međimurju najviše usrećiti". Ne znam koliko su njegova razmišljanja bila djelotvorna, ali pjesma "Nikaj na svetu lepšega ni, nego gorica gda nam zori" postala je omiljenom i rado pjevanom hvalnicom vinorodnim humcima ili božanskim prijestoljima Hrvatskog zagorja.

SLUŽBENI PUT U MAGIJSKI REALIZAM

Božica Brkan, Zagreb

Vrativši se s puta, najprije obično poskidam fotke: s fotića jednog, s fotića drugog, s mobača, a katkad i s kamere. Navika iz novinarskih dana i vremena prije pametnih telefona, interneta, Wikipedije, društvenih mreža te *influencera* i selfića u *real timeu*. Iz vremena kad su riječi, pogotovo lijepe, nešto značile, a fotografije još pokušavale posve školski govoriti *više od tisuću riječi*.

Mi koji bilo poslom bilo privatno putujemo najčešće *samo za sebe* doživljavamo *destinacije* drugačije, pomalo šlagerski: i obrisima, i bojama, i zvukom, a i onime što ni najmodernija tehnologija ne može prenijeti – mirisima i okusima. Još, posve starinski te stoga i razumljivo prešutno, ovisim o vremenskim razmacima među putovanjima, i kad nisu tek polijetanja i slijetanja poput akceleriranih teleportacija. Poput Freuda koji bi, baš frojdovski, i na željeznički kolodvor dolazio po tri sata prije polaska vlaka, i kad se ne radi samo o putovanjima života, ovisnica sam o planiranju od upoznavanja s ciljem i trasom sa zadanim mjestima, planiranjem budžeta i potencijalnim sponzorima, popisom nužnih stvari i programom, sve do uređene prirode i, sve manje modernim – smislom. A, kao za ovo putovanje, i obično ponovno iščitavanje Márqueza zahtijeva vrijeme.

Za Bogotu, prijestolnicu Kolumbije, nije prekomplicirano odletjeti preko Pariza, Londona ili Amsterdama njihovim nacionalnim kompanijama, ako vas, kao što je nas, ne zezne vlastita Croatia Airlines klasičnim kašnjenjem u startu, kao da smo još u šali s *joke about times*, produži let trostruko, na 36 sati. Darujući mi osim prvog slijetanja u Južnu i neplanirano prvo slijetanje u Sjevernu Ameriku: Mexico City u pola četiri ujutro po lokalnom vremenu! I kava *dva u jedan* bila bi mi previše. Kao da ste pošli u Australiju, s mojega posljednjeg putovanja života.

Kolumbiju i ozbiljniji bedekeri opisuju nesigurnom. Valjda tako izgleda iz najbližega hrvatskog veleposlanstva u Brasiliji, udaljenoj *samo* šest sati leta. No,

poslije više od šezdeset godina borbi s gerilcima još prije dvije godine za potpisani mirovni ugovor predsjedniku Juanu Manuelu Santosu dodijeljena je Nobelova nagrada za mir, a na ove godine održanim izborima nisu pobijedili ni mirotvorci ni gerilci nego, valjda u strahu pred njima, desna opcija. El Tiempo je na dan našega dolaska na naslovnici najavljivao posjet Trumpa i teme razgovora - narkotrafikante i korupciju, a naši su nas mediji na dan povratka dočekali s istim temama i hvatanjem hrvatskoga Escobara u trgovini starim željezom brodom upravo iz Kolumbije. Trump dakako još nije dospio. Ni tviterski.

Osim takvih usamljenih pravih i *narkoturista* te kazalištaraca i pjesnika uočavam najsnažnijima naše veze u brendiranim uvezenim bananama iz te latinoameričke zemlje nazvane po čovjeku koji je, ali ne na njezinu tlu, otkrio Ameriku. Da sad pišem ljubić, zacijelo bih ga smjestila u nju, a ne, kao svojedobno, u zamišljenu egzotiku susjedne joj Venezuele, odakle, a da mi o tome doma i ne znamo mnogo, sada glavom bez obzira bježi mnoštvo izbjeglica. Besposleni i izgubljeni zanosno udaraju ritmove na glasnim lokalnim insturmentima po centru Bogote ili kuhaju i konobare. Kolumbijci tvrde kako je i kod njih ekonomija pala u zadnjih nekoliko godina, ali mi došljaci primjećujemo više raslojenost od onih koji jedva preživljavaju do onih koji vlastiti društveni status ograđuju visokim električnim ogradama.

Iz hotela u sigurnoj poslovnoj četvrti vozimo se isključivo poznatim taksijem. Za svaki slučaj. Iako gradske avenije, koje dužno prate biciklističke staze osmišljenije od Bandićevih, oduševljavaju visokim elegantnim stablima eukaliptusa presađenima s našega kontinenta, zatim na početku ožujka raskošno rascvjetanim stablima bazge, baš ocvalim kamelijama i magnolijama te posvuda njegovanom sočnom hortikulturom, do parkova za šetnju pasa, pomislit ćete prije na cijele godine jednaku klimu sličnu našoj proljetnoj – kod njih je bilo oko plus 15, kad je kod nas baš bilo minus 15! – gdje vam kišobran učas dobro dođe i kao suncobran.

Bogota vas podjednako prigrli ovdje starom slikovito obojenom kolonijalnom arhitekturom, ondje četvrtima wawelski crvenkastom *rojiso* ciglom ili zgradama-grafitima, tu pak modernim oblakoderima i panoramom koja sve do horizonta pokušava prikriti sirotinjske četvrti. U užem je središtu brojčano ravna dvjema, a u širem i trima i četirima Hrvatskama, a posvuda se spušta i uzdiše ispod svoga Sljemena, brda Monseratte, visokoga 3152 metra, jer je sam grad na visoravni na 2640 metara, što je ne samo više od najviše hrvatske planine nego i tema za ozbiljnu preventivnu pomisao na moguću visinsku bolest. Uzalud sam se trsila prepoznati simptome, kad bih – ako može Papa u Peruu – pomislila možda i na čaj od koke, jer su me, iako nisam imala visinske pripreme, zaobišli, a i baš nitko nije me salijetao nikakvim opijatima. Najopojnije što sam kušala bilo je neko baš dobro čileansko vino i kolumbijske mješavine kave.

Mogla sam se usredotočiti na ljepotu raznovrsne ogromne zemlje, začudne kako god okreneš. Kroatocentristički i eurocentristički zagledani u vlastiti pupak možete propustiti primjerice ljepotu i samih Kolumbijaca i Kolumbijki u kojima se miješaju i slojevi povijesti same zemlje: gorštačko stanovništvo s onim s dvaju oceana, i Atlantika i Pacifika, odnosno mora iliti izvorno indijansko i kreolsko s osvajačkim narodima iz Staroga, a danas vjerojatno iz cijeloga svijeta. Naš domaćin pjesnik, izdavač i profesionalni vojnik egzotični Eduardo Bechara Navratilova – *nomen omen est*! – Kolumbijac je, potomak oca Libanonca i majke Čehinje s brazilskim državljanstvom.

Začudo, nisam primijetila kao u Europi brojne Azijate – na Franji Tuđmanu Korejci su drhturili u natikačicama! – iako Bogota nudi mnoga jela baš istočnjačkih kuhinja kao i uobičajeno globalna od (sjeverno)američke, meksičke, brazilske, kreolske, talijanske... i drugih kuhinja te, jasno, kojekakve fuzije. Svoju kuhinju Kolumbijci ne nameću, iako raznovrsnim okusima to po svemu zaslužuje i šteta što nije dovoljno prepoznata, izdvojena od susjednih.

Ma koliko htjela, recepture izuzetno ukusnih juha odnosno variva s piletinom – mesa imaju svakojakoga! – recimo, *ajiaco* i *sancocho*, kakve su nam pripremili u restoranu Balcones De la Candelaria u središtu Bogote, jednoj od gastročetvrti kao što su unatrag desetak godina ojačale Macarena, Parque 93 itd., ne mogu ni rekonstruirati i improvizirati: mnoge sastojke, povrtne i voćne vrste u nas i nemaju imena budući da do nas i nisu još ni dospjele ni kao egzoti. Ne računajući brojne vrste grahorica, kukuruza ili batat odnosno slatki krumpir, imaju dvanaest ne sorta nego vrsta krumpira, a i valjda jednako toliko banana, sve do vrlo krupne u juhi.

Doručak započinju voćem u paleti desetak što boja, a što okusa, i ne računajući kivi, lubenice, dinju, jagodu..., nego avokado, mango, papaju, ananas prate vas i kao *street food* tako da ćete gdjegod, uz već globalno prihvaćen *churro*, ištrcak od pšeničnoga brašna u duboku masnoću, pomisliti da vam nude naše dalmatinske fritulice, a ono – oguljeno voće. Osvojio me je i kolumbijski običaj u pet popodne: ne čaj nego vruća čokolada s *almotjabanom*, pecivom od brašna *yuce*, biljke slične krumpiru, pomiješanoga sa sirom, i uz to *queso*, kravlji kremasti sir vrlo sličan našemu kuhanom. Ne čudi što je slavni slikar Botero uz krupne žene ovjekovječio i raznovrsno ne manje krupno voće!

Kolumbija je zemlja sjajne čokolade i kave, a kombinacije su im maestralne, kako tradicionalne tako i čokolaterske zanatsko-umjetničke, donesene iz belgijskih i francuskih manufaktura. Nizozemska će aerodromska službenica službeno to samo pomirisati, ali će sumnjičavo zagledati tipičnu kolumbijsku slasticu od *guave*, za koju nisam mogla protumačiti što je a da ne govorim nepoznatim o nepoznatome, ali bih je okusno, gospođi zacijelo jednako nepoznato, izdaleka

mogla prispodobiti našem starozagrebačkom kitnkezu, siru od dunja, dubrovačkoj kotonjati.

Ako se već niste uz tv-dokumentarce o *oro verde*, zelenom zlatu, najskupljemu na svijetu, uvjerili da je Zemlja zlata, Kolumbija će vam se takvom razotkriti tisućljetnim majstorstvom, remekdjelima drevnoga umijeća iz vremena prije nego što je Stari svijet tobože otkrio i pokorio Novi, u Museo del oro. Odmah u susjedstvu toga nacionalnoga muzeja, meni monumetalnošću i toplinom usporedivoga s berlinskim Pergamonom ili pariškim Orsayem, u suvenirnicama kuju unikatne vrlo skupe zlatne i jeftine bižuterijske imitacije. Po tlu će pak odmah malo dalje za koji dolar na asfaltu prekrivenom komadom najlona ponuditi indijanski nakit iz porječja Amazone ili nešto dalje indijanske tkane torbe iz područja Santa Marte, prema Cartageni, gdje usred naše zime ljetuju imućni Europljani.

Sumnjam da su se poput mene za put u njegovu domovinu pripremali opetovanim čitanjem Marqueza, koji je meni ljepotu iz koje je ponikao otkrio dojmljivim pripovijedanjem, u teoriji književnosti opisanim kao magijski realizam. Kolumbija još nije dospjela osmisliti itinerare stazama toga svog nobelovca, pa smo se same ili su nas kolumbijski kolege navodili na još malo poznate destinacije kafića iz Márquesova romana, kulturni centar koji je nazvavši ga po romanopiscu otvorila druga njegova domovina Meksiko, internat u Zypaquiri gdje se školovao, kolumbijski Vjesnik El Tiempo gdje je novinario...

Kao da sam bila na prpošnome životnom turističkom putovanju, a ne na službenom putu, pomno planiranome i sponzoriranome od države, na kojem smo vrlo uspjelo na različitim mjestima triput predstaviti knjigu *Encuentros/ Susreti*, panoramu dvanaest hrvatskih pjesnika, među kojima sam i sama, a koje je odabrala i na španjolski prevela ugledna hispanistica i zaljubljenica u Južnu Ameriku Željka Lovrenčić za izdavačku kuću Editorial Escarabajo pjesnika avanturista Eduarda Becharu Navratilovu. Kolumbija nam se kao zemlja u kojoj se s pomnjom čita otvorila i onako kako je zovu, baš Vratima Južne Amerike, a uz to smo se osvjedočile da oni koji u nju dođu, ako već ne ostanu, požele doći ponovno. Bio bi to solidan slogan za globalni turizam. A tko se ne bi zaljubio u zemlju koja je pisca *Sto godina samoće* stavila na novčanicu od 50.000 pesosa? Ne reče li baš Gabriel Garcia Márquez, naime, *nemojte se boriti previše, najbolje stvari se dogode kad se ne nadate*?

DVA PUTOVANJA

Radovan Brlečić, Sveti Ivan Zelina

Za Ljubomira i "Majne grupe""

Duže vrijeme - da duže - 15 godina!, nisam prelazio granicu Lijepe moje, ako izuzmem nekoliko odlazaka prijateljima u Kostanjevicu ob Krki, poradi landranja Svijetom, a da pritom zapravo ni sam ne znam razlog toj apstinenciji. U duši putnik landravac koji mrzi odlaske bilo koje vrste sada pomalo žalim za propuštenim. Nije da se nisam u jednom drugom vremenu naputovao, doduše, ne baš cijelim svijetom, ali gotovo cijelom Europom svakako jesam. A ostatkom Svijeta? Tek sasvim malim komadićem SAD-a i Kanade. Tri sam tjedna, molim lijepo, proveo u New Yorku na Manhattanu, i tri dana u Londonu, onom kanadskom, obišao jezero Erie, jedno od Velikih jezera i slapove na Niagari, rijeci koja povezuje jezera Erie i Ontario. Azijom golemom i prostranom - tek sitnim sićušnim dijelom Zaurala iako je bilo prilike za puno, puno više, pa iz današnje perspektive ne mogu to prežaliti. No to ne znači da je duh landravca kroz godine apstinencije – iako me godine sustižu, u meni zamro. Neee! Sve godine, osim one prošle, kada me je bolest zaskočila, plovio sam Jadranom i landrao *sim pa tam istarskim putima* (svojim i onim Franje Horvata Kiša*), Prigorjem i falačecom njemu pridržečeg Hrvatskog zagorja,* da parafrazama naslova svojih putopisarija u jednoj rečenici opišem ta landranja. A onda su se ukazale - ne jedna, već dvije prilike odjednom, za dva zanimljiva putovanja u bijeli Svijet u kratkom vremenu. Ne mogu reći iznenada, jer ih je Ivanka - moja supruga i sama landravica u duši - podugo pripremala. Prvo s onim prijateljima s početka ove putopisarije, a drugo s Ljubomirom (Švicarcem po tati i Zagorcem po mami iz Tuhlja koja je bila sestra moje bake), a koji se nakon sedamdesetak godina života u Švicarskoj ovog ljeta vraća u Hrvatsku. Ljubomirovi preci došli su trbuhom za kruhom u Volosko iz kantona Graubünden još krajem 19. stoljeća. U Voloskom sam provodio nezaboravna ljeta u Ljubekovoj roditeljskoj kući s čijih se prozora pruža nezaboravan

pogled na Rijeku, brodove kako uplovljavaju, isplovljavaju ili usidreni čekaju na red za krcanje ili iskrcavanje tereta. Igrao se po cijeli dan u mandraču i malom brodogradilištu barki – drvenih, naravno. Ti su dani najvjerojatnije u meni profilirali nemirni duh potepenca i landravca uz genetski kod tko zna od koje prabake ili pradjeda, a duh maritima svakako.

PUTOVANJE PRVO, DOMOVINA PINOKIJA I CIANTIJA

Naslušao sam se priča o ljepotama Toskane i o tome kako su joj Istra i Hrvatsko zagorje toliko nalik da ih ponekad nazivamo i Hrvatskom Toskanom. A onda se, iz domoljublja valjda, ali vođen i logikom, zapitam zašto pitanje nitko ne obrne. Nije li možda Toskana nalik Istri ili Zagorju?

Vesna, Plavi, Daria, Aldo, Nevenka, Serđo (svi iz Pule), Cvetka i Jože (prema imenima naslućujete kako su Cvetka i Jože oni prijatelji iz Kostanjevice), te Ivanka i ja, okupljeni smo u "Majne grupe", kako i zašto ne pitajte, duga je to, ali zanimljiva priča. Ukratko, "Majne grupe" ljeti plovi Jadranom, a u ostalo doba godine *učinimo kakav đir* po unutrašnjosti. Slovenci (od milja) imaju u Pisi sina Roka i snahu Carlottu, a njih dvoje hostel. I tako se "Majne grupe" uputi, tjedan uoči Uskrsa iz Pule u iznajmljenom kombiju, u Toskanu na izlet, a ja i po odgovor na pitanje o prispodobnosti Istre, Zagorja i Toskane. Naravno da je nepuni tjedan boravka u čudesnoj Toskani, usprkos trudu Roka i Carlotte da nam pokažu što više, bio dovoljan tek da naslutim sve njezine čari. No i ono što sam vidio bilo je dovoljno da bi sam sebi bez okolišanja obećao, da sam kojim slučajem desetak godina mlađi, kako ću joj se još jednom vratiti.

U Kaštelu na hrvatsko–slovenskoj granici, napuštamo brda što se uzdižu zapadno od doline rijeke Mirne. Pred nama je nova dolina i nova, rijeka Dragonja. Putujemo zaobilaznim cestama, da izbjegnemo besramno skupu cestarinu za onih par kilometara autoputa kroz Deželu. Još smo na Istarskom poluotoku. Lijevo, za jedne Savudrijska vala, za one druge Piranski zaljev. Komadić plitkog mora, nimalo atraktivan, mjesto međudržavnog prijepora. Negdje ispred granica je Slovenije i Italije, uz more talijanska Muggia kojom završava Istarski poluotok, a do nje Trst – najveća i najznačajnija luka na Jadranu (Trst je naš! demonstriralo se početkom pedesetih, prošlog stoljeća diljem tadašnje nam domovine, radi sulude savezničke okupacije Istre, a onda i podjele i nje i zaleđa Trsta). Još nas cesta vodi visoko iznad mora regijom Furlanija – Julijska krajina. Desno gledam u zasniježene vrhove Julijskih Alpi. Prelazimo Soču (*Krasna si, bistra hči planin,…)* – krvavu u Velikom ratu. U vrijeme pisanja ove putopisarije, obilježavana je stota godišnjica njegova završetka. Pri tome se je malo tko sjetio

junaka sa Soče feldmarašala, Hrvata (!) Svetozara Borojevića (nepoćudnog za mladu državu SHS, kojoj je nudio svoje znanje i umijeće nakon kapitulacije carevine i kraljevine, jer je bio austrougarski vojnik, a za ovu vjerojatno nepoćudnog, jer je ipak podrijetlom Srbin iz Vojne krajine). A da Borojević nije 1916. uspješno organizirao obranu na Soči, pred daleko nadmoćnijim Talijanima, a admiral Tegetthoff 1860. s puno slabijom flotom izvojevao nad talijanskom eskadrilom pobjedu kod Visa, tko zna čijim bih danas autocestama putovao iz Pule do slovensko–talijanske granice.

Nepregledna i plodna ravnica rijeke Po je pred nama. Dalje prema Milanu - Alpe. Regija Veneto, riznica je umjetničkog i kulturnog blaga Mletačke republike. Prolazimo mimo odvojaka za Veneciju, glavnog grada regije, a malo zatim i odvojka za Padovu u kojoj je čuvena bazilika s grobom sv. Antuna Padovanskog – sveca čitavog svijeta. Uskoro nas evo u Emiliji Romagni preko koje se iz sjeverne dolazi u središnju Italiju. Iza nas jugozapadna obala Jadrana, a ispred planinski lanac Apenini iza kojeg je Toskana. Gle! pa ona je baš kao i Zagorje za gorom! Eto mi prve prispodobnosti Zagorja i Toskane. Dok obilazimo oko Bologne, glavnog grada regije, premećem u mislima ono što znam o Bologni. Bezuspješno - kao i obično kada se intenzivno želite prisjetit nečega. Pa, naravno, umak *bolonjez*! Klasik među umacima! A onda se sjetim nečeg - mislim prikladnijeg, što na osebujan način povezuje regiju u kojoj jesam i regiju u koju putujem. U Bologni je poznata fontana Neptuna (dobro, fontane s golim Neptunom krase mnoge trgove u Italiji). Poimanje rimskog boga mora i vode Neptuna (kod starih Grka to je Posejdon) temelji se na etruščanskoj mitologiji, a Etruščani su prastanovnici Toskane. A iz nadmetanja Posejdona alias Neptuna i božice Atene stvoreno je prvo drvo - maslina, od pamtivijeka sveprisutno u Toskani. Bogatstvo maslinicima i njihovim visoko kvalitetnim produktom - extra vergini uljima prva je pak poveznica između Istra i Toskane. Dobro, sve je malo nategnuto, ali zanimljivo, zar ne? I dok mi misli tako lutaju, Serđo vozi, Plavi i Aldo drijemaju na zadnjim sjedalima, a Ivanka, Daria i Nevenka potiho klafraju (Cvetka i Jože su u autu ispred nas), uspinjemo se Apeninima. Otprilike, 1200 km dug planinski lanac čiji vrhovi znatno prelaze visine od 2000 m pružio se duž čitavog Apeninskog poluotoka od sjevera do juga podijeljen je u tri masiva: Sjeverni, Srednji i Južni Apenini. U Toskanu, "talijansko Zagorje" prelazimo između Sjevernih i Srednjih Apenina, preko prijevoja Piso della Futa, 900 m nad morem. Uokolo na nižim predjelima šume hrasta, bukve i kestena. Na višim staništa su pašnjaka i grmlja.

Na drugu se stranu spuštamo čini mi se nešto blažim nagibom od onog kojim smo se uspinjali. Što smo bliže pitomijem krajobrazu koji se prostire od Apenina sve do Tirenskog mora, sve nas više okružuju kultivirani nasadi. Maslinici, vinogradi, polja lavande, izorane njive. Da se krajobraz nalik uzburkanom moru ne

prostire u nedogled i da nije, nažalost moram to priznati, gotovo sav obrađen, na trenutak bih pomislio da sam s onih visova što su ostali iza nas "sletio" u Istru ili možda Zagorje. Dok zanesen gledam još od zimskog sna zamusani krajobraz požalim što na putovanje kroz Toskanu nismo krenuli barem mjesec dana kasnije. Tada bi prvi doživljaj Toskane zacijelo bio još veličanstveniji.

Ostavljamo iza sebe grad umjetnosti Firencu. U njezinu ćemo renesansnu raskoš na povratku. Cesta još putuje dovoljno visoko da mogu po nekim vrhovima onog "uzburkanog mora" jasno uočavati (kao da sam u Istri), crkvene zvonike što nadvisuju zbijene kuće i ostatke gradskih bedema. Srednjovjekovni gradići podignuti na ostacima gradina "dotepenih" Etruščana (koji su baš kao i Histri u Istru došli "nenadano i niotkuda") i starosjedilaca Latina, na čijim su razvalinama Rimljani kasnije podizali svoje. Kroz cijeli srednji vijek, kojem većina tih gradića duguje današnji izgled, naročito svoja renesansna obilježja, razvijali su se kao gradovi – državice. Na drugim pak brežuljcima, iza živopisne crnogorice i u ovo doba godine beskrvne bjelogorice proviruje kakva raskošna ladanjska vila ili dvorac. Malo dalje usred maslinika, vinograda ili njiva stancije? (Na kraju nisam uspio saznati zovu li i Toskanci kao Istrani tako, one goleme kuće usred kakvog zasada). Nevjerojatan mi je spoj te pastoralne idile i renesansnih gradića, vila i dvoraca.

Za sagledavanje sve raskoši mjesta koje smo stigli obići, Pise, Lucce, San Gimignana, Volterre, Firence i ovovjekovne Pise Porto, bilo je puno premalo vremena. Baš kao što mi ova putopisarija ostavlja puno premalo prostora za, kako je svojedobno vrlo slikovito Franjo Horvat Kiš naslovio jedan svoj putopis, sve *Viđeno i neviđeno*. Zbog te „skromnosti" i jesam za ovu putopisariju, umjesto nekog možda više asocijativnog naslova, odabrao ovaj manje uobičajeni kada je riječ o Toskani. Drveni lutak Pinokio, svojevrstan zaštitni znak ovog dijela Toskane, bar što se suvenira tiče, i butelja ciantija (ne ona tradicionalna – trbušasta, opletena likom, kakvu smo nekada masovno kupovali u Trstu) jedini su materijalni dokaz s mog putovanja u Toskanu. Ostali "dokazi" prikupljeni pri obilasku veličanstvenog kosog tornja i krstionice - jedinstvene Puccinijeve Lucce opasane s 4,2 km dugim bedemom i jedinstvenog pogleda s 50 metara visokog *Torre delle Ore*, osmatračkih tornjeva San Gimignana, što me gledano iz daljine podsjećaju na siluete nebodera na Manhattanu, etruščanske Volterre sa sačuvanim gradskim vratima iz njihova doba, što izazivaju strahopoštovanje, Davidovog kipa, gužve pred galerijom Uffici, Ponte Vecchia na rijeci Arno koja spaja Firencu i Pisu - trajno su pohranjeni u fajlovima moje memorije i kao podsjetnik koji ne blijedi na fotografijama koje sam nesmiljeno snimao.

Penjući se u povratku Apeninima, ovaj put panoramskom autostradom, sumiram viđeno i neviđeno; Toscana krajobrazom doista podsjeća na moju Istru

i moje Zagorje (s Prigorjem naravno). Vizurama akropolski smještenih gradića nalik je Istri, a crkvama povrh brijega i ladanjskim dvorcima Zagorju. No svatko od njih, i Istra i Zagorje i Toskana u svom su milenijskom trajanju i beskraju jedinstveni i neponovljivi.

PUTOVANJE DRUGO: BASEL

Putovanje u Basel jedna je sasvim drugačija priča. Nije da nisam već bio u Švicarskoj (Zürichu, Fribourgu i Schaffhausenu), no ovaj sam put zahvaljujući Ljubomiru pri landranju Baselom upoznao, koliko je to najviše bilo moguće u tri dana, jednu drugačiju Švicarsku. Tome je pridonijelo i samo putovanje, za lijepa dana, opušteno i bez žurbe.

Ovaj put četvero nas je. Osim mene u autu su još Ivanka, naš sin Marijan i snaha Danijela. Putujemo preko Zagreba, Ljubljane i Gorice (podijeljenoga grada - još jedna stravična posljedica razgraničenja nakon II. svjetskog rata) put Švicarske. Iza Monfalconea uključujemo se na poznati mi put – *autostradu* kroz sjevernu Italiju. Ostavljamo Padovu i nastavljamo prema Milanu. Još smo u prostranoj nizini, gusto naseljenoj, punoj vodotokova što se spuštaju s Alpa, premreženoj autostradama, cestama, željezničkim prugama, industrijskim postrojenjima i plodnim poljima. Alpe, više od 1200 km dug i više od 150 km širok sistem planina, koje se u velikom luku prostiru od Ligurskog mora do bečke kotline i Panonske nizine, svoje ime duguju Keltima. Usredotočen sam na one ispred nas. Još su daleko, a snježnobijeli vrhovi obasjani poslijepodnevnim suncem djeluju gotovo filigranski - nježno i čipkasto. Pod posljednjim obroncima onih s desna - Julijskih, Verona s Julijinim balkonom. Malo dalje autostrada gotovo da dodiruje obalu Lago di Garde, prvo u nizu alpskih jezera uz koje ćemo proći.

Iza Milana polagano zalazimo među planine u zemlju jezera. Slijeva Lago Maggiore, zdesna dva su spojena: Lago di Como i Lago di Lecco. U Comu, gradiću koji je dao ime onom većem – kratki predah. Uz provijant koji je Ivanka spremila kod kuće, pijuckamo kako tko: pivu ili kavu, uživamo na proljetnom suncu, pogledu na jezero i dijelu gradića koji se od jezera penje uz strminu. Nešto dalje eto nas u Švicarskoj! Lugano! Još smo na prednjoj strani Alpa koje tvore klimatsku, hidrografsku, florističku i etničku granicu između sjeverne i južne Europe, pa je u ovom mondenom gradiću klima mediteranska.

Iako svojim zamršenim spletom i golim visovima na prvi pogled djeluju neprohodno, odbojno i nenaseljeno, Alpe su zbog bezbroj dolina i prijevoja, zapravo prohodne, a zbog obilja vode nastanjene su još u doba paleolitika. Tamo gdje su masivi spriječili prirodni prolaz, u novije su doba probijani željeznič-

ki i cestovni tuneli. Jednim od njih - S. Gotthardom, dugim 15 km i mi ćemo na njihovu drugu stranu. Prođemo mimo Luzerna i nešto udaljenijeg Züricha. Istovremeno očaravajuće, zastrašujuće i intrigantne planine polako ostaju iza nas. Nisam mjerio vrijeme koje nam je trebalo da ih svladamo, jer me zaokupila pomisao na sve one koji su ih, usprkos njihove surovosti, kroz vjekove savladavali ili u njima živjeli. Od onih prvo trajno naseljenih, Italika, Ilira, Retijaca do Kelta, Germana i Slavena. Osim prodora u velikoj seobi naroda, preko njih su u svojim pohodima, ma kako to zvučalo nevjerojatno za ono doba, prešle vojske pod vodstvima Hanibala, Pompeja, Cezara, Pipina Malog, Karla Velikog, Barbarosse, Karla VIII., Eugena Savojskog, Napoleona i Suvorova. Vojske u I. i II. svjetskom ratu ne ubrajam među te poduhvate, jer im je pothvat olakšavala suvremena tehnologija.

Pred nama je ravničarski dio Švicarske kojim teče velika i moćna Rajna, važna vodena prometnica u zemljama kojima prolazi na putu do ušća u Sjeverno more. Rajna dijeli Basel koji se prvi put spominje 374. godine kao Basilia, na dva dijela. Na lijevoj jugoistočnoj obali je Grossbasel, staro urbano, ali i administrativno, poslovno, kulturno i prosvjetno središte. Ljubomir živi u najstarijem dijelu grada, u kući na brežuljku povrh Rajne. Iako je Basel drugi grad po veličini u Švicarskoj, veliko željezničko središte Europe i grad s jakom farmaceutskom industrijom, ovaj dio grada bez prometa, oaza je mira koja živi nekim svojim smirujućim ritmom, usprkos tome što je od jutra do večeri prepun turista i starosjedilaca. Najživlje je u pauzama za ručak i nakon posla u večernjim satima. Poprilično smo se nahodali prvog dana, kada smo prekasno potražili mjesto za ručak, iako je centar Basela prepun restorana, bistroa i mjesta za pojest *stoječki* svake *fele*.

Spustivši se sa Spalenberga na Marktplatz na kojem je živopisni Rathaus – gradska vijećnica iz 15. stoljeća, odšećem do Rajne. Voda i brodovi makar i riječni, snažno me fasciniraju. Preko Mittlere Rainbrücka pređem na drugu obalu u Klainbasel - industrijsko središte grada pa produžim obalnom šetnicom petstotinjak metara nizvodno do skele. Ona će me prevesti preko rijeke do malog pristaništa na suprotnoj obali s kojega ću se stepenicama popeti u stari dio grada. Putem na jednom me odmorištu iznenadi neobičan "spomenik". Na zidiću stepeništa privezan tankim lančićem, minijaturni gumeni čamac s kipićima izbjeglica. Prisjetivši se kako su protestanti za progona u 16. stoljeću našli u Baselu utočište (nakon njihovog naseljavanja grad se počeo naglo razvijati), ali i gledajući na ulicama Basela, čini mi se, mnoštvo kozmopolita, zaključio sam, možda previše romantično, kako je gumenjak s ovodobnim prognanicima (bez natpisa koji bi pojasnio o čemu je zapravo riječ) zahvala gradu na pruženom utočištu. Na vrhu stuba Münsterplatz i katedrala na njemu. Basel Münster - protestantska crkva

izvorno je bila katolička katedrala, građena od pješčenjaka između 1019. i 1500. godine u romaničkom i gotičkom stilu.

Što me u Baselu još oduševilo osim bezbrojnih kulturnih spomenika (koje sam, istina, zbog kratkoće vremena, tek letimično i sporadično obišao) i starog dijela grada, uskih uličica i živopisnih kuća? Multietničnost! I nenametljivi red u svemu i svačemu! Na dan odlaska htjeli smo u automobil utovariti neke stvari. Do Ljubomirove se kuće zbog pješačke zone može samo uz posebnu dozvolu. Ujutro Ljubomir nazove policiju i zamoli dozvolu i dobije ju preko telefona(!!). Automobilom treba doći ispred stupića, koji brane prilaz staroj jezgri, a spuštaju se komandom iz daljine i pričekat nekoliko minuta. Obaveza je samo izaći iz zone do podneva. Za ne povjerovati! Zatim promet! Konglomerat tramvaja, automobila, pješaka, biciklista – mnoštvo biciklista, a ipak se odvija bez napetosti i u savršenom redu, i to bez bezbroj semafora na svakom *vuglu* (a ne kao u Zagrebu) koji ionako samo usporavaju promet. Nevjerojatno (za naše pojmove), ali istinito - biciklističke staze vode tramvajskom prugom. Nije neobično vidjeti trokolicu ili bicikl s prikolicom u kojoj se vozi dijete, pas ili stvari, ili svi zajedno, kako bez žurbe prolaze prugom ispred tramvaja.

Tri su mi dana prošla prebrzo. Puni dojmova i pozitivne vibre napuštamo Basel - grad iz snova i vraćamo se javi. Istim ćemo putem kroz Alpe. S druge strane Alpa odlučimo se zaustaviti radi ručka. Bez premišljanja za zaustavljanje odaberemo obalu Garde - najvećeg jezera u Italiji. Uvjet pri odabiru restorana jest pogled na jezero, dobra spiza i *prosecco frizzante* – bijelo vino iz okolice Trsta.

Prvi gradić nakon silaska s autostrade je Desenzano del Garda. Tu ćemo stati. Prošećemo pitoresknim gradićem, obalom jezera s tri strane okruženog Alpama i odaberemo jednu od terasa s pogledom na vodu. Nakon ručka, nekoliko fotki i još jednog kratkog đira pri kojem prođem, ne mogu vjerovati svojim očima, pokraj ogromnog spomenika palim partizanima i antifašistima, ukrašenog cvijećem i državnim zastavama. I to u srcu nekadašnje Musolinijeve marionetske Salske Republike (prema gradiću Salu u blizini)! E, pomislim ne bez ironije, ovi Talijani baš ništa ne drže do svoje nekad “svijetle” prošlosti!

U POHODU STARIM DVORIMA

Marija Drobnjak Posavec, Zagreb

Zdogovarali smo se da kam bi nam bilo lepo otiti da ne bu predaleko, da ne bu preskupo i da ne bu preteško. Stari jesmo, al nam je gušt još nekam otiti, nekaj videti i podivaniti se, dok smo za nekaj k redu.

Jedni su rekli da bi se moglo iti pogledati stare dvore vu Karlovcu i okre njega. Drugi bi pak rejši poglenuli kojekaj novoga, modernoga i preštimanoga. Nekak smo se sporazmeli da itak idemo gledet ono staro, kak se svi drugi po celom svetu štimaju z svojim starinam, zakaj ne bi i mi išli gledet ono kaj je naše, lepo i staro. Nekoji znadu bomeš prodati i tijam svoje stare, rđave čavle i kamenje zrušenoga zida, a mi imamo stare dvore kaj su zdavnja bili preštimani, i to ne samo dvori, nego i sve ono okolo.

A bilo je vreme kak da smo ga naručili i da nam ga je nešče nacrtal. Svibanjski den, po nebu se oblaki igraju i naganjaju, plavo nebesko zrcalo obleklo se kak za svate i gledi zaljubljeno dolje na tu našu zemljicu i kak da se čudi, kaj je to za jedno, da je tak lepa i gizdava.

Dok se vozimo prema Karlovcu, nude nam se kipeci jeden od drugoga lepši. Očeš one ravnice, gde se žita nadmeču z svojim zelenilom svakojačkim, ili se pak pruže ledine vuz put i svaka bi te k sebi pozvala, kak da veli, stanite malko, gledite nas, zidite van na sunce da se skup grejemo na ovom suncu, vi stari, a mi navek i znova štimamo se z mladom travom. A onda tam nadaleko vidimo brda i gore, visoki kameniti vrhi kak da čkome i misle svoje, a šume popevaju svoje arije i toliko toga bi štele čoveku otpopevati i čisto kak da su malko i vmanje kaj mi to tak slabo čujemo, jerbo furt se nekam žurimo i bežimo i nemamo cajta da bi stali, seli, gledeli, slušali i razmeli kaj nam popevaju. Onda pak dok se dojde bliže i zdaleka se vide tornji gradski, spuščaju se šljiviki i vrčaki, ograde i poorane mekote, kak da svi oče dojti bliže vodi. Onda se i voda tu i tam uzjoguni kak mlado blašče i preskoči kamenje i napravi se srdita pa zašumi slap menši ili vekši. A voda svakojački tu baš ima, nekoje su velike i brze, žure se i preskaču krš, a druge

su pak mirne i pitome, onda se nekoje pretaču jedna vu drugu, a zviriki, zdenci i ribnjaki napajaju ljude i blago.

Evo nas, itak, fletno smo došli vu Karlovac, i to baš pred Zvezdu šestokraku, koju su zdavnja zezidali oni koji su šteli tu držati granicu i razdvojiti istoka od zapada, severa od juga, a to se prvi dosetil Karlo Habzburški. A da su našli zgodno mesto, jesu, kak i ne bi, pa to je mesto koje ima sve kaj čoveku poštenom i vrednom treba. Najprije vode, ruva i kruva, a ono čega neje bilo dopeljavali su brodi i lađe po vodi. Vode faktično ima za svakoga, četri su tu reke i ne znaš koja je lepša od koje i koja se umiljava više, travama, vrbama, ljudima, mostima. Negdi se pružili vuz vodu peski, pa šoder, bel i razigran, trave su se spustile negdi do same vode da se napiju, a ona je lepa i čista i den-denes bi se mogel ž nje slobodno napiti i juvu skuvati. Ne bum vam povedala i nabrajala koje su to četiri reke, znadu i mala deca, ako su samo malko vu školu išli i to nafčili. Ali kaj svi ne znadu to je lepota tijov voda i bistrina, a na ovom proletnom denu je voda prelepa. A da je tu bilo i kruva, to nam more povedati „gospa učiteljica„ povest, da su bili silni melini još pred više stotin let, i to ne bilo kakvi nego bomeš največši vu celom ovom delu Evrope. I onda su tu lađari žito silno dovažali i mlelo se i premetalo dalje i na kola i razvozilo se daleko po svetu. Karlovac je bil preštiman i bogat, a okre njega su se zidale kule i dvori koji su ga čuvali. Vu toj lepoti i blagostanju bilo je i lepote i umetnosti i mudrosti.

Jeden je velik čovek tu bil i ovu vodu pil i morti je zato napisal jedno od najlepših preštimanih književnih del koja nam pripovedaju o sudbini čoveka. Bil je to prvi naš ban pučanin, Ivan Mažuranić.

Sad, baš neje ni to trajalo zanavek, grad ti je kak i čovek, negda mu ide dobro, a onda i posustane. Dok je napravljena pruga i došle su vlakmašine sim k nama, brodi i lađari više nesu imali toliko posla, a i melini koji su bili na vodi zgubili su s tem dosti svojega šefta. To se i denes vidi, ima dosti toga kaj se zidalo i slavilo ljudsko delo, ali dosta i onga kaj je zrušeno. Zna se da su bile fabrike i veliki dučani, preštimane kafane, a i škole, gde su se školovali i nekoji svetski znanstveniki kak na priliku Nikola Tesla se je tu vu Rakovcu vučil, i mislim si, jel bi se morti još našla nekoja vrata ili obljuk kud je prešel i kam je gledel Nikola, dok je bil dijak i dok nesu pojma ondašnji profesori imeli koga vuče i kaj se kader taj dečec zmisliti, da se mi još denes s tem bavimo i nišče još praf ne zna kaj je sve zmislil. Na prilku, koliki kuckaju po mobitelima, a ni na pameti im neje da bi za to bili zahvalni jednom Nikoli. A pak još puno je tu živelo drugijov slavni ljudi, a ja tu sad nemam priliku sve spominjati.

Svakak, kaj bi se trebalo tu spomenuti je Zorin dom, tu se zebiralo preštimano društvo, a još i sad jov ima kaj se tu skupe fest fletni ljudi, koji su znali i šteli popevati, igrati, predstavljati za svoju dušu i za one kojima je bilo drago blagovati

i ono kaj se veli duhovna rana. Zeberu se tu, popevaju i pripovedaju kojekaj lepoga, pa im je pri duši lekše, kak i onima koji dojdu slušati i gledet.

Melinov sad više nema tak puno, ali su tu sad napravljene gizdave vile, valjda za one koji su to zaslužili, no sad se tu, vele, snimaju televizijske nekakve serije, to je sad preštimano. Malo dalje, okre Zvezde, još austrijski mladi oficeri su napravili veliko šetališče da bi se šetali i da bi mogli tu i tam zgledati kakvu gospodičnu dobrostoječega tatice trgovca i zebrati si ju i otpeljati sobom. Gizdavi oficeri austrijski tu više nesu, ali su njijovi bankari zauzeli preštimana mesta i napravili gizdave steklene dvore vu koje se nemre baš leko vlesti. Šetačev, fakat tu ima i sad svakojačke fele, dohađaju turisti i zgledavaju se i vidi jim se lepo tu vu ladu pod kostanjima koji cvetu i diše, a reka se čuje kak romori i žvrgolji i diše svibanjske ruže i ziblju se travke.

Lepo je za videti i noveše zgode, ribe i svakojačke morske stanovnike koji se moru videti zbilza vu najmodernejšim akvarijumima, pa ti se vidi da si i sam pod vodom med njima.

Vodi nas mlad, pameten, zgoden i oškoprcen gospon, pun dobre volje, da nam pokaže još kojekakve lepote ovoga prelepoga grada s kojim se baš i ne znamo preveč faliti i štimati, no ja baš i nesem moguča sve to vami povedati, se bojim da vam ne bu preveč. No tu se još moglo lepo videti i nekoliko veliki, stari cirkvi, vu njima ono kaj je još preostalo, a puno je toga i odnešeno, vojske su se tu sretale i tukle, svakojačke.

Zidale se utvrde, okolo, a i rušile kule i stari dvori. Svaki razrušeni zid i svaki kamen, napil se je tu ljucke krvi i dojde teško čoveku to i gledeti, a kamoli sečati se toga. No kaj čemo, ljudi grade, a neljudi razgrađuju. Karlovac još čeka i treba dost dobri i fletni ljudi i majstorov kaj bi obnovili ono kaj bi se još moglo obnoviti i moglo bi biti na čast i diku i domačima i užitek dobronamernima.

Kaj pak nesu stigli jedni ni drugi, onda je to razrušilo vreme, a na puno mesta još stoje veliki i negdar gizdave dvorane, kavane, svratišta koje nema koj popravljati i obnavljati, vele da neče nitko biti zidar, ni bravar, pak to stoji i čeka, ako dojdu nekakvi malo bolši dani za ljude za zrušene iže.

Nama je došel cajt da smo morali pak ostaviti sve to i dugačke aleje i kostanje koji su dišali kak da nam vele da tu ostanemo još malko i zvala nas bistra voda kaj se blesika kak da je smaragdna i kupališta koja su nas k sebi zvala, ali ošli smo još dalje da kaj bi vidli još nekaj.

Opet su nas zagrlile na kratko šumičke, ponudilo nam svoju ravnicu, veliko polje, zadišeli nam i namigavali bokori rascvele gacije vuz potoke. Te gacije baš i nema svud po svetu toliko kaj bi bila tak lepa i lekovita, a i to i još ne znamo skoristiti kak bi trebalo.

Tak smo se z našim busom i veselim društvom dokoturali pred zidine još

jedne jako stare utvrde koja se vidi zdaleka i s koje se vidi nadaleko. Stare su tu zidine, još stareše utvrde koja se zove Novigrad na Dobri, a zbilja je na lepom mestu i tu se moglo lepo živeti dok je bilo mira. Dol dolje pod brdom je pitoma, ravna i plodna, mogli su tu živeti mirno mirni ljudi, bujno je i pod ovim svibanjskim suncem zgledi skorom raskošno. No sudbina ove stare gradine je išla kak i sudbina ljudi. Gradilo se i rušilo i vidlo se da su tu gradili dobri i fletni majstori jerbo su temelji preživeli silna stoletja.

Pred gradom nas je dočekal jako ljubezno jeden fin gospon i spripovedal nam skoro sve kaj je poznato o ovom negda slavnom gradu. Znal je taj gospon o tome puno, koji su se sve tu junaki proslavljali i glave gubili, koji su pak gradili i obnavljali, navek se je našlo i onijov kaj jim je bilo drago zrušiti. Mesto je to bilo znamenito jerbo se našlo baš tu otkud se moglo videti na sve strane i braniti celu okolinu. Bilo bi dobro gda bi se imelo s čem to obnoviti, napraviti kak je negda bilo, pa bi to došli gledet i vučiti se i mladi i stari i domači i stranjski.

Ovaj gospon koj nam sve to pripoveda je župnik tam dolje v selu, gde se diči stara cirkva posvečena Uznesenju Blažene Djevice Marije. Poznata je ona po tome kaj su nju zidali i dozidavali i navek se znova vračali poznati majstori i darovali oni koji su vu svet otišli, onda se tam setili od kud su i nekoji su se pod starost vračali na domaju. Župniku se neje vidlo teško dočekati nas i spripovedati nam kojima je bilo drago slušati kak se sve ovi ljudi borili da bi opstali tu i kak se i denes trse da im se dojde i vidi da čovek ne sme posustati vu svojim dobrim nakanama da bi nekaj doznal i spoznal.

Vu svim takvim starim cirkvama navek mi se vidi da su ostali koraki onijov koji su zdavnja tu bili i zlizan je kamen od njijov korakov. Dolazili su i molili milost i još dolaze prositi od Boga i njegove Blažene majke da pomognu kak bi se ovo življenje nekak lekše pretrpelo.

Navek, dok vidim to kamenje po starim dvorima, cirkvama i utvrdama, nekak mi se vidi da čovek itak ne vmerne i nestane zanavek, nek posle njega navek nekaj ostane, makar trag na kamenu, stara slika na zidu, zapisana reč i poruka da je život je dar.

I pak si mislim, zakaj je to tak da nemru ljudi živeti z mirom i slogom i imeti se radi kak se mi imamo radi tu na, pod ovim suncem svibanjskim i slušati kak nam pripoveda ovaj velečasni kak se to tu živelo i svega bilo dost, dok su ljudi dobri i složni.

Tu dolje v selu smo se počinuli i okrepili kak se šika, raspopevali smo se, kak i ne bi, dočekali su nas dobri ljudi, vidli smo svakojačke lepote i spomenuli se puno toga kaj čovek denes leko pozabi.

Pohoditi staro i čuvati ono kaj je dobro, neje samo gledeti ono kaj je bilo i prešlo, videti staro, znači i naslutiti i nadati se i nečem novom.

Temeljem odluke Koordinacijskog odbora Dana Franje Horvata Kiša – KAJKAVSKO SPRAVIŠČE, društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti iz Zagreba, Udruga za kulturno stvaralaštvo Franjo Horvat Kiš Lobor i Općina Lobor – raspisuju

14. NATJEČAJ ZA HRVATSKI KNJIŽEVNI PUTOPIS

Poštujući književno nasljeđe i duhovnu mjeru zavičajnosti/krajobraza kao univerzalnih vrednota, svrha je Natječaja podržati kontinuitet suvremene hrvatske putopisne književnosti.
Autori, bez obzira na dob i hrvatski književni jezični izbor – standardni štokavski, kajkavski, čakavski – mogu se natjecati s najviše tri (3) neobjavljena putopisa – svaki opsega do šest (6) kartica – uz koje valja priložiti i kraću biografsku bilješku.
Radove napisane u računalnom obliku (CD + ispis) valja poslati na adresu: **KAJKAVSKO SPRAVIŠČE / ČASOPIS KAJ, 10000 Zagreb, Ilica 34** (s naznakom: Za natječaj – hrvatski književni putopis), ili na e-mail adresu: bozica.kaj@gmail.com najkasnije **do 6. srpnja 2020. godine.**
Izborom ocjenjivačkoga povjerenstva, najbolji radovi bit će nagrađeni, javno izvedeni i objavljeni u časopisu Kaj.

Želeći sa suvremenoga stajališta reafirmirati kajkavski književni kontinuitet i proznu vrstu, KAJ - časopis za književnost, umjetnost, kulturu – i njegov nakladnik KAJKAVSKO SPRAVIŠČE – društvo za širenje i unapređivanje znanosti i umjetnosti, Zagreb – raspisuju

16. NATJEČAJ ZA KRATKU KAJKAVSKU PROZU

Neobjavljenu prozu napisanu isključivo kajkavštinom, opsega do pet (5) kartica (u računalnom obliku – CD + ispis) valja poslati na adresu Uredništva i Nakladnika **do 6. srpnja 2020. godine**: KAJKAVSKO SPRAVIŠČE / ČASOPIS KAJ, 10000 Zagreb, Ilica 34 (za Natječaj: kajkavska proza), ili na e-mail: bozica.kaj@gmail.com Autori se, bez obzira na dob, mogu natjecati s najviše tri (3) prozna rada, uz koja je potrebno priložiti i kraću biografsku bilješku. Izborom ocjenjivačkoga suda, najbolji radovi bit će objavljeni u časopisu Kaj.

STRUJOPISI PUTOSVIJESTI

Ivan Kutnjak, OD LAPORA DO PRAPORA, Općina Sveti Juraj n&B, 2019.*

*Putopis je obolio od podmukle, smrtonosne bolesti: dosadan je.*** Tako vele organizatori Regionalnog natječaja "Spasimo putopis", voditelji Kluba putnika iz Novog Sada. Teško je procijeniti koliko su uspjeli u svome naumu spašavanja putopisa, ali Ivan Kutnjak svojom je novom knjigom *Od lapora do prapora* svakako ponudio putopise koji nisu dosadni, kao i barem jedan od recepata kako putopis – spasiti. Nasreću, prepoznali su to otprije već članovi stručnog povjerenstva jedine prave nacionalne putopisne smotre, Natječaja za hrvatski književni putopis, koji se već 13 godina održava u okviru Danā Franje Horvata Kiša u Loboru, u organizaciji istoimene tamošnje udruge i one krovne, Kajkavskog spravišča iz Zagreba, a gdje su četiri Kutnjakova putopisa (od sedam koliko ih je u knjizi) dosad već bila nagrađena.

Doista, naporno se već, uvijek i iznovice, čuditi (pa brzo zaćoriti) nad hrvatskim putopisima u kojima autori i autorice tako umilno i ekstatično poetiziraju prirodne ljepote proputovanih predjela, pripadnu kulturnu i povijesnu baštinu, simpatične osobitosti "naših ljudi i krajeva", poljoprivrednu proizvodnju te gastronomsku i napose enološku ponudu njihovu. Kao da žive u 19. stoljeću (autori, ne poljoprivrednici), a ne u stoljeću koje je naslijedilo 20., ono koje je dekonstruiralo sve vrste tekstova; osim, očito, hrvatskog putopisa. Ivan Kutnjak stoga u svojim putopisima nudi nešto sasvim drugačije, za mnoge – čak i šokantno.

Pa i sâm lijepo kaže, već u prvom putopisu, "Woodooderine":

Što je hrvatski putopis danas – kada se književni rodovi i vrste zatvaraju u svoje obore: političke, svjetonazorske, generacijske, razlogaške i bezrazlogovske, post- i prethodničke, mogulske i arhijerejske, iseljeničke i useljeničke s pogledom na bostan, utamničene u kavezima izdavača i davitelja preprodavača, hrvatski putopis kao spasonosna, univerzalna farmakološka formula za kolabiralo truplo tiskane riječi u Hrvata. Dok se intimna drama velike podravske i hrvatske književne ličnosti uvodi u kanalice šarlatanske suvremene kratke proze kao anagram jedne sveopće izgubljenosti i kraha teksta na dnu čovjekova mozga.

Veliki pisci hrvatski!? Ma koji? Gdje?

(Ne znam, valjda su pozaspali "po dragomu kraju".)

E sad, kada bi Ivan Kutnjak bio kalkulant, jedan od mnogih naših književnopromidžbenih opsjenara, onda bi knjigu otvorio (a ne ga stavio potkraj nje) naslovnim putopisom, britkom odom Murskom Središću, Gradu Rudara. I da, udivljeni čitatelj rekao bi da je to sjajno, pre-

* Tako piše, u duhu Kutnjakove poetike, dok na klapni piše n@b (ukratko: Sveti Juraj *na Bregu*).

** http://www.klubputnika.org/zbirka/zbivanja/4171-konkurs-spasimo-putopis

gnantno, lucidno te ispisano upravo krležijanskim rečenicama. I jest. I taj je putopis iskorak. Ali potom bi se čitatelj zbunio onime što slijedi, jer taj je putopis u (kon)tekstu knjige tek "konzervativnija" iznimka. Svi ostali znatnije odskaču od svega dosad viđenog i čitanog u ovom žanru u nas. Rečenice, naime, drugdje nisu krležijanske, nego bi se mogle nazvati – joyceovskima. Pristup je daleko od retrospektivnog, nego je introspektivan; nije sinoptički, nego temeljito poetiziran, prepušten gotovo hipnagogičkom nizanju jezično-semantičkih asocijacija, ponajviše na verboludističkoj i grafostilističkoj ravni. Dakle: *Alkemija jezika i ezoterično umijeće kombiniranja* – volim citirati tu sintagmu Gustava Renéa Hockea, a ovdje je ona itekako primjenjiva.

Takav je pristup u Kutnjaka otprije poznat iz njegovih vrhunskih (u prvom redu kajkavskih) pjesama. No pjesma, ma koliko slobodno formirana bila, ima svoja nužna (formalna) ograničenja; ako ništa drugo, ne može teći kao proza, dok Kutnjakovi putopisi čine upravo to: teku strujom svijesti, tokom svijesti. To su putopisi strujosvijesti, ili: strujopisi putosvijesti.

Nije se lako probijati kroz tu struju i tu svijest, kroz taj *put* i taj *opis*. Neki efekti izmiču razumijevanju, tumačenju. Neki su, naravno, uspjeliji, neki manje (no tako je, što god tko rekao, i u *Uliksu*). Vrijedi izdvojiti neke signifikantne. Npr.: *nad morjem… Nadrljanskim*; *Litrano*; *rekup(l)eracijâ*; *Svetskoga (k)Uma*; *Okoli šijeka zvuzlan*; *sa štreke čamac-capajebo*; *zemlje vid*; dok je Kardinal iz Pribića *bio više laik (od: lajkati, lajkam; fase bugh) nego klerik*. Istovremeno, neki: *Proizvode svašta – od "šprica" goričnih, cerada kamionskih, ventila za becikline, drotora za rotore, žlebekof za kroveke i krovurde, športskih dvorani i olimpiskih medajli, lovačkih kapelici, narodnih festivalof, šatelitskih anteni, pa onda valda i šatelitof na koje se morebiti one priheftati imajo, špricerof na lešo pa do vinskih i literarnih sejmof tj. mesapof tj. knig tj. pablik akacij, izvornih pučkih popefki i psalmof, pa do kožnih jakni. Osim onih od vepra. A mortik i to. Nigdar se ne zna.*

Osobno mi je pak najdojmljiviji kratak no beskrajno inventivan štos da Zvonko Kovač *dijeli Part-ljičevu sudbinu*. Prezime slovenskoga komediografa nije greškom razdvojeno crticom (sad se to zove spojnica, iako je ovdje razdvojnica!), jer *part* na engleskom znači *dio*, pa se, je li, *dijeli* (ne samo prezime nego i sudbina).

Mnogom dijelu čitateljstva ovi će putopisi djelovati neshvatljivo, razuzdano, nedokučivo, ali oni to i žele biti: laporni, a nekima oblaporni, praporni, a mnogima prijeporni. No tko je ikad rekao da književnost ne smije biti zahtjevna, zbunjujuća, kompleksna, hermetična, zakučasta? Mato Lovrak? Sigurno, ali književnost se ne piše samo za djecu, a niti samo za one kojima je najveći intelektualni domet *Život na vagi* ili ono što marljiva Cornelia von Benyovsky et Schoschtarich posadi što u vrtu, što u vazi. Za *re-aklamacjo* Kutnjak ionako veli da ga treba *vuzvati na št. No 9158 933*. Nije dao predbroj, pa ću ja: 098.

Kutnjakovi putopisi su, prije svega, (iz)vrsni književni izazov. Napokon – Bogu hvala!

Reknimo i to da je knjiga lijepo opremljena, moderno, baš modernistički a ne postmodernistički, tako da je naslov na koricama potpuno nečitljiv, a što se, očito, i htjelo (treba cijeniti dosljednost). Ima točno stotinu stranica finog tiska (srećom) velikih slova čitljivog fonta i dostatnog proreda. Na međunaslovnici svakog putopisa počinje teći prva rečenica, a onda se naprasno prekida, taman da te zbuni, što također nalazim zgodnim. O, da – nije dosadno!

Na klapnama se navodi da se svojim loborskim (zapravo: nacionalnim putopisnim) nagradama autor svrstao *uz bok najuspješnijih suvremenih hrvatskih putopisaca*, pa neke od njih i poimence navodi. Mislim da bi se navedeni, *vice versa,* mogli barem jednakomjerno pohvaliti što su se svrstali uz bok Kutnjakov, pa eto, ovime sa zadovoljstvom pružam osobni primjer/prinos tomu.

Denis Peričić

OSUĐENI NA MUDROST

(Boris Beck: *Posljednja noć velikog pripovjedača*, Leykam international, Zagreb, 2019.)

Boris Beck napustio je fantastiku i smiruje se u mudrosti. Moram reći da sam nakon njegove knjige *Pandorina kutija* (Leykam, 2017.) očekivala sasvim drugačijeg Ezopa, ili drukčijeg Becka, svejedno. A onda dobila u ruke mudrosnu knjigu *Posljednja noć velikog pripovjedača* u kojoj autor smiruje i sebe i čitatelja razložnim štivom nad kojim ne možete ni razmišljati jer je on to odradio za vas. Koje u svojoj punini i dovršenosti samo možete prihvatiti.

Knjiga je to o životu: o vremenu učenja, istraživanja i napokon podučavanja. Kroz ta tri razdoblja života Beck vodi svog junaka Ezopa, a vodi i čitatelja kojem poručuje da mir prihvaćanja i inzistiranja na dobroti nije ni uzaludan ni nemoguć. Uostalom, od mudrosti je i očekivati da kad već sagledava stvari rastvori prostor dobra, a ne prostor zla.

Iako tri razdoblja okrenuta životu jednog davnog vremena *Posljednja noć velikog pripovjedača* potvrdit će da bezvremenost ili svevremenost mudrosti predstavlja ono što se u većim razmjerima dogodilo Isusovim rođenjem i Otkupljenjem: punina vremena. Upravo ta punina omogućava autoru inzistiranje na činjenici – iako napušta elemente znanstvene fantastike toliko prisutne u njegovom dosadašnjem književnom radu – prema kojoj mudrost nema vrijeme. Zato u dovršeno vrijeme on može smjestiti strukturu od četiri dijela koja će podsjetiti na četiri Evanđelja, nauk svetog Franje, posebice njegovu *Pjesmu stvorova*, razmišljanja o smrti na način Vladimira Jankélévitcha…

U jednoj jedinoj noći izlistan je život čovjeka za kojeg od djetinjstva znamo da smo kroz njegove priče učili misliti. Boris Beck ga sabire u toj njegovoj punoći, u mudrosti i dovršenosti, u tu zadnju noć smješta i njegovog učenika odnosno nasljednika i na taj način dovršava sve što mu je još u životu trebalo. Učenik je stražar u prvoj od četiri straže i rado će saslušati priču velikog pripovjedača. Sam Ezop osudu prima mirno i ne pokušava – iako bi kao veliki pripovjedač itekako mogao – proturječiti sucima i odlukama jer odgađanje ne mijenja ništa u ukupnosti. Zato mu autor može dopustiti i da umre ne obraćajući pozornost na pravdu i nepravdu samog čina, nego na dovršenost ukupnog života u kojem više nije potrebno tratiti vrijeme jer su sve obveze ispunjene: svijet je prozreo, priče ispričao i nasljednika pronašao.

Ponekad je čitateljima žao što neke knjige nisu dobili u nekoj mlađoj dobi, jer ima autora koji im u jednom dahu, kao u ovom kratkom romanu, brzinski slože stvari pa i svjetove. U ovom slučaju jedna od njih je Grčka, druga mudrost, a našlo bi se još toga. Zato mislim da bi roman *Posljednja noć velikog pripovjedača* trebalo ponuditi mladim čitateljima, onima što se na pragu odraslosti zanose zanimljivim rečenicama i smjelim tvrdnjama, iza kojih ostaju podcrtane knjige, ali i sposobnost pamćenja koja im uvelike ostavlja tragove u kori velikog mozga. Autor tih rečenica čovjek je koji već godinama "vježba" razmišljanje i u tom razmišljanju prepoznaje konačne stvari. Istina je da ta konačnost čovjeku rijetko pomogne u svakodnevnom životu, ali za to nije kriv ni Beck, ni Ezop, ni mudrost: krivi smo sami jer se nadamo nečemu drugom. Međutim, možda je to jedini način da bi život bio moguć: spoznaja i prihvaćanje dugo se razilaze i kad se jednom sastanu, svijet može postati dosadan ako na vrijeme ne shvatimo da smo položili ispit i da je vrijeme odlaska. Hoće li on doći koji dan, mjesec ili godinu prije ili poslije – dragom Bogu svejedno. Važno je da dođe u punini osobnog vremena. Da steknemo mir, jer samo u miru možemo dostojno otići.

Neke stvari često nam izgledaju razumljive same po sebi. Boris Beck oslikava Ezopovu mladost kroz njegovo učenje preko prirode. Ostavlja ga dugo nijemim da bi mogao primjećivati i domišljati to što satima gleda. Da bi stigao do pouke. Zagledan u svijet životinja Ezop će tako

zaključiti da o njima znamo malo i da smo time sami oštećeni. On, pak, pouzdano primjećuje da su mačke i mačci kao i ljudi ponekad ljevoruki, ali jedni više od drugih. Da pčele ne vole nered i da njihova agresivnost potječe upravo iz njihova sasvim određenog poslanja. Saznaje da su neki psi toliko dragocjeni da su čitava sela živjela čuvajući ih. Naravno, na takvom mjestu koje spoznaje veže uz prostor na kojem prebivamo i koje sugerira svaki mogući odnos s prirodom, pojavljuje se mnoštvo pitanja i slijedeći autorove naznake možemo ih postavljati prema osobnim afinitetima u rasponu od iskorjenjivanja vrsta do uništenja planeta. Sva ona u konačnici, jer književnost je u pitanju, ostavljaju nedoumicu hoće li novim generacijama biti razumljiv red kojim se ravnaju pčele, upornost kojom egzistiraju magarci, snaga lavova… Oni razmišljaju o modemima, smartfonima, oni znaju sve o daljinskim upravljačima i mobitelima. Znam barem tri, četiri autora netom otišlih s hrvatske književne scene koji su pisali o vrapcu. Ili o psu. Ovi koji misle o modemima kako će prepoznati pticu ili konja?

Čitajući nedavno esej o gruzijskom slikaru Niki Pirosmanšviliju primjećujem inzistiranje autora na činjenici da je Pirosmani jedini istinski gruzijski animalist. Narod koji je još na neki način blizak s prirodom ima jednog jedinog animalista. Nemam razloga ne vjerovati autoru eseja, ali me pogodila činjenica da je tako frekventnu činjenicu kao što je slikanje životinja u jednom narodu istinski uspio samo jedan čovjek. Zato mislim da je Ezopov animalizam kao predložak mudrosti jedino neizvjesno i istinsko pitanje romana *Posljednja noć velikog pripovjedača*.

Beck se pobrinuo oslikati različite aspekte života mimo mudrosti i smrti: svoje mjesto našli su i ljubav, bogatstvo, klanjanje idolima, praznovjerje… Ali kad dodirne Delfe u smislu analize njihovih dvojbenih proročanstava i naknade koju za to dobivaju, Ezop stavlja na kocku osobnu sudbinu. Nezasitnost bogatih bogatstvom i moćnih moću replicirat će se i u sljedećim razdobljima. Svaka generacija postavlja ista stara pitanja kao da su nova i na njih nalazi odgovore – stare, a kao da su novi. Zato je kroz Ezopa autor čitatelju omogućio da prihvati, točnije posloži i osvijesti ono što negdje na rubu promišljanja i sam uzgaja.

Posljednja Ezopova noć, kao i svaka noć za koju znamo da je posljednja, ima svoje svijetle i mračne trenutke. Mrak koji tek treba rasvijetliti. Beck Ezopu ostavlja u životu stražara koji postaje učenik, a time i pripovjedač. On tek treba živjeti i pripovijedati do besvijesti da bi se pomirio s mudrostima koje je spoznao i da bi na svoju pedagošku udicu povješao nasljednika. U traženju nasljednika svatko, pa i Ezop, izabire između vlastitog egoizma i tuđih zanosa ili tuđih ranjivosti. Ezop nas ponovno uči da smo osuđeni na to da spoznamo kako smo zanos davno potrošili, ali svijet je mimo toga: niti je s nama počeo niti će završiti zato treba odraditi svoje poslanje. U tom smislu veliki pripovjedač je poslanje i negdje među zvijezdama mudri Ezop čuči i veseli se što je i Becka zakačio toliko stoljeća u budućnosti.

Grozdana Cvitan

DOBA KORONATRESA

Sjetih se iznenada prve sveučilišne vježbe iz stilistike kod profesora Tomislava Sabljaka. Valjalo je lutati zagrebačkim ulicama od Trga bana Josipa Jelačića do Britanskoga trga i zbrojiti nazive objekata na hrvatskom jeziku. Bila je 2001. godina. Još se nešto i zvalo hrvatskim imenom. Gotovo dva desetljeća kasnije, u vrijeme korone i potresa, kada su i život i hrvatska metropola doživjeli bolno podsjećanje kako je sve krhko i prolazno, aktualnost one vježbe dobila je nostalgičnu patinu. Osim slastičarnica, poneke stare slatke tvrtke ili one s napitcima protiv mamurluka, tako je malo, rijetko, pročitati išta na materinjem jeziku.

Redakcija časopisa "Kaj" i "Kajkavsko spravišče", to drago utočište sjevernoga, hrvatskoga kajkavskoga jezika i njegovih dijalekata, ostali su, imenom i dužnošću, utvrdom čuvanja ba-

štine u središtu ranjenoga grada. Iako se žuti, arhivski primjerci, vraćaju u studeni 1880. godine i potres iza kojega je obolio veliki August Šenoa, na paradoksalan način zavidim autoru "Zlatarova zlata" jer se tada u svakoj riječi osjećao duh, identitet grada, sve ono što je tako vješto prenosio na papirnate stranice. A danas? Engleski nazivi, tuđe banke, dodvoravanje inozemnim kuhinjama, bitka za tržišni probitak. Samo što kumice na Dolcu ne napišu "sir i vrhnje" na jezicima svih naroda i narodnosti Europske unije.

Koliko oksimorona od 19. ožujka kada su Zagreb i Hrvatska utonuli u razdoblje "Ostani doma", preplašeni virusom, krevetima u Areni na Laništu, s pozivom da se nigdje ne izlazi, jer opasnost vreba na svakom uglu, a da itko ne može vidjeti ili dokučiti – čega se bojati više u odnosu na uobičajeno gripozno doba, svojstveno svakoj zimi, točnije prijelazu prema proljeću. Odzvanjala su Vivaldijeva "Četiri godišnja doba" u privatnim stanovima i kućama, praćena smiješnom, lupajućom prosvjednom notom. Tehnologija je donijela "kućne revolucije", jalove, one ne mogu ni vlastitu djecu "pojesti" s druge strane zidova. Utjeran je strah u kosti i meso svih hrvatskim građana, s redovitim praćenjem konferencija za novinare Nacionalnoga stožera civilne zaštite u 14 sati, "svetohraništem" privremenih nada. Postadoše virtualna i svakodnevna misna slavlja, nastupilo je doba u kojem smo uvjeravani da se sve, baš sve, može napraviti kod kuće. Bez mogućnosti putovanja između županija, odlaska na sprovode, vjenčanja, jer odgovornost, socijalna distanca, dezinfekcija, to su pojmovi kojima se mjerila čovječnost o ožujku 2020. godine. E, moj Šenoa, trebalo je vidjeti preplašen narod, ali kako, kada je svatko u svojemu svijetu, prisiljen osmisliti poslovne i privatne dane, prilagoditi ih okolnostima.

Potres je, doduše, pokazao i zagrebačko lice solidarnosti, humanitarnost slućenih razmjera, s navijačima, svećenicima, vojskom, organiziranim službama koje su već do večeri te nezaboravne nedjelje 22. ožujka očistile hrvatsku prijestolnicu. Tisuće su bile prisiljene napustiti domove od Markuševca, Kašine, centra grada s Ilicom, zelenim valom, slomljenim, podrhtavajućim od nastavka serije s više od tisuću manjih potresa. I zagrebačka prvostolnica postala je poveznica sa Šenoinim vremenom, iznova pogođena, s jednim križem koji je istog jutra pao s vrha južnoga tornja, a drugi u složenoj, eksplozivnoj akciji demontiran 17. travnja. Zar je samo katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije ostala (ne)promijenjena 140 godina od potresa i gradnje, čekajući novu neminovnost raspadljivoga, ovozemaljskoga usuda. Primjetno je bilo, kao u trećerazrednom filmu, pao je i snijeg onih koronsko-potresnih dana. I začinio Zagreb.

Mjere su relaksirane iza Praznika rada, ironično, u danima kada je malo tko radio. S obzirom na brojke koje su (u trenutku pisanja ovoga teksta 22. svibnja) 2243 zaraženih i 99 preminulih osoba, ponovno je dopušteno živjeti "novu normalnost", štogod to značilo, s izbjegavanjem fizičkoga kontakta, savjetovanim maskama u javnom prijelazu, stajanjima u redu, ukratko, s dužnom mjerom opreza. Od "ukradenoga" Uskrsa 12. travnja do kraja svibnja javnost je uvjerena kako je prva opasnost prošla, i da nitko, osim onih u samoizolaciji i sa simptomima bolesti korone, ne mora polagati račune gdje i zašto izlazi na cestu.

"Ostani doma" promijenjeno je u "Ostanimo odgovorni", benzinske postaje više nisu ključna mjesta okupljanja odraslih, parkove su iznova zamijenili otvoreni kafići, s jednim ili dva razmaknuta stola, s trgovačkim centrima koji neumitnom kapitalističkom logikom mame na potrošnju uštеđenoga, jer zaraditi se baš i nije moglo od blagdana sv. Josipa naovamo. Najednom je većina stvari (zamalo rješavanih praćenjem mobilnoga signala) postala dostupna, a pitati je li tako moglo vrijediti tijekom cijeloga ***razdoblja koronatresa*** doima se arhaičnim, nebitnim. Onaj isti preplašeni narod smišlja ljetne planove, taktike odlaska na morska odredišta. Jedino su još djeca u panici, njihova "Škola za život" zadavala je glavobolje roditeljima, jedinstvena školska godina s prosvjedima i virtualnim učenjem na svojemu krešendu doživljava gomilu upitnika – a što ćemo sad? Mališani od prvoga do četvrtoga razreda dobili su priliku povratka u školske klupe, a čini se i da će oni stariji pučkoškolci biti prisilno stavljeni u klupe posljednjih mjesec dana. Maturanti u

dvojbama koju srednju školu i(li) fakultet upisati, s vjerom da drugi koronski val neće banuti baš 1. listopada, kao da se virusu može zapovjediti što i kako činiti.

Prošlost postade i kulturno uzdizanje u dvomjesečnim interijerima, čitanja zaboravljenih, prašnjavih knjiga s polica, gledanje dostupnih kazališnih predstava, "skidanja" filmova s različitih aplikacija, nadoknađivanje propuštenoga, arsenovskoga čišćenja života, sređivanje ladica s mnoštvom nepotrebnih predmeta, reduciranje stambenoga prostora na ono najnužnije, s naglaskom na toaletni papir.

Zbog celuloze su u svim strahovima bile velike oči, nakalemljene na konzerve mesnoga doručka, te vječne zablude da je materija važnija od duha, tijelo od duše. Uzdrmani su, s potresom i bez njega, temelji predvidljivih, beskrajnih dana, kreativnost i snalažljivost došli su do izražaja bez javnoga laktarenja, podbadanja, hijerarhijske probitačnosti prema stručnoj priznatosti i dostojanstvenosti financijskih primanja.

***

Fragmentarno, u opsežnijem osobnom ***Dnevniku koronatresa*** zapisao sam i ovo:

6. travnja 2020., 15:02

Četrdeset je novih slučajeva zaraze u Hrvatskoj. Sada je 1222 oboljelih. Umro je u Zagrebu muškarac srednje životne dobi, bez ranijih većih zdravstvenih problema, šesnaesti od početka zaraze.

Ne osjećam se najbolje, vjerojatno zbog iscrpljenosti. Nemam temperaturu, čitao sam noćas i Josepha Ratzingera – Benedikta XVI., ponavljam u Velikom tjednu "Isus iz Nazareta – od ulaska u Jeruzalem do uskrsnuća", tražeći pojašnjenje o različitoj "svjetini" koja je vikala "Hosana" i onoj koja je bez uplašenih Isusovih sljedbenika, sastavljena od Barabinih pristaša, tražila puštanje borca protiv Rima namjesto Gospodina. Zanimljivo je ulaziti u izvještaje sinoptičkih evanđelja nasuprot Ivanovom, koji je, prema Ratzingeru (i matematici) bliži objašnjenju da se Kristova smrt dogodila dan prije Pashe, a ne na sam blagdan. A Posljednja večera samim tim dva dana prije. "Polazeći od večere Gospodnje i uskrsnuća, o tomu bismo mogli reći da je upravo križ konačna radikalizacija bezuvjetne Božje ljubavi u kojoj on daje sama sebe protiv svekolikog nijekanja ljudi, uzima na sebe "ne" ljudi i tako ga uvlači u svoje "da" (usp. 2 Kor, 1,19). Ratzinger piše moćno, u dahu se pročita, dobro je uspoređivati sa Svetim pismom, zadubiti se. Evo još jedne, za bold i koronu: "Ako nečista tvar inače preko dodira prenosi zarazu i onečišćuje čistu stvar, onda je ovdje obratno; gdje svijet sa svojom nepravdom i svojim okrutnostima, koje ga onečišćuju, dolazi u dodir s beskrajno Čistim – tu je On, Čisti, istodobno i jači". Ovu bih rečenicu danas ispisao i nosio na vrata svih crkava u Hrvatskoj i svijetu. Neće svetci korone biti poslušnici, već drugačiji, ne kao ludi, već mudri a opet odvažni. Gospodin će bdjeti nad njima da pronađu put za svoje djelovanje. Može se zapitati: a što ako nečista tvar dođe i doslovno u dodir s Čistim? Tada se zatvaraju crkve za vjernike. U nadi da se vatre neće ugasiti i za svećenike. Vrijedi ponoviti lekciju. Pitam se: što ako od korone čitav svijet izumre? Zar tim posljednjim dahom posljednjega čovjeka prestaje postojati Bog? Može li čovjek pojmiti svevremenu radost, čak i u pretpostavci nepostojanja ljudskoga stvorenja u "Dies Irae"? Neka se dovrši kako je zapisano. Krasna je grčka riječ oporuke Živoga, uzvik na križu "dovršeno je": *tetélestai*.

***

Onih nekoliko sekundi 22. ožujka u 6:24 sati, koje su uzele život Anamariji Carević u Đorđićevoj ulici (čudo je da žrtava nije bilo više, iako je i jedna previše), natjeralo je i najnevjernije Tome zapitati se – tko sam, što sam i kamo idem. Čemu bjesomučne jurnjave, svakodnevna prometna živciranja, okupiranost tračevima i tričarijama, obrnuti redoslijed prioriteta u kojima se odavno pogubismo, a sada smo tresnuti do Neba i natrag. U vrijeme hrvatskoga predsjedanja Vijećem Europska unije i godini Rijeke kao prijestolnice europske kulture.

Ostalo je još vremena u "novoj normalnosti" pronaći i pustiti gramofonsku ploču kajkavskih popevki "Krapina 1968." s trinaest kajkavskih bisera koje otvara Zvonimir Prelčec s "Pijmo, braćo, vince". Moj izbor je ipak velikan Krunoslav Cigoj i narodni tekst "Tak ja sad tu-

gujem". Tugujem, jer nisam siguran ni da ćemo nakon korone i potresa pronaći put prema vraćanju zaslužnoga duga najdražim dijalektima i tronarječnosti hrvatskoga jezika.

I nazvati stvari i objekte pravim, svojim imenom, a ne da se novi naraštaji čude u šetnji potresenim gradom i na dva metra udaljenosti od susjednoga šetača pojme tužnu istinu – sve je počelo kada smo se počeli sramiti vlastitoga jezika. Tu ni korona ne može pomoći. Zapeli smo i prije. Učinili tuđinu od svojega grada, svoje zemlje.

Tomislav Šovagović

SURADNICI U DVOBROJU KAJA 1-2/2020.

NATALIJA BAJER, prof. (Lukač) – pjesnikinja (na hrvatskom standardnom i kajkavskom jeziku), sudionica brojnih pjesničkih recitala; piše i za djecu

Dr. sc. ŽELJKO BAJZA (Zagreb) − književnik, znanstvenik (s područja kemijskog inženjerstva i tehnologije), publicist, urednik

BOŽIDAR BREZINŠČAK BAGOLA, prof. (Hum na Sutli) – književnik, esejist, prevoditelj, urednik; piše i prevodi na hrvatskom standardnom, kajkavskom, slovenskom, te sa slovenskog jezika; predsjednik Hrvatskozagorskog književnog društva.

BOŽICA BRKAN, prof. (Zagreb) – književnica, publicistica, urednica, istaknuta autorica internetskih magazina; piše na kajkavskom ('kekavskom') i hrvatskom standardnom jeziku u vrlo raznolikim žanrovima

RADOVAN BRLEČIĆ, dipl. ing. inf. (Sv. Ivan Zelina) – pisac, publicist (Prigorski glasnik); među ostalim, autor putopisnih knjiga

†Dr. sc. FRANJO BUNTAK (1910 - 1985.) - povjesničar umjetnosti, muzealac, proučavatelj umjetničke i kulturne povijesti Zagreba i njegov pisac u mnogim djelima; direktor Muzeja Grada Zagreba (do 1979.); suradnik časopisa *Kaj* od 1972. i član *Kajkavskoga spravišča*

FRANJO CIMERMAN (Čakovec) – kajkavski pisac (rimovane novele i kajkavski rječnik); poduzetnik

SINIŠA CMRK – televizijski autor i voditelj; umjetnički producent; književnik/pisac za djecu, pjesnik

ŽELJKA CVETKOVIĆ, prof. (Zagreb) – pjesnikinja i prozaistica, spisateljica za djecu; uvrštena u osnovnoškolske čitanke

GROZDANA CVITAN, prof. (Zagreb) – književnica/ esejistica, književna kritičarka, autorica knjiga poezije, eseja, kritika, putopisa; radijskih drama; novinarka; urednica raznolikih izdanja

MARIJA DROBNJAK POSAVEC, prof. (Zagreb) – književnica i publicistica (kolumnistica u *Školskim novinama*), autorica knjiga za djecu, te brojnih (kajkavskih) putopisa i kratke proze

BOŽENA/BOŽICA FILIPAN, mag. psych. (Varaždinske Toplice) – književnica i znanstvenica, kulturna djelatnica; pedagoginja, nastavnica biologije, geografije i kemije; utemeljiteljica *Kukuljevićevih dana*

VLADIMIR HALOVANIĆ, prof. (Duga Resa) – pjesnik, prozaist, basnopisac; likovni umjetnik

ALEKSANDAR HORVAT, graf. dizajner (Ludbreg) – kajkavski pjesnik i prozaik (kratke priče, putopisi); predsjednik KUD-a ”Anka Ošpuh”

Dr. med. NADA JAČMENICA (Sv. Križ Začretje) – liječnica (Specijalna bolnica za medic. rehabilitaciju Krapinske Toplice); književnica /prozaistica, haiku-pjesnikinja; slikarica (cvjetni kolaž); zaslužna kulturna i medicinska aktivistica

BOŽICA JELUŠIĆ (Đurđevac) - književnica, esejistica, publicistica, likovna kritičarka, ekologinja, prevoditeljica, autorica 60-ak djela na hrvatskom (kajkavskom), engleskom jeziku

Dr. sc. EMILIJA KOVAČ (Čakovec) – književnica, znanstvenica, urednica, predavačica (Graditeljska škola, Učiteljski fakultet u Čakovcu)

MIRNA MEHKEK (Gola) – odgojiteljica djece rane i predškolske dobi, na završetku studija na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu; strukovni interes: kajkavska jezična baština te dječji jezični razvoj

Mr. sc. DENIS PERIČIĆ (Varaždin) – književnik, publicist, književni kritičar i povjesničar, urednik, antologičar, prevoditelj; samostalni umjetnik; nakladnik, recenzent, znanstveni i stručni pisac

IVAN SRŠA, prof. (Zagreb) – povjesničar umjetnosti, konzervator-restaurator savjetnik, autor brojnih studija i istraživanja graditeljske baštine kontinentalne Hrvatske

TOMISLAV ŠOVAGOVIĆ (Zagreb) – književnik, diplomirani novinar; samostalni umjetnik; urednik; asistent u nastavi studija komunikologije na Hrvatskim studijima; teolog